

Dette værk er downloadet fra **Danskernes Historie Online**

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennytte forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaeptsbibliotek.dk/sponsorat>

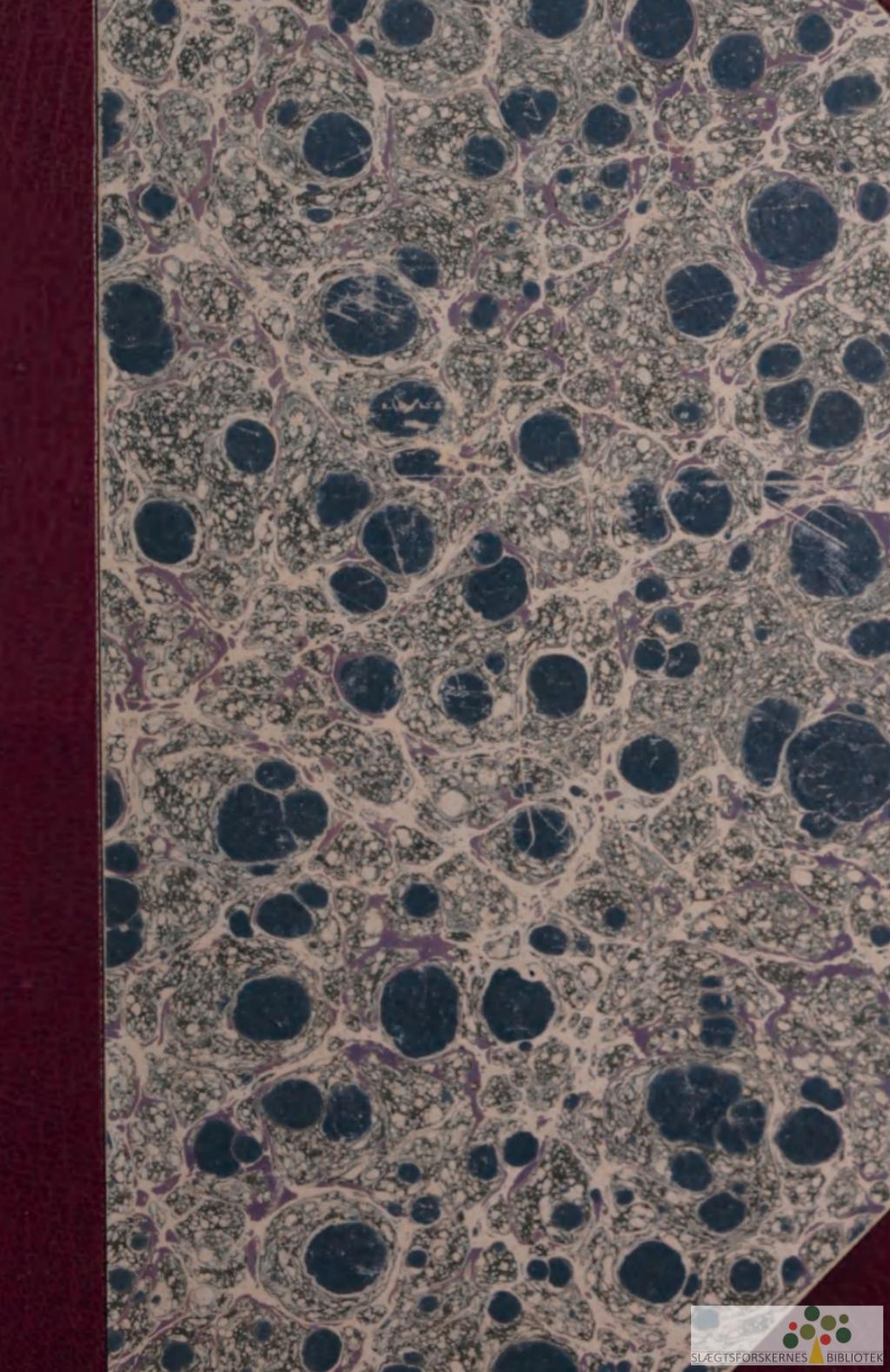
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaeptsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaeigt.dk>

Odense Byes Sognehistorie

efter

Reformationen.

Af

Dr. C. E. Engelstoft,

Bisshop over Fyens Stift.

(Hæftet ustrakt af Nyt Historisk Tidskrift 6te Bind.)

København.

Bianco Lanes Bogtrykkeri.

1854.

In d h o l d.

Førord	G. 1.
------------------	-------

Indledning.

§ 1. Den catholiske Cultus i Odense	2.
2. Reformationen i Odense	27.

Første Affnit. St. Knuds Sogn.

§ 1. St. Knuds Kirles Historie til 1618	38.
2. Albani Segns Historie indtil 1618	50.
3. Graabredre Kirles Historie	60.
4. St. Knuds Sognesalbs Historie fra 1618	67.
5. Det residerende Capellaniæs Historie	74.
6. Kirkebetjentene	78.
7. St. Knuds Kirles nyere Historie	85.

Andet Affnit. St. Hans Sogn.

§ 1. De firkelige Embeders Ordning og de første Embedsmænd	89.
2. Kirkejenesternes Udsondring fra Klosteret. Det Kongelige Slot . .	99.
3. St. Hans Kirles Historie	107.
4. Segnesalbets Historie fra 1560	129.

5.	Det residerende Capellaniets Historie	144.
6.	Kirkens Besjente i senere Tid	152.
Tredie Afsnit. Frue Sogn.		
§ 1.	Provstiets Oplosning	158.
2.	Sognefaldets Historie til 1739	164.
3.	Capellaniets Historie	171.
4.	Sognefaldets Historie efter 1739	181.
5.	Kirkebeijentene	183.
6.	Frue Kirkes Historie	188.
 Tilleg og Belejtgelser : 202.		

F o r o r d.

En Byes Sognehistorie er ikke lidet forskellig fra dens Præstehistorie; thi em den end i vidtløstigst Forstand kan siges at indbesatte denne, er det dog væsentlig et andet Synspunct, hvorfra den gaaer ud. Sognehistorien fører Blirket paa den kirkelige Institution i dens Heelhed og i dens Forandringer gjennem Tidens Løb; den omfatter saavel Sognekirken og alle Embeder og Betjeninger ved den som de Mænds Historie, der have virket i disse; men disse Mænds Personlighed og Levnet vedkommer strængt taget ikke Sognehistorien videre, end forsaavidt som de have virket der og havt Indflydelse paa Embedets Historie. Dersor er det nærværende Forsøg til en Sognehistorie for Odense Bye ingenlunde en Gjentagelse af hvad Bloch og Næraa have samlet i den syenske Geistligheds Historie 1ste Deel; thi disse Forfattere have deels kun havt Præsteebedernes Historie for Tie, deels endog væsentlig behandlet denne fra det biographiske Standpunkt, hvorimod i nærværende Forsøg den hele kirkelige Institution, som betegnes ved et Sogn, bliver Gjenstanden for Betragtningen, og det Biographiske om enkelte Kirkeljenére kun vil blive børst under Henviisning til disse Forgjængeres omfattende Samling eller fuldstændiggjort med de Oplosninger, som jeg har været i stand til at kunne tilføje. — En Sognehistorie's Plan forudsætter en Oversigt over Forholdene i den catholske Tid, fra hvilken Elementerne til den protestantiske Ordning hidrøre; vi forudsætter dersor en kort Fremstilling af Tidstanden i Catholicismens Tider og af Overgangen i Reformationstiden, og behandle derefter de trende Segnes Historie, som blev organiserede efter Reformationen, i den Orden, hvortil den historiske Sammenhæng nærmest henviste: St. Knud's, St. Hans's og Frue Sogn.

Indledning.

§ 1. Den catholske Cultus i Odense.

Paa den Tid, da Christendommens Prædiken naaede de danske Øer, i det 10de Aarhundrede, var Odense kun en lidet betydelig Bye; den laae den Gang for største Deelen paa Maens sydlige Bred omkring eller Øst for den Helligdom, der rimeligiis befandt sig paa det senere saakaldte Nonnebjergs Hojder, hvor en befæstet Borg til Byens Forsvar afsløste det hedeniske Tempel.¹⁾ De nye Forhold, som Christendommen førte med sig, foranledigede eller vare samtidige med en langsom Bevægelse, hvorved Byen drog sig mod Øst og Nordost hen i den Egn, hvor Møglebro (>: den store Bro, nu Frederiksbroen) samlede den gamle og den nye Bye, som reiste sig paa de nærmeste Hojder paa Maens nordlige Bred. Det var der, at den første christelige Kirke blev opført, indviet ligesom øste de førstanlagte Kirker andensteds til Guds Moder, til Jomfru Maria. Frue Kirkes nuværende Bygning bærer ogsaa Præg af dens høje Ælde, sjældent Steenbygningen først hidrører fra det 12te Aarhundredes sidste Del (1184—87). Byen udgjorde den Gang kun det ene Sogn; Bisroppen, hvis Embede daterer sig fra 970—88, residerede ved den enten i den store Klærgaard, der senere kaldes Provstegaarden, eller i den førstkalte Bispebolig, der senere forekommer paa Kirkegaardens sydlige Side og blev til sidst skænket til Kirkens Skole. Heraf forklares det grundløse Sagn, at Frue Kirke engang skulde have været indviet til St. Paulus, da det rimeligiis alene er en Fortolkning af Benævnelsen Palskirke, som er den

¹⁾ Dette og det Meste af det Følgende i dette Afsnit er øst af Vedel-Simonsen's riigholdige Vibrag til Odense Byes Historie, som er udgivet i Odense 1841—44, da Samlingen desværre sluttede med 3die Bindes 1ste Hefte, ved Aaret 1640.

nordiske Oversættelse af Cathedrals- eller Residentskirke.²⁾ Hvilke Reliqvier der have forherliget den ældste Kirke, vide vi ikke; men de sabelagtige Sagn om den engelske Helgen St. Albans gjentagne Overførelse til Fyen lade formode, at Kirken ingen andre saadanne Helligdomme har besiddet, før end denne Helgens Been tilligemed St. Osvaldi virkelig engang i det 11te Aarhundrede kom til Odense. I det ellevte Aarhundrede tog Christendommens Indførelse nemlig ogsaa i Fyen ligesom i det øvrige Danmark en ny og kraftigere Gang ved den engelske Indflydelse, for hvilken da Danmark aabnedes. Det kan være uvist, om den nævnte Reliqvie kom til Odense med den første engelske Bisshop Reiner, som tilligemed en Deel engelske Munkे blev sendt af Knud den Store (1019—1030), eller med senere i Aret 1032 ankomne Munke eller først ved Knud den Helliges Foranstaltung 1070 eller 1075. Det Sidste er det rimeligste, medens Ryget og Ønsket om disse engelske Hellige kan være kommet til Odense ved de tidligeke Lejligheder. Men i ethvert Tilfælde er det vist, at Kirken i Odense ved Knud den Store fik en stor Deel engelske Benedictinermunke til sin Tjeneste, og da der ingen anden Kirke var, hvori St. Albans og Osvaldi Reliqvier kunde henlægges, maae disse Helligdomme, da de kom, have været anbetroede Frue Kirke. Saavel dermed som ved Kirketjenestens fuldstændigere Organisation ved de nævnte Munke hervede Odense Cathedralkirke sig til den Anseelse, der tilkom den som Stiftets Midtpunct og Hoved. Munkene kaldte sig efter den Kirke, ved hvilken de skulde tjene, Marianer, og udgjorde Kirkens geistlige Personale som andetsteds Domherrerne,³⁾ og om end ikke alle Marianerne altid vare egentlige Præster, tilegnede deres Sam-

²⁾ Smid. 1ste Bd. 1ste H. S 48. Dette urigtige Navn forekommer endnu hos Arent Bertelsen.

³⁾ Daugaard om de danske Klostre. S. 25—36.

fund sig aldrig Charakter af et Benedictinerkloster, men beholdt stedse mere Charakteren af en præstelig Embedsorden under en Provst i den store Provestiegaard, der formodentlig blev doteiet af Regjeringen og dersor stedse stod under Kongernes Patronat og Forlehnning.⁴⁾ Benedictinernes Navn menes kun at have vedligeholdt sig i Navnene Pjentebdam, Pjentebro, Pjentemolle, som de formodentlig anlagde.⁵⁾ Men som en Stiftskirkes Geistlighed og en Bisops Raad funde Marianerne have Udsigt til et Domkapitels Rettigheder, naar Bispestolenes Besættelse funde, som det skilte et Aarhundrede senere, unddragtes Kongerne; og som Byens eneste Præstes Samfund funde de have Krav paa at besætte og forserge alle Sognekirker, som senere funde blive oprettede. Men vi skulle see, at Biskoppen skilte sig fra dem, og at det ei heller bestandig lykkedes dem at beholde hele Byen til deres Sogn.

Den nye Bye norden for Aaen trak sig imod Vest, i nær Tilslutning til Aaen, og lidt imod Nord og Øst omkring Frue Kirke; allerede 1073 siger Adam af Bremen, at Odense var en stor Bye og den største Handelstad paa Den. Den havde imidlertid hverken noget egentlig Kloster eller mere end een Kirke. Imod den almindelige Orden skilte den en ny Sognekirke først. Knud den Hellige foretog sig allerede før sin Thronbestigelse 1078 at opføre en ny Kirke for de engelske Helgenes Reliquier, almindelig kaldet St. Albani Kirke. Den blev bygget vestlig fra Frue Kirke paa den sydlige eller vestlige Side af det nuværende Torv, som var dens Kirkegaard; men det er vanskeligt at sige, om den laae nordligere end St. Knuds Kirke eller nærmere ved Aaen.⁶⁾ Den nye

⁴⁾ Det talbes allerede en kongelig Forlehnning 1262 (Ved. Sim. 1ste Bd. 2te H. S. 204), og vi skulle i det følgende see, hvorledes det vebblev at være det bestandigen.

⁵⁾ Vedel Simonsen a. Str. 1ste H. S. 51.

⁶⁾ Vedel Simonsen (a. Et. S. 62) og Mumme (St. Knuds Kirke i

Kirke var af Træ ligesom Frue Kirke dengang; men den samme Konge lagde ogsaa 1081 ved Siden af den Grunden til en Steenkirke, som skulle afløse Trækirken som en værdigere Vollig for disse Helligdomme. Denne Bygning kan derfor efter sin Idee ikke betragtes som en ny, tredie Kirke. Men den blev alligevel ved usforudseete Begivenheds Mellemkomst den tredie Kirke, da den istedetfor de engelste Helgenes Reliquier modtog Kong Knuds egne Levninger og blev indviet til ham, som vi nedenfor skulle see.

Byens anden Kirke, St. Albani Kirke, blev indviet Domfru Maria; den var en Fiktakirke af Byens Sognekirke og betjentes af det eneste Præstesamfund ved denne, der ogsaa vistnok allerede i længere eller kortere Tid havde bedet til St. Albanus i den gamle Kirke. Men den nye Kirke blev tillige indviet St. Albani og kaldtes almindeligt efter ham, medens den forblev i saa nær Forbindelse med den gamle, at de samme Geistlige betjente begge og kaldte sig nu snart Albaner, snart Marianer. Men ligesom den havde sine særegne Indkomster, som Kongen tillagde den eller foregode af Kronens Bystat,⁷⁾ saaledes havde den ogsaa sit særegne Sogn for 1141,⁸⁾ og formodentlig var Sognekaldet tillagt En af Marianernes Samfund, som Provsten dertil bestemte.⁹⁾ Den fik flere og flere Præster, eftersom Altere og Vicarier oprettedes i den,¹⁰⁾ og

Ødense 1844. S. 2) antage det sidste; men det forekommer mig rimeligt, at Kirken laae lige est for det nordøstlige Hjørne af den nuværende St. Knuds Kirkegaard, det Eneste, der kan forenes med Clevidnet Winoths Peretning, at St. Knuds Kirke blev hert til „den sydlige Kirke“, da det blev flyttet fra Albani Kirke til St. Knuds Kirke.

⁷⁾ Af et Forlig sees, at den inden 1141 havde Kornindtegt og 4 Ml. af Byens Midsommersgield. Ved. Sim. ans. St. S. 99.

⁸⁾ Simsd. S. 99 nævnes St. Albani Sognement.

⁹⁾ 1403 nævnes Nicol. Clausen Præst ved St. Albani. Simsd. Det h. S. 91.

¹⁰⁾ Der nævnes vor Frue Alter, (Ved. Sim. 1, 2, 39 og 119), Graæmi og Hellig Trefoldigheds Alter (164, 186), St. Gjærtubs Alter (2, 1,

dens Træbygning afløstes i 12te Aarh. af en Steenbygning, som vel manglede de oprindelige Helligdomme, hvilke Oprørerne ødelagde ved Kong Knuds Drab 1086, men derimod havde en sikrere Grundvold for sin Bestaaen i det største Sogn i Byen, for hvilket den var Sogneskirke indtil Reformationen, og som endog indbefattede Landsbyen Hunnerup.¹¹⁾

Det varede meget længe, inden Byens tredie Sogn dannede sig; Byens Grænser mod Nord vare længe meget indskærpede; dens Hovedgader vare Nedergaden og Algaden, hvilken sidste strakte sig i en bugtet Linie fra St. Jørgens Port til det Sted, hvor nu Holzedore forener sig med Vestergade og Byens vestlige Port Holsterthor befandt sig; den løb saaledes gjennem de to Stykker af Gaden, som i betydelig Afstand fra hinanden endnu bevare Navnet. Hvad der var Syd for denne Linie, var bebygget: Frue Kirkestæde hedte Eby Stræde, og Albani Stræde adskilte St. Knuds Kirke fra Albani Kirke. De store nord for denne Linie beliggende Strækninger, paa hvilke Graabrodres og Sortebroders Klostre blevet anlagte, laae saa godt som ubebyggede eller dog udenfor Byen indtil det 13de Aarhundrede, og hvad der laae nordfor Byens Bæk og hvoraf netop det tredie Sogn dannede sig, var Morads og Strand, indtil Valdemar den 2den foretog Dæmninserne ved Stige. Det er Klostre, som væsentlig have bidraget til Byens Udvidelse og et af dem ogsaa til dette Sogns Tilblivelse.

119) Anthonii Vicarie (93), St. Carinae Alter (143), og til disse hører en Optegnelse af Christen Povelsen (i Bispearch.) Hellig Tre Kongers Alter, hvis Gode Anna Marsovin tog til sig (maaske det, som 1317 kun kaldtes vor Frue Alter, Bed. Sim. 1, 2, 39), og et ubenævnt, som Mst. Joh. Walkendorph havde haft. Til de to første hørte de første Gilde i Byen, det elende Gilde og Njøbinandsgildet.

11) Saaledes var det 1532 (Bed. Sim. a. St. 2de Bd. 1ste H. S. 188), og det er rimeligt, at det har været saaledes fra Tiderne før St. Knuds Kirkes Anlæggelse.

Vi kastede dersor et Blik paa Klosterenes Historie, og føres gjennem denne til de øvrige Kirkers Oprindelse.

Den tredie Kirke, som tillige skulde blive Byens første Steenkirke, var vist nok bestemt til Sognekirke, nemlig for Albani Sogn; men den blev det ikke. Medens Bygningssarbejdet stod paa, vare ikke alene de Reliquier blevne ødelagte, for hvilke den var bestemt; men den dræbte Konges Minde havde tiltrods for Manges modsatte Dom snart i den Grad omgivet sig med Glaadsen af hellig Erefrygt, at det syntes at ligge nærmest at forherlige hans Kirke med hans egne Levninger; det var en Livssag for det sig udvilkende Hierarchie, som havde Folkestemningen imod sig, at opstille den faldne Konge som Martyr, og det gjorde ham til hele Landets fornemste Skythelgen. Inden endnu Kirken selv var færdig, førtes hans Been, tilligemed hans faldne Broders, Benedictis, over i en Capelbygning paa Kirkens sondre Side 1095; de talrige Mirakler, der nu allerede forherligede Kirken, have vistnok ogsaa bidraget til Foregelsen af dens Hjelpefilder, om hvis Oprindelse man er uvidende. Ogsaa Kong Erik Eiegod antog sig nu Kirkens Bygning og erhvervede Tilladelse til Broderens formelige Skrinlæggelse paa dens Alter, som stete 1100. Den blev indviet baade til St. Albanus og til St. Knud og desuden endnu til Jomfrue Maria, saaat den forenede begge de andre Kirkers Navne med sit særegne — til ikke siden Forvirring i Historien. Men spørge vi om Grunden til dette Særsyn, da finder det sin naturlige Forklaring deri, at den skulde have traadt istedetfor Frue Sogns anden eller Filialkirke, Albani Kirke, men deri ligger etter den Forudsætning, at den som Sognekirke maatte træde i samme Forhold til den gamle Kirke som Albani Kirke og betjenes af dens Præstesamfund. Dette var uden tvivl ogsaa skeet, dersom den virkelig var blevet en Sognekirke efter Bestemmelsen; men

det blev rimeligiis besundet lidet sommeligt for St. Knuds Helligdom og Byens første Steenkirke at staae som Filialkirke under Frue Kirke. Den kom desuden i andre Hænder end i Marianernes. At allerede Knud den Hellige selv havde dannet et Munkesamfund ved Siden af Kirken, er meget tvivlsomt og ikke sandsynligt;¹²⁾ men Erik Eiegod modtog, samme Aar som Knud blev skrinlagt, 12 engelske Benedictiner fra Evesham. Disse skulde boe ved den nye Kirke, som Marianerne ved Frue Kirke, og dannede et Priorat for St. Knuds Tjeneste. Bisshoppen tilraadte denne Institution, som er Begyndelsen til det store og rige St. Knuds Kloster, og Kong Eriks Eftermand tillagde 1107 Knudsbrødrene eller egentlig Kirken 20 Mf. af den syenske Skat og ligesaameget af den jydske, og snart sluttede privat Godgjørenhed mod Brødrene og Stiftelser i St. Knuds Kirke sig til denne Begyndelse. Men om Sogn og Menighed er ikke Tale. Kirken var blevet en Klosterkirke eller en Kirke for den Slags Gudstjeneste, der pleiede at holdes i Domkirker. Denne forandrede Besemmelse af Kirken i Forening med St. Knuds hellige Navn, Kirkens Anseelse og det nye Klosters Begunstigelse fra alle Sider drog Bisshoppen selv over fra Frue Kirke: Knudsbredreue fil Domcapitlets Ret at vælge Bisop 1139, og tilsidst flyttede (1308) Bisshoppen sin Residents fra Frue Kirkes Nærhed over i Albani Sogn paa den østlige Side af denne Kirkes Kirkegaard (hvor nu Frøenklostret ligger). Uagtet Marianerne

¹²⁾ At han skulde have stiftet et Munke- eller Prestesamfund ved den første Albani Kirke, er uden Bevis, da det derfor paaberaabte Forhold (Daugaard S. 284) findes sin Forklaring i denne Kirkes Stilling til Marianerne eller Albaniene ved Frue Kirke. Det er rimeligt, at Knuds fromme Nidkjærhed og enkelte engelske Munkes Ankomst hertil, maatte i Anledning af Kirlebygningen, (saasom Wlnoth 1083), kan være den hele historiske Grund, hvorpaa det hviler, at Beretningen tilstriver ham det Klosters Stiftelse, der kom til at bære hans Navn.

flere Gange gjorde tildeels voldsomme Forsøg paa at udøve deres formeuntlige Ret som Domcapitel, forbleve Knudsbredrene i Besiddelse deraf, dog uden at omforme deres Kloster efter Domcapitlers Organisation, med undtagelse af den korte Tid, da Kong Christian den Første fortænkte de gamle Munke ved regelbundne Chorherrer, som dog snart etter maatte vige Bladsen for hine. Byens Stifts Domkirke havde saaledes hverken Præst, Decanus eller Cantor, medens Sognegeistligheden i Byen vedblev at have sin Præst ved Frue Kirke.

Præstens Ret til at styre St. Albani Kirke blev, som man kunde vente formedest dens oprindelige paatænkte Idensitet med den nye Kirke, ikke heller uansægtet af det mægtige Kloster. Da dette Kirke var indviet til Domfrue Maria og St. Albani foruden til St. Knud, laae deri allerede en Forudsætning om en Forbindelse, der maatte skræs, og desuden var den nye Kirke efter sin Idee netop bestemt til at være Albani Sognekirke og at afløse Trækirken. Maar Bestemmelsen skulle opfyldes, maatte enten Albani Menighed overgives til St. Knuds Kirkes Præstestand eller Marianerne drage ind i denne med deres Sognemenighed. Formodentlig kunde man ikke enes om nogen af Delene, de trenende Albanikirker vedbleve at tjene to forskellige Bestemmelser, og sjont Albani Trækirke senere blev ombygt til Steenkirke, som St. Knuds allerede var, blev begge staaende saa nær ved hinanden som ikke noget andet Sted to Kirker i Danmark. Det kom i Aaret 1141 til et Slags Forlig, som Kongen stadfæstede; baade en Korn- og en Penges-Indtægt, som forhen havde tilflydt St. Albani Kirke, blev tillagt Brødrene, imod at de opgave deres Krav paa nogen Ret over denne Kirke, og jo mere Knudebredrene hengav sig til det klosterlige Liv og saae deres Domkirke beriget med Alstere og Messer, der kunde fede og sysselsætte dem, desto letttere

glemte de dens gamle Bestemmelse at være Sognekirke. De dannede sig paa anden Maade en Filialmenighed efter deres eget Forbillede, idet de afgave Præster til det paa Nonnebjerget i det 12te Aarhundrede anlagte Nonnekloster.¹³⁾ Dette Kloster blev mulig stiftet af Erik Lam, der ombyttede Burpuret med Munkekappen i St. Knuds Kloster og maaßee indrommede Nonnerne den gamle Kongeborg paa dette Sted — hvoraf de kaldtes Borgnonner, moniales de Burgo — og det lod sig da let forklare, at han stillede dette Kloster i nær Forbindelse med Knudsbrodrene, uagtet de ikke var Benedictiner-nonne. Om denne Forbindelse vedblev, efter at Nonnerne i det 13de Aarh. vare forflyttede til Dalum og havde faaet deres egen Prior, er uvist; men et Vink derom fra det 14de Aarhundrede synes det at være, at en Prior af Dalum 1340 i Forening med Frue Kirkes Præster gjorde Paastand paa Deel i Bispevalget, som om han betragtede sig som Medlem af St. Knuds Convent;¹⁴⁾ men da denne Ret blev frakjendt Prioren, er formodentlig ogsaa Dalum Kloster udtraadt af al Forbindelse med Knudsbrodrene. Derimod udvidede Klostret sin geistlige Virksomhed til Landsbykirker, som bleve det stjænkede, saasom Grangde, Steenløse, Ubbertø, Ålsum og Særslev,¹⁵⁾ hvilke det formodentlig lod betjene med Præster- og Degnetjes neste af Munke i Klostret og Disciple af dets Skole. I Byen selv dannede Klostret kun en Menighed uden Lægfolk udenfor Klosteret; om de, der boede paa dets Grund i de Boder, som det udleiede, mulig hørte dertil, maa ansees for uvist; men dersom Klostret harde et Hospital, maae vel Lemmerne i dette tilligemed Lægbrødrene i Klostret selv have udgjort Menigheden.

¹³⁾ Nonnerne havde deres Orden (ɔ: Præstestand) og Bielse fra Knudsbrodrene og havde Ret til at benytte Klostrets Mølle. V. Sim. a. St. S. 126.

¹⁴⁾ Smstid. Det H. 34 og 41.

¹⁵⁾ Smstid. S. 2, 12, 36, 55. Desuden havde det Riise paa Ørøe (S. 68).

Kirken havde heller ingen andre Midler end Klostret og sine Stiftelser, der da mest maatte medgaae til Ejendomens Bedstigholdelse; Bisshopperne maatte dervor ofte, især formedelst de hyppige Ildebrande, som overgik Kirken, komme Klostret til Hjælp med Udskrivninger af Stiftets Kirker og Præster og med Baakaldelse af den almindelige Godgjørenhed under Form af Afladsbreve til Domkirkens Reparation.

Efter St. Knuds Klosters Stiftelse forlod mere end halvandet Aarhundrede, inden noget nyt Kloster reistes i Odense. Byen led meget i det 12te Aarhundrede under vendiske Søroveres Plyndringer og de indvortes Partikampe; Svend Grathe skal have omgivet den med flere Casteller; om det gamle Nonnebjergs Borg var deriblandt, beroer paa Spørgsmaalet, naar det blev til et Kloster; ligesaa uvist er det, om denne Regent mulig anlagde den Kongsgaard, som afsloste denne. I Aaret 1154 havde Kongen en saadan udenfor Byen (apud Othonas), og denne kan ligesaa godt være den nye, der i det 13de Aarhundrede forefindes paa den nordlige Side af Byen (det senere Graabredre-Kloster), som den gamle Borg paa Bjerget, og det er vel endog rimeligt, at det var den nye, da den Kongsgaard, som 1279 blev ejendom Graabredrene, dog vel maatte have tjent Kongerne en Tidlang før dette skete.¹⁵⁾

Det trettende Aarhundrede gav Klostervøsenet et heelt

¹⁵⁾ Vedel Simonsen antager, at Kongebergen apud Othonas 1154 har voeret Knud den Helliges paa Nonnebjerget (S. 113), og at senere Kongen havde haft en Gaard inde i Byen paa Tervet, fordi der 1180 nævnes curia regia Othoniensis (S. 118), saat joest efter Branden 1247 den Kongsgaard måtte være opført, som Graabredrene 1279 fik. Men det synes mig at være usædvanligt at forudsætte en tredie Konge borg mellem de to udensør Byen, fordi der dateres fra curia Othonensis 1180, altermindst da Kongsgaarden paa Graabredre Klosters Plads laae Byen saa nær, at den letelig kunde benævnes saaledes.

nyt Opsving: Tiggermunkene udbredte sig med en rivende Hurtighed over hele Christenheden; dog kom de først sildig til Odense. Vel ansættes et Dominicanerklosters Stiftelse allerede til 1227;¹⁷⁾ men enten er denne Beretning feilagtig, eller Bredrene efter have fortrukket, maaßke efter den store Ildes brand 1247; thi endnu 1268 var St. Knuds det eneste Kloster,¹⁸⁾ og efter dette klar synes Franciscanerne at have etableret sig først. Kong Erik Glipping nærede en særdeles Ændest for denne Orden: han skænkede i Aaret 1279 sin Kongsgaard til et Kloster og bestemte sig selv sit Hvilested i dets Kirke. Saaledes reiste sig Graabrodre-Klostret paa Byens nordlige Side mod Vest. Dets Grund strakte sig lige til Korsgaden og det senere stiftede Sortebrødreklostrets mod Øst, og blev senere bebygget til Klosterets Fordeel. Det selv omgav sig med Boliger for Fattige,¹⁹⁾ og en prættig Kirke, i hvilken efter Kongernes Exempel de anseetste Familier kjøbte sig Gravsteder og stiftede Altere og Messer lige til Kong Hans og Dronning Christine 1513 og 1523. Efter denne Munkeordens Væsen skulde dens Kirke just ikke være nogen Sognekirke, og der er heller ikke Spor af noget Graabrodre-Sogn før Reformationen; men vel har mulig Beboerne af Klosterets Boder og Grunde udgjort en Slags Menighed omkring Klosterpræsterne.

Ved dette Klosters Stiftelse opgav saaledes Kongen sin Bolig i Odense; udentvivl reistes snart snart efter den nye befæstede Borg paa Næsbyhoved Banke, som forekommer 1337, og

¹⁷⁾ Daugard S. 305.

¹⁸⁾ Ved. Sim. a. St. 1ste Bd. 1ste H. S. 144.

¹⁹⁾ Leiboder omtales (V. Sim. 2, 1, 123—24), og de Fattige i Graabrodrerstofret og paa Kirkegaarden nævnes ofte i Dronning Christines Regnskabsbog (Simst. S. 85, 86, 92, 97), og dermed kan ikke menes Tiggerbrodrerne selv, thi de blev ganske anderledes regulerede af den fremme Drening.

naar Kongen vilde opholde sig i Byen selv, har han formodentlig gjæstet Knudebredrene, der allerede tidligere (1180) vare pligtige at underholde 10 Heste for ham, naar han boede paa sin egen Gaard, og i hvil's Kirke Kong Erik Menved udstedte et Diplom 1299, eller andre Kloster eller Bispen.²⁰⁾ Kronen synes kun at have beholdt en Grund i Byen, som maaske forhen havde hørt til det borissjænkede Slot, vest for Knudsklosteret i Egnen af Horsforvet.²¹⁾ Dette forklarer, hvorfor netop der senere reiste sig den saakaldte Dronningegaard, hvoraf Clara Kloster blev stiftet og som omfattede saavel den nuværende Bispegaard og Tugthuset som ogsaa Haver længere mod Vest ved Aaen.

Omtrent paa samme Tid som Franciscanerne fik ogsaa den anden Tiggerorden sit Kloster paa Byens Nordside, østlig for hine. Sortebroddrekloster lage indenfor Byens Bæk, men havde uidentvivl ogsaa Grunde nærmest udenfor samme, saasom Sortebrodreleffen, hvoraf den senere over Bækken krydsende Sognegrændse mellem Frue og St. Hans Sogn maa forklares. Det havde en anseelig Kirke, St. Peders Kirke, i hvilken dog Begravelser synes at have været mindre søgt end i Graabrodre Kirke, og maaske Boliger for Fattige paa Kirkesgaarden.²²⁾ Ikke heller denne Klosterkirke dannede noget Sogn anderledes end Graabrodre Kirke.

Et tredie Kloster og Hospital havde eller fik Odense paa samme Tid udenfor Pjentebro og Melle: en St. Jørgens Gaard, som første Gang nævnes i et Testament af 1295,

²⁰⁾ Vi finde saaledes Kong Erik holde Rettething i Sortebrodre Kloster 1426, Kong Christian den Anden 1520.

²¹⁾ 1443 borissjænklede nemlig Kong Christoffer en Kronens Tost og Grund med Huus og Gaard paa Horsforvet. Ved. Sim. 1ste Bd. Det H. S. 129.

²²⁾ Fattige i Sortebrodre Kloster og paa Sortebrodre Kilegaard emtaltes i Dronning Christines Regnskabsbog. Ved. Sim. 2 Bd., 1, S. 92, 94.

hvori det betænkes med en Gave af tre Mark under Navn af „de Spedalske“. Men det var ikke et Sygehuus alene; det var tillige et Kloster²³⁾ og havde et Capel, i hvilket den kongelige Lehnsmand, som sikret det i Forsvar, skulde opretholde Gudstjenesten²⁴⁾ og som var indviet til St. Laurentius.²⁵⁾ Lehnsmanden var i Almindelighed en kongelig Tjener eller en Borger, som Regjeringen dermed gav nogen Fordeel, og Stiftelsen var da væsentligt at betragte som et Fattighuus. Det modtog alle fromme Gaver, og Dronning Christines Regnskabsbog viser, at hun ogsaa lod offre til St. Jørgen.²⁶⁾ Om et Sogn kan der ikke være Tale.

Det nybørnede Testament af 1295 nævner ved Siden af alle de Kirker og Klostre, vi hidtil have omtalt, ogsaa for første Gang St. Michaelis Kirke, den samme som i siddigere Tider almindelig er blevet kaldet St. Hans Kirke, Byens tredie Sognekirke. Den sikr ligesom Albani og Frue Kirke to Mark, medens Klosterbrødrene og Domkirken sik besydeligt Mere. St. Michaelis Kirkes Oprindelse og ældste Historie er ligesaa dunkel som Sognets. Efter dens Navn i dette Document hersker en fuldkommen Taushed om den i 118 Aar, og det eneste Spor af dens Tilværelse igennem det hele 14de Aarhundrede er det stumme og dunkle Vidnesbyrd, som indeholdes i en Steen, paa hvilken der staar indhugget anno Domini 1330 in die nativitatis Christi, medens andre Kirker i Byen jævnlig forekomme i Historien. Men i det femtende Aarhundrede sees den at have taget mægtigen til i Anseelse og Belstand: den sikr sine Klokker eller fem nye Klokker

²³⁾ 1461 betenktes saavel St. Jørgens Kloster som dets Hospitat med Jordegods. Ved. Sim. a. St. 1ste D. 2det H. S. 167.

²⁴⁾ I Lehnsbrevet af 1525 til den kongelige Provst ved Frue Provsti nævnes dette Villaaar; i de ældre omtales kun de Syges Forsorgelse.

²⁵⁾ Bloch syenske Geistlighed S. 586. Jr. om Beliggenheden Vedel Simonsen 1ste Bd. 1ste H. S. 197.

²⁶⁾ Ved. Sim. 2, 1, S. 108.

1404, 1413 (ell. 1443), 1450, 1454 og 1496; den havde da et Johannes Evangelistes Alter, som 1413 modtog en betydelig Dotation, et Hellig Kors's Alter, ved hvilket et stort Vicarie oprettedes 1427, et St. Salvatores Alter, St. Annæ, Dorotheæ og sl., den fik et Andreæ Alter 1433 i et af Stifteren tilbygts Capel og desuden et dobbelt Capel 1464,²⁷⁾ og den synes ogsaa at have haft et særligt Alter for St. Hans's Hoved, paa hvilket Dronning Christine ostere den 29de Aug. lod lægge sit Offer.²⁸⁾ Paa samme Tid begynde Begravelserne i denne Kirke, og Adelsmænd fra Landets forskjellige Egne segte dertil i det 15de Aarhundrede, saasom især Familien Schinkel, Rønnow, Podebusk o. sl. Bistnok tyder denne hele Række af Begivenheder mere paa den Slags Herlighed, der tilfæld en Klosters eller Domkirke, end paa en Sognekirkes Wilkaar; men aligevel forekommer nu endelig ogsaa 1468, 1479 og 1485 St. Michels Sogn og områder ogsaa 1532 St. Hans Sogn som Betegnelse af Huses Beliggenhed.

Det er ikke uventet, at St. Michels Kirkes Historie bærer Præg af en Klosterkirkes; thi den var forbundet med Johanniternes Kloster, St. Hans Kloster, som i Catholocismens sidste Tider havde høvet sig til Rigdom og Anseelse. Men det maa mere forundre, at denne Klosterkirke var en Sognekirke, og det er ikke muligt med afgjørende Bispede at prævise Oprindelsen til denne Dobbelthed i dens Bestemmelse. Enten maa den have været først en Sognekirke, der blev overdraget Korsbrødrene som Frue og Albani Kirke Marianerne, eller den maa være oprindelig en Johanniterkirke, der i Tidens

²⁷⁾ Alt af Pal. Müller om St. Hans Kloster i Ødense 1831. En haandstreven Fortegnelse over Vicarierne (i Bispe-Archiuet) tilføjer et Hellig Tre-Kengers Alter og de Gyldensjerners, som vedkommende Adelsmænd havde taget til sig.

²⁸⁾ Vedel Simonsen a. St. S. 98. (Ogaa i St. Knuds Kirke ofretes til St. Knuds Hoved insit. S. 96 og 118).

Øb samlede et Sogn omkring sig. Historikernes Meninger om dette Spørgsmaal ere forskellige;²⁹⁾ jeg troer, at overveiende Grunde tale for den første, men de afgjøre dog ei Spørgsmaalet.

En Michels Kirke synes vel ved Navnet selv at vise hen til de christelige Ridderes Helgen og vaa Kirkens østlige Ende sees Johanniterkorset i Muren. Men ligesom dette Kors kan hidrøre fra senere Tider saavel som de andre hellige Steder og Ting i Kirken, saaledes kan Kirkens Indvielse til St. Michael ikke være afgjorende Beviis, ligesaalidt som det Factum, at samtlige øvrige Johanniterhuse i Danmark rigtig-nok synes at have opført deres Kirker selv: de blev ikke Sogne-kirker som denne. Ikke heller kan Bygningens Ældre afgive noget Beviis, thi idet den vistnok bærer Præg af at tilhøre det 13de Aarhundrede, i hvilket den ogsaa (som anført) nævnes, kunde den netop derved lettelig blive ældre end Klosteret eller dog ældre end Klosterets Velmagtsdage. Det betydeligste Beviis for denne Mening maatte derimod søges i den mærke-lige Omstændighed, at St. Hans Kirke ved og efter Reformationen ikke befindes i Besiddelse af nogen Tiende af Sognet, men dette kan dog mulig forklares af dens senere For-bindelse med Klosteret og af dettes Forhold til Sognet.

Thi paa den anden Side tale end stærkere Grunde for, at Kirken oprindelig har været en Sognekirke: den nævnes i det omtalte Testament 1295 som den sidste blandt Sognekir-kerne; Gaver uddeles til „Minoriterne“, i hvis Kirke Giveren vilde begraves, til „Prædikebrodrene“, til „de Spedalske“ og til de fire Kirker, og det hedder ikke her, som ved Klostrerne, at den gives Korobredrene, men „St. Michels Kirke“, som om den ikke dengang til hine havde været i Klosterbrodres

²⁹⁾ Vedel Simonsen antager den sidstnævnte Mening (a. Str. 1ste Bd. 1ste h. S. 178), Paludan Müller (Om St. Hans Kloster i Ødense S. 7) den førstnævnte.

Værge og Eje. Desuden er St. Hans Klosters Existents paa den Tid meget uvis: den første Gang St. Hans Brødre nevnes, er i Aaret 1280, da Byens Magistrat stjænkede dem Græsgang for deres Creaturer i Aalykken; men de nævnes saaledes kun som en fattig Forening af Brødre snarest som Hospitalsbrødre, og af et St. Hans Kloster forekommer det første Spor først i Aaret 1329, da det fik Gods i Brylle og Bryllefang.³⁰⁾ Og saaledes er det overhovedet denne Munkes ordens naturlige Historie, at, medens Ridderne kjæmpede for Christendommen i Palæstina og Levanten, droge de tjenende Brødre omkring, forat samle milde Gaver til deres Understøttelse, og nedsatte sig paa et og andet Sted for under varigere Form at drive Indsamlingen til det almindelige Formaal. Omrankende Udsendinge og Prædicanter give de første Spor af Johanniterordenen i Danmark: Absalon slagede over nogle Saadanne og omtalte, at en Kirke var blevet dem overladt, hvis Præst de derefter havde mishandlet,³¹⁾ og Abbed Vilhelm lyste i Hyen efter en af sine Munkes, som havde slaget sig til Johannes's Hospitals Brødre for at befrie sig fra det regelbundne Liv.³²⁾ Maastee var her i Hyen 1272 en Ridder, som i Østerlandet havde declaget i Johanniternes Bedrifter; thi i dette Aar stjænkede Ulf med Tilnavn Sab (paa Hesbraisk og Arabisk en Ulu) noget Gods til Johanniterbrødrene i Antvorskov, men denne Donation er da et Bevis for, at endnu intet Johanniterkloster var stiftet ved Odense. Men ligesom de allerede havde etableret sig i Antvorskov i det 12te Aarh., saaledes have de ogsaa i det 13de Aarhundredes Slutning besyndt at samle sig i Odense; men det gaaer med dette Kloster

³⁰⁾ Chr. Paludan Müllers ovennævnte Afhandling om dette Klosters Historie i den catholiske Tid.

³¹⁾ Daugaard S. 15 (Suhm 8, 432).

³²⁾ Bedel Simonsen a. St. 1ste Bd. 1ste H. S. 135.

som med alle danske Johanniterklostre, at Stifteren og Stiftelsestiden er ubekjendt, en naturlig Folge af den successive Overgang fra omreisende Indsamlere til ordnet Klostersamfund. Det er rimeligt, at da Ordenen her i Landet ingen Riddere havde, men kun middelbart skulde tjene de frigørste Formaal, har den begyndt med Ordenens fredelige Gjerning, der paa alle Steder var vel seet og fornoden, nemlig med at anlægge Hospitaler. Vi finde ogsaa et saadant Sygehuus paa St. Hans Kirkegaard og et i samme indrettet Kapel, som maastee var St. Jørgen indviet,³³⁾ og det er heist sandsynligt, at dette kan have dannet den ringe Begyndelse til det senere rige Kloster og banet dette Veien til at erhverve St. Hans Sogns Kirke, som endnu 1295 kun var en Sognekirke i Byen. Naar og hvorledes den er blevet dem overladt og overgivet til Korsbrødrenes Præster, er vistnok umuligt at sige. Skulde Aarstallet paa Stenen 1330 være sat til Minde om denne Overgang? skulde Ridderordenens Privilegium at holde Gudstjeneste under Interdict have anbefalet Johannitpræsterne i Aarene 1303—5? eller skulde først Klostrrets kraftfulde Opkomst i det 15de Aarh. have saaledes fordunklet Sognegeistligheden, at den veeg Gladsten for Klostrrets? For 1408 har udentvivl Overgangen fundet Sted, da Indskriften paa en Liigsteen af dette Aar slutter med at bede „alle Guds Ejere“ at bede for de Afsøde, som om Kirkens Geistlighed da udgjorde et talrigt Samfund.

Men naar ikke Klosteret har bygget og stiftet Kirken, spørges, hvorledes den da er blevet til i det 13de Aarhundrede, og det er ikke let at besvare dette Spørgsmål uden at

³³⁾ St. Hans Hospital eller Sygehus nævnes 1503, 1505 og sgg. Capellet nævnes 1506, 7 og 10 og betanktes af Kronning Christine aarlig paa St. Hieronymi Dag (Ved. Sim. 2den D. 1ste H. S. 103, 106 og 117).

stode paa nye Vanskeligheder. I Midten af det trettende Aarhundrede begyndte vistnok Byen at udvide sig mod Nord efter den store Ildebrand 1247; Dæmningerne ved Stige, gjorde nu dette Terrain beboeligt; men den hele Bebyggelse af dette Dvarter er dog saa nær knyttet til St. Hans Kloster og spores først saa seent, at man vanskelig kan forestille sig, at den allerede inden 1295 skulde have fræret en Kirkes Opførelse. Desuden dersom denne var udgaaet fra Borgerne eller fra den kirkelige Omsorg for Byen, maatte man deels antage, at der var blevet nogen Tiende tillagt Kirken, deels forudsætte som Selvfølge, at den var blevet underlagt Byens Provstie (ved Frue Kirke) og anbetroet Marianerne, som var Byens Sognegeistlighed; men saadant er ikke Tilsædet, ikke engang saameget Spor deraf forfindes, at St. Michels Kirke skulde have haaret Marias Navn tillige som de andre Kirker i Byen. Disse Betenkelsigheder ere saa vægtige, især for Den, der betenkter St. Hans Sogns langsomme Fremvært i det 14de og 15de Aarhundrede, at man maatte mistvirle om at forklare denne Sognekirkes Tilblivelse paa denne Maade.

Ieg skal rove en Formodning, som kan hæve de fleste Vanskeligheder og stemmer med Tidernes Bilkaar. I Aaret 1279 havde Kongen bortføjet sin Kongsgaard, snart efter hæver sig Næsbyhoved Slot som Lehnsmandens Residents og Kongens Opholdsted, et Slot, der baade var stærkt besæt og af en meget anseelig Bygning. Man finder senere (saasnart Kirkens og Klosters Historie bliver noget bekjendt), at Lehnsmanden paa dette Slot stod i det særegne Forhold at være St. Hans Klosters Skytsfoged eller Prefect — et Forhold, der ikke ellers forekommer ved noget Johanniterkloster. Det lod sig let forklare ved at antage, at Kongen harde bygget Kirken samtidig med Slottet, maaelse for at den skulde være Slottets Sognekirke og tillige Sognekirke for den Tæl

af Byen, der vilde nærme sig Slottet, og at Kongen da enten strax eller i Tidens Lob havde overgivet Kirken til de Korsbrødre, der nedsatte sig paa dette Sted. Det blev da en Stiftelse, der meget lignede Odenses ældste Sogneskirker, over hvilke Kongerne var Lehnsherrer, idet de gave Provstiet over dem i Forlehung, ligesom de her gave Johanniterkirkens Præstestab en Sktfsfoged i den kongelige Lehnsmand paa Slottet. Det stemmer ogsaa godt med hvad man ellers ved om det nye Sogns Bebyggelse: de to Kraester, som derved var virk somme, var nemlig Klosteret og Kongens Nærhed; de fleste Adelsmænds Gaarde fandtes fra 15de Aarhundrede paa den senere Nørregade, som synes at have heddet Kongens Gade eller Kongens Algade, da den endnu paa Grundtegningen af 1593 kaldes via communis regia.³⁴⁾ Ogsaa den Standsning i dette Forehavendes Fremgang, som synes at være indtraadt i det 14de Aarhundrede, finder sin Forklaring i den fremmede Regjering, som for en lang Tid fortrængte den danske ved Holstenernes Besiddelse af Odense, Næsbyhoved og hele Fyen. Dronning Margrethe optog derimod Borgjængernes Plan, indstrænkede Næsbyhoved Sø og anlagde den gamle Landevei (Jordbroen) med Dronningebroen,³⁵⁾ ligesom Erik af Pommern stræbte at drage Adelen til Byen og indlagde der de stettinske Herrer med Soldater og Vagt.³⁶⁾ Muligt er det da ogsaa først i de samme Tider (navnlig da i Dronning Margrethes), at Johanniterpræsterne have faaet St.

³⁴⁾ Denne Tegning af Byen findes paa Odense Raadsstue. Nørregade nævnes vel 1468 (Vedel Sim. 1ste Bd. 2det H. S. 148); men det synes, at Overgaden dengang bar dette Navn semi den nordre Algade, thi Thagelykken laae fra Sortebredkloster til denne via communis aquilonaris (Smstd. 91), og en Gaard, som laae lige Syd for St. Hans Kirke, siges ikke at ligge paa Nørregade (Smstd. S. 156).

³⁵⁾ Vedel Simonsen Borgruiner 1ste H. S. 37.

³⁶⁾ Ved. Sim. Odense Byes Hist. 1ste Bd. 2det H. S. 121.

Michels Kirke, der i saa Fald indtil da kunde have været forsønet af kongelige Capellaner under Lehnsmandens Patronat.

Men hvorledes det nu end forholder sig med Oprindelsen af den Forbindelse, hvori St. Michels Kirke kom til St. Hans Kloster, saa er det vist, at denne Forbindelse bestod i det 15de Aarh. til ikke siden Gavn for Klostret og til Kirkens Forherligelse efter den Tids Maade. Hvad der blev skænket for Begravelse (Sjælegave), tilfældet Klostret og blev i Allmindelighed ogsaa af Giverne udtrykkelig tillagt dette; Kirken havde ingen særlig Ejendom, undtagen forsaavidt Noget var tillagt et Alter eller Vicarie i Kirken for den Ejendom, som dersør blev forrettet af den dertil bestikkede Broder; men den vedligeholdtes og forskjonneedes ogsaa af Klostret og dets Belyndere uden Krav til Menigheden og uden Hjælp af Afladsbreve til dens Fordeel. Paa Kirketjenestens Tarv var ogsaa uden tvivl Skolen beregnet, som vel først findes omtalt 1447, da der blev truffet Overeenskomst om dens Forhold til de andre Skoler i Byen,³⁷⁾ men som Klostret vel allerede tidligere havde anlagt; den forsynede Kirken med Degne og Bølgemædere, hvilke Dronning Christine ogsaa pleiede at betanke i sin store Godgørenhed.³⁸⁾

Foruden Kirken havde Klostret ogsaa et Hospital, som laae paa Kirkegaardens nordre Side mod Øst, „St. Hans Hospital eller de Syge paa St. Hans Kirkegaard.“ Ejmont det ligesaavel som Kirken tilhørte Klostret, havde det dog tillige sin særegne Ejendom og Indtægt,³⁹⁾ og en af Klostrets Priorer

³⁷⁾ Dette Document findes hos Paludan Müller, (S. 8, berigtiget S. 14) som ogsaa først har hevet al Tvivl om dette rette Datum.

³⁸⁾ I Aaret 1504 tilhørde hun Degnene af St. Hans Skole St. Mortensdag 23. S. og 3die Juledag 1. Ml. (Bd. Sim. Det 1ste Bd. S. 88—89 jfr. S. 87, 92, 107), og hun selv holdt ogsaa en Dreng i denne Kirkeskole (imtbl. 108—9).

³⁹⁾ Det betenktes herifikt i Testament af 1503 (Bd. Sim. Den 2. 1ste

tillagde det 1503 en fast aarlig Provision af Klostret, foruden hvad det dagligen efter god Sædvane fil af Kjelder og Stegers.⁴⁰⁾ At dette Sygehuus ogsaa havde et Capel, er forhen omtalt. Ved Siden af dette (vestlig) laae et andet stort Steenhuus, hvis Forbindelse med St. Hans Kloster var lovere: det var et Hellig Geists huus, som med pave Sixtus den Fjerdes Tilladelse blev stiftet 1478 og synes at have staat under det kort forhen oprettede store Hospital og Kloster ved Faaborg.⁴¹⁾ To Raadmænd i Odense stiftede det og have formodentlig affsjøbt Klostret Gaarden eller Grunden. Det var for fattige og syge Pillemrimme, og mangler ikke i den fromme Dronning Christines Regnskabsbog, naar hun besænkte baade de Fattige i Sygehuset og „paa Kirkegaarden“, ligeiom hun ogsaa lod offre 5te Paaskedag i „Hellig-Geists Huus paa St. Hans Kirkegaard.“⁴²⁾ Det har altsaa ogsaa havt et særligt Capel, hvorfra der ievrigt ikke forekommer noget andet Spor. Endelig befandt sig Boder, Leiehuse for fattige Folk, paa St. Hans Klosters Kirkegaard, saaat Klostret paa den ene Side var omgivet med mange Bidnesbyrd om christelig Godgjerenhed, medens det seet fra den anden Side mere havde Skikkelse af et Herresæde.

Klostret laae fra Vest og Nord omgivet af Abildgaarde, Humlegaarde, Eskehove, Kaalgaard, Umpehave, ud imod vidt-

H. S. 77) og af Dronning Christine (Smstb. S. 93, 101, 104, 106, og 1530 (S. 183).

⁴⁰⁾ Bedel Sm. 3de Bd. S. 153. Det havde ogsaa Tilliggende i og udenfor Byen (R. Christ. 3. Gavebrev af 1540 s. nedenf.).

⁴¹⁾ Prioren for dette samtykke nemlig i dets Stiftelse (Bed. S. 2de Bd. 1ste H. S. 1).

⁴²⁾ Smstb. S. 104.

⁴³⁾ Smstb. S. 95. (Ogsaa tre andre Gange omtales Offer i Hellig Geists Huus i Odense, S. 86, 92 og 98, men dermed menes rimeligvis det andet Hellig Geists Huus ved Bythinget).

strakte Marker og Enge, som det efterhaanden havde samlet, og som grænseude til Næsbyhoved Slots Marker; det havde Teglgård, Skove, Ågerland, Enge baade i Nærheden og spredte over Landet; det eiede Bondegaarde, Gadejord, Møller, Fissteret, og Kjøbstedgaarde, Grunde, Boder og Jordstykke i Byen, og Landsognet Hoiby tilherte det, saaat Prioren med Kongens Stadfestelse kunde tillægge en Klosterbroder det som Sognepræst.⁴⁴⁾ Det er interessant i dette Klosters Historie at see, hvorledes en saadan udødelig Ejendomsbesidder, som en driftig Munkecolonie, kan samle i Tidernes Løb: den faaer ingculunde Alt i Gave eller i Betaling for Gudstjeneste og Affsoning; den samler i det Smaae, har altid Smaafummer at laane ud, den sætter Alt i Jordegods og sælger aldrig; den hsjober for halv Pris, thi det Halve betales i Messer og ans den aandelig Mont; den udlaaer en liden Sum i en Åger, Skov eller Eng, et halvt Aarhundrede efter har den Sameie eller Lød i dette Pant, og til sidst eier den det alene.⁴⁵⁾ Christian den Andens Lov, til at forhindre Kirken i at samle alt Landets Jordegods, var ikke uden Grund.

Det egnede sig saaledes ogsaa til at modtage Kongen, der siden 1279 ikke havde nogen Kongsgaard i Byen. I Als mindelighed tog han vel Bolig paa Næsbyhoved Slot, som Kong Hans elskede saa høit, at det efter ham skal være kaldet Hansborg, og i Byen toge de vel og i Reglen Matteleie i Provstegaarden og holdt Ritterthing i Sortebredre Kloster; men i det 16de Aarh. holdt de ogsaa Fersamlinger i St. Hans Kloster,⁴⁶⁾ og de sidste Konger før Reformationen lode

⁴⁴⁾ Ved. Sim. 2de Bd. 1ste H. S. 187.

⁴⁵⁾ See Exemplar i Pal. Müllers St. Hans Kloster i Dense.

⁴⁶⁾ Actstykker til Oplosn. om Danmarks indre Herredt udg. af Fyns lit. Selskab 1ste Saml. S. 153.

sig beværtede der af de fra Landet dertil beordrede Lehnsmænd.⁴⁷⁾ Dronning Christine, som boede i Odense, tilbragte engang en Paaske i St. Hans Kloster.⁴⁸⁾ Da nu i Grevens Feide Næsbyhoved Slot var ødelagt i Bund og Grund, forlagde den huusvilde Lehnsmænd, som Klostrets kongelige Præfect, saare naturligen sin Residentens dertil 1534.

For Odense Sognehistorie er det da Resultatet, at Byens tredie Sogn havde en Kirke, som ved Reformationen ikke besøvede at skænkes Sognet ved en særlig Act, men som dog egentlig tilhørte en offentlig Stiftelse og baade funde have Fordeel og Skade af denne sin Stilling.

Dersom vi skulle danne os et fuldstændigt Billede af Odense Byes hellige Steder før Reformationen, maae vi endnu tilføje, at Byen havde et andet og ældre Hellig Geists Huus end det nys nævnte; det laae paa Korsgadens sondre Side øst for Bythinget og havde en Kirke, i hvilken Kong Hans 1497 holdt Ret.⁴⁹⁾ Naar det var stiftet, vides ikke; men allerede 1438 forekommer en Præst og den Hellig-Mands Huses Forstander.⁵⁰⁾ Dronning Christine offrede der St. Bartholemæi Dag og Anthoni Dag⁵¹⁾, og det nævnes endnu som stattefrist Huus 1543, men ellers gif det efter Reformationen ind under Graabroddre Hospital, og Bygningen blev senere privat Ejendom. Kirken omtales ikke efter Reformationen.

⁴⁷⁾ Ved. Sim. 2det Bd. 1ste H. 134, 136 jfr. 167. En enkelt Gang logerede Christian den Anden ogsaa i Dronningegaarden 1523.

⁴⁸⁾ 1510. Smstd. S. 117.

⁴⁹⁾ Smstd. 2det Bd. 1ste H. S. 52 jj. om Beliggenheden S. 2 og 1ste Bd. 2det H. S. 176 og 2det Bd. 1ste H. S. 12.

⁵⁰⁾ Smstd. 1ste Bd. 2det H. S. 123 (altsaa før 1468, som antages for første Sper S. 186).

⁵¹⁾ Smstd. 2det Bd. 1ste D. S. 86, 92, 98.

Endnu nævnes St. Gjertrud's Capel udenfor Odense 1505⁵²⁾ og det Sygehuus, hvortil det hørte, har formodentlig ligget mod Nord, Vest for Graabrodre Hospital, hvor ogsaa en Gade endnu bærer Navnet. Men i saa Fald var der endnu, foruden flere St. Gjertruds Altere, en anden St. Gjertrud's Helligdom, Øst for Fisketorvet, paa Overgaden, egentlig et Gilde, men hvis Huus i sildigere Tider 1593 endnu faldtes St. Gjertruds Kirke.⁵³⁾ Endelig sit Odense i Catholicismens sidste Tider, efterat allerede den evangeliske Oplysning i flere Aar var prædiket og ogsaa var hørt i Danmark, sit sidste Kloster af Graabrodrenes Nonneorden, Clarae Kloster, hvortil Enkedronning Christine bestemte sin Gaard, Dronningegaarden, eller dog en Deel af den vestlig for St. Knuds Kloster ved Aaen; men Nonnerne flyttede først ind 1522. Om der var et Capel i den, berettes vel ikke; men det synes ikke rimeligt, at det kunde undværes i et Nonnelloster. Det nye Kloster, i hvilket Christian den Anden synes at have forbeholdt sig en Kongsgaard, blev forbundet med Dalum og som en kongelig Vorlehnning 1523 lagt under samme Tilsynsmand som dette, endog pantsat med dette, dog paa Vilkaar at opretholde Stiftelsen.⁵⁴⁾

Hvoruden alle disse hellige Steder i Byen fandtes endnu adskillige Capeller i Omegnen. Nær udenfor Byen stod et Hellig Kors's Capel paa Heden, til hvilket Dronning Christine offrede 1506,⁵⁵⁾ et andet ved Cluset udenfor Nørre Port, et Balsarts og Øfringssted,⁵⁶⁾ og endelig havde Næsbuhovedslot sit eget Capel paa Møllebanken, hvor

⁵²⁾ Ved. Sim. 2det Bd. 1ste H. S. 95.

⁵³⁾ Smitsd. 1ste Bd. 2det H. S. 37.

⁵⁴⁾ Smitsd. a. St. S. 156, 158.

⁵⁵⁾ Smitsd. 2det Bd. 1ste H. S. 101.

⁵⁶⁾ Smitsd. 143, 149.

Dronning Christine lod En af St. Hans Præster holde Messer.⁵⁷⁾ Det var indriet Helligtrefoldighed.

Man behøver ikke at supplere denne Samling af Helligdomme med de flere, som Tidens Strom vistnok har bortført, men kun at betænke, hvor ofte der i alle disse og nævnlig i de større af dem skulde holdes Bedetimer og læses Messer ved de mangfoldige Altere paa alle Helgendage og Bejgjøreres Dødsdage, for at faae en ret oploftende Forstilling om den catholske Tids aldrig afladende Kald til at tænke paa Gud og Regnstabet. I en lidet Bye, som Odense var, maatte Klokkerne snart høres overalt enhver Time, og naar et særligt Sted ved St. Knuds Kirke, paa hvilket de canoniske Tider forsyndtes med Klokkens Lyd just var sjeldent i den øvrige Bye. For Den, som med fromt Sind vilde folge, hvad der skete hver Dag i de mange Helligdomme, funde det blive en halv Livsbestjæltelse: den fromme Dronning Christines Regnstabsbog, i hvis Optegnelser samtlige Helligdomme forekomme, giver riig Anledning til denne Tanke ved at vise, hvorledes Dronningens halve Regnstab bestod i Gaver til denne eg huin Helgen, dette og huint Hospital paa vedkommende Tage. Man kan see, hvor nødvendig en Bestanddeel af Almanakken Helgennavnene være for Den, som vilde opfylde en from Christens Pligter. Og desuden skete det snart i denne, snart i huin Kirke, at en Præst sang sin første Messe, eller at der var Kirkevielses Aarsdag, Besøgelse eller Aflad ved denne eller huin Helligdom.

Kun Skade, at Misforstaelse laae skjult under al denne Ejerneste og berovede det ægte christelige Sind dets egentlige

⁵⁷⁾ Bedel Sim. jnstd. S. 96. Ogsaa nævnes Dronningens Capellan 1505, S. 132.

Livskraft; Reformationen fremdrog Missforstaelsen, men blev sjældelig mod det Gamles ogsaa uskyldige Former, saaat den nedbrød mere, end der hente Eftertiden vel. En Tidlang modstod Odenses Catholicisme dens mægtige Anløb.

§ 2. Reformationen.

Ulagtet den vigtige Herredagsbeslutning af 1527 blev taget i Odense, stod dog Reformationen meget tilbage her, medens den paa flere Steder i Stiftet fremkaldte Bevægelser som i Åbsens, hvor Christen Schrock prædikede, og paa Lolland og Falster, hvor Bønderne nægtede Bisshoppen Tiende 1528.⁵⁹⁾ I Forrentning af det, der vilde skee, skal Kong Frederik allerede 1528 have befalet Odense Magistrat at gjøre Skikkelse (o: Registrer) over Alters og Kirkejorder,⁶⁰⁾ formodentlig for at holde det sammen. Men endnu 1529 skal Clausen selv, som paa sin Reise til København besøgte Odense, Intet have udrettet her. Først 1531 fik St. Knuds Skole en reformeret sindet Rector i Grands Berg, der var en saa ivrig Modstander af Papismen, at han nedrev Afladshandlernes Breve paa Kirkedøren om Natten.⁶¹⁾ Omsider maatte Bislop Knud Gyldenstjerne selv paa Regjeringens Forlangende antage sig Reformationen: Jørgen Jensen Sadolin blev antaget til Prædikant i St. Knuds Kirke, og han blev Biskoppens heire Haand i Reformationsrækets Forberedelse; med ham kom Niels Bruun og Thøger. Den Første synes at være blevet anbragt som Prædikant eller Præst for Graabrodre Hospitale, Thøger blev Lærer ved en af Skolerne.⁶²⁾ I Albani

⁵⁹⁾ Ved. Sim. Det. Bd. 1ste H. S. 173.

⁶⁰⁾ Efter Pont. Att. VI, 582, men det er ikke urimeligt, at het lunde finde en Heiltagelse Sted i Henseende til Aarstallet.

⁶¹⁾ Simst. S. 185.

⁶²⁾ Simst. S. 191.

Kirke synes den gamle Michel, som er bekjendt af sine Ansagtsbøger, at have trukket sig tilbage som Pensionist i Graa-brødre Hospital,⁶²⁾ medens Jacob Frost 1532 lod sig omvende og ivrigt prædikede Evangeliet for Albani Menighed.⁶³⁾ Ogsaa i St. Jørgens Hospital sluttede Præsten Christoffer Grall sig til de Evangeliste,⁶⁴⁾ og det er sandsynligt, skønt ikke historisk bekjendt, at der ogsaa ved de andre Kirker har ladet sig finde eller anbringe Mænd, der kunde prædike den rene Christendom, som Tiden fordrede. Hvor Ingen frivillig fremstod, kunde Borgere og Regjering vel ogsaa paatvinge Klostersnes og Embedernes Besiddere saadanne; et Exempel frembyder ei alene Sadolin, der blev anvisst Løn og Underholdning i St. Knuds Kloster, men ogsaa en fra dette bortrømt Munk Peder Svendsen, hvem Kongen 1533 befalede Prioren at forsørge eller falde til en af Klosters Kirker.⁶⁵⁾

Før disse smaa Begivenheder i Reformationens succesive Sejr kjende vi vel ikke noie Tid og Omstændigheder; men i Aarene 1532—36 er i det Hele paa denne Maade Aan-dernes Sigtelse foregaaet, saat Reformationens endelige Indførelse mere blev til en Disposition over Gods og Bestemmelse over Personers Forsorgelse, end en pludselig Anordning om en ny Lære. Det Gamles Modstand var stærkest i Begyndelsen: i Aaret 1532 var en Conspiration indgaaet om at dræbe Sadolin og de øvrige nye Prædikanter; Lehnsmandens Aaravaagenhed hindrede dens Udbrud, og den Reaction, der andets-

⁶²⁾ Smstb. 2det Bd. 2det H. S. 18.

⁶³⁾ Smstb. 2det Bd. 1ste H. S. 190. Bloch f. Geisl. 1ste Bd. S. 601 fgg.

⁶⁴⁾ Bloch a. St. S. 272.

⁶⁵⁾ Ved. Sim. 2det Bd. 1ste H. S. 191. Det skete dog ikke med denne, fordi han havde borttaget en Sølvkatt, og derfor ejer 20 Aars Forløb endog blev draget til Ansvar (Smstb. 2det H. S. 76); men just dersor er dette Tilfælde blevet antegnet, medens det samme udentvirkeligt blev befælet og efterkommet.

stedet indtraadte efter Herredagen i København 1533, har neppe ladet sig formærke i Knud Gyldenstjernes Stift, som desuden snart blev Skuepladsen for de store Omvæltninger i Grevens Feide, der alle bidroge til at svække det catholiske Partie og gave Klosters og Kirkers Eiendele i Magthavernes Bold. For Regjeringen var det Hovedsagen at bevare, hvad der tilhørte de offentlige Stiftelser. Dette funde temmelig let stee i Odense: St. Hans Kloster havde allerede forlengst en kongelig Tilhysmand i Lehnsmanden i Næsbyhoved Lehni, som fra 1534 tog Residents i Klostret; Provstiets Lehnsbesidder maatte funde værge om Frue og Albani Kirkes Rettigheder; St. Jørgens Kloster var en kongelig Forlehnning, og det er rimeligt, at ogsaa de to Tiggerklostre ligesom de fleste i Frederik den Førstes Tid havde faaet deres Lehnsmænd; Klæræ Kloster stod under Lehnsmanden paa Dalum Kloster; kun det rige St. Knuds Kloster vides at have bevaret sin Selvstændighed, men dog kun under Kongens Arm, idet han haandthævede Prioren Christen Povelsen som Klostrets og Godsets Bestyrer. Af de andre mindre Stiftelser, saasom St. Giertruds, Hellig Geists Huus o. a., samt af Gildernes og Alternes Eiendomme funde Borgerskabet tage sig.

Det Gamles Tilhængere holdt saavidt muligt Alt i den ældre Gang og Orden: Graabredrene gave sig en ny Gvar-dian endnu 1534,⁶⁶⁾ som blev Ordenens sidste Minister i Danmark; hvorvidt Messer og anden Ejendom for Alterne funde finde Sted, maatte beroe paa den forskellige Hurtighed, hvormed enhver Kirkes Forstandere gjorde det Nye gjældende. Knudsbrødrene funde endnu 1538 tage Thingvidne paa, at de havde opfyldt alle kirkelige Forpligtelser. Men de, som skulle leve af Almissé, vare ilde farne, og det er vel muligt,

⁶⁶⁾ Ved. Sim. Det. Bd. 1ste H. S. 199.

at Sortebrødrene allerede begyndte at fortrække før 1536; men 1538 synes de alle at have været borte; i samme År flygtede ogsaa alle St. Claræ Nonner bort; og 1540 omtales baade Graabroders- og Sortebrodrrehospital som øde og forladte af Brødrene. Naar og hvorhen de uddroge, veed Historien ikke. Kun de kunde holde sig paa Valpladsen, som frit eller tvunsgent sluttede sig til den nye Tingenes Orden, enten de selv traadte i dens Tjeneste eller fandt sig i de Forandringer og Indskræfninger, som den forestrev dem for deres Vandel og Gjerning.

Det var fra Kongen og hans geistlige Medarbeidere, at Reglerne for de nye Forhold skulde komme. Rigsdagen i Kjøbenhavn 1536 stadfæstede alt, hvad de nye Grundsætninger krævede, og bemyndigede Regjeringen til at gjennemføre dem. Selv fuldbragte den kun Bispedommets Aftkaffelse, og Betydningen deraf var for Tiden sun, at Bispestolenes Godser og Tiender toges i Besiddelse af Kongen, og at den gamle Troes Tilhængere tabte deres Overhoveder. Men det gif langsomt baade med den almindelige Lovs Huldendelse og med Ordningen af Forholdene paa ethvert enkelt Sted. Den almindelige Lovgivnings Historie berører paa flere Punkter Odense, sjælent den som Kirkeordinants tilhører den hele danske Kirke; thi Kongen samlede Rigets nye Præstestands Repræsentanter første Gang i Odense allerede ved Hellig Trefongersdag 1537.⁶⁷⁾ Om dette Mødes Forhandlinger og Resultater er vel intet besjendt, og det har hidtil været ubemærket af alle Reformationens Historiestyrere; men det er udentvivl denne Forsamling, paa hvilken Udfastet til Kirke-Ordinansen er blevet

⁶⁷⁾ Efter Cancell. Tegnelser, hos Bedel Simonsen 2de Bd. 1ste §. S. 207: „blev der ad festum Epiphaniae en Convocatio eller Sammenkomst i Odense af en stor Deel forstrevne Geistlige fra Rigets forskjellige Provindser foranstaltet.“

forsattet⁶⁸⁾ omtrent som det foreligger i den nu offentliggjorte gamle Afskrift af samme, som findes i Geheime-Archivet.⁶⁹⁾ I ethvert tilfælde bliver Odense den Bye, i hvilken den danske Kirkes Ordning blev endelig vedtagen paa Herredagen 1539. For Byen selv kan imidlertid Synoden 1537 ikke have haft anden umiddelbar Følge, end at den evangeliske Oplysning maa have vundet i Styrke ved mange Prædikanters og Fores res Mærverelse. Imod Slutningen af Året blev Jørgen Jensen Sadolin bestillet til Bislop over Stiftet, og ders efter funde først den fuldstændige og endelige Ordning begynde. Han medbragte den af Kongen underskrevne Kirke-Ordinants og mulig den Befaling at træde sammen med bestemte Mænd paa Kongens Begne til at forberede Værket. Thi 1538 holdtes en stor Forsamling i Sortebroddeskloster af Superintendenten og Adelsmændene Erik Krummedige, Jørgen Quijow, Anders Emichsen, Johan Brockenhus, Michel Brockenhus og Johan Hardenberg, for at forsare Landets Leilighed baade i Kjøbstæderne og paa Landet.⁷⁰⁾ Disse Mænd var formodentlig alle Lehns-mænd for kirkeligt Gods: Erik Krummedige findes fort efter at være Forstander for Graabredre Hospital, Jørgen Quijow havde Bispegods i Forlehnning, And. Emichsen var Lehnsmand i Næsbyhoved Lehns og paa St. Hans Kloster, Michel Brockenhus var Lehnsmand i Nyborg og Stiftslehusmand, Jacob Hardenberg blev senere Lehns-

⁶⁸⁾ Et endnu ikke offentliggjort Skrift om den danske Kirke-Ordinantses Historie har jeg, førend jeg hændte dette Møde i Odense, af intvortes Omstændigheder bevist, at Kirke-Ordinansen maatte være udlæst paa en Synode af mange evangeliske Prædikanter i Vinteren 1536—37, og det er saaledes med sørdeles Glæde, at jeg har truffet dette Vidnesbyrd om Formedningens Sandhed.

⁶⁹⁾ I Tidskrift for den danske Kirkehistorie, 1ste Bd.

⁷⁰⁾ Pont. Atlas VI, 591.

mand paa Næsbyhoved og St. Hans. Hvad der ved denne Lejlighed skete for Byens Bedkommende, vides vel ikke; men det er rimeligt, at denne Forsamling astalte hvad Kongen senere meest ved sine jevnlige Besøg i Odense i de næstfølgende Aar forordnede, og hvad Stiftets Øvrighed deels derefter, deels i Kraft af almindelig Bemhyndigelse udførte. Man fins der ingenlunde kongelige Anordninger for Alt, meest endog kun for Anvendelsen af Bygninger og Tiender, thi det Meste blev foranstaltet af Bisop og Lehnsmænd, og Kongen traadte kun til, hvor man recurrerede til den høiere Sanction; det Meste faldt af sig selv, naar man anlagde de almindelige Grundsætninger paa det Foresundne.

Saaledes blev det da forudsat, at St. Knuds Kloster maatte vedblive at bestaae som Domcapitlerne andetsteds. Munkene maatte paa Bisoppens Befaling 1538 ophøre med at kronage sig og stulde rette sig efter den nye Forchrist i Kirkeordinantsens latinste Anhang. De maatte modtage en Læsemester, lector theologiae,⁷¹⁾ efter Accord med Bisoppen, og paa mange Maader bidrage til Skolens Bedligegeholdelse og (hvad der var Kirken uvedkommende) til Rigets Bedste. Deres Kirke blev som før Stiftets Domkirke, men uden Menighed i Byen, altsaa ingen Sognekirke.

St. Knuds Kloster havde ogsaa hidtil holdt den Mand, som nu var blevet Stiftets Bisop; men da Kongen i Aaret 1538 andengang var i Odense, stjænkede han St. Clara Klosters vidløftige Bygninger til Bolig for Superintendenten, Sognepræsten og Capellanen ved Albani Kirke, Læsemesteren og Skolens Rector, saaledes som Kongen med nogle Rigsråader, Borgemester, Raadmænd og Byfoged havde labet

⁷¹⁾ Dette er endeg stadsfæstet i de Riber-Artikler 1542 Art. 23. Den første var allerede beskiflet 1539 (Ved. Sim. 2, 2 §. 9).

det udskifte til dem.⁷²⁾ Hvad Gods dette Kloster ellers maatte have haft, er forblevet under Dalum Lehns.

Graabrsdrekloster blev 1539 skænket til et almindeligt Hospital for Landet, og dertil lagdes saavel Sortebrødre Kloster som endel andre smaae Hospitalsstiftelser i Byen samt Faaborg Hellig Geists Hospital og adskillige almindelige Indkomster af Stiftet. Den hele Stiftelse fuldbragtes efterhaanden i løbet af nogle Aar. Hospitalet havde sin store prægtige Kirke og i Begyndelsen ogsaa sin egen Præst, men senere skiltes Kirken fra det, og det fik kun en Capellan. Sortebrødre Kirke blev nedbrudt 1542 til dette Hospitals Fordeel og Klosterhuset indrettet til Leieboliger; dets Jorder og Jordsyldshuse tilfaldt naturligvis ogsaa Graabrsdre Hospital. Kun Kirkegaarden tog Kongen senere tilbage for at give den til hele Byen.

St. Hans Kloster forblev i nærmest Forhold til Kongen, i det Hele ellers ligesom St. Knuds Kloster; det havde formodentlig allerede en evangelist Sognepræst. Ligesledes forbleve Bispestolenens Gaarde i Kongens Raadighed: den egentlige Bisperesidents havde lidt meget i Grevens Feide, men var dog en Gaard, som en senere Konge kunde tænke paa at gjøre til et Slot. Den anden paa Hlakhaugen blev ogsaa længe i Kongernes Besiddelse. Begge Gaarde stode under den kongelige Lehnsmand paa St. Hans Kloster.

Provstegaarden og Provstiets Gods vedblev at være en kongelig Forlehnning, der snart blev bestemt til at være Rigscanzlerens Embedsøn. Derned fulgte Patronatet over Frue Kirke og en Andeel i Byens lærde Skole, da Frue Skole, ved hvilken Bisloppen endnu 1539 indsatte en ny evangelist- findet Læsemester, blev forenet med Domkirvens Skole.

⁷²⁾ Original paa Pergament dat. Ødense Torsdag efter Hellig Korsdag (19de Sept.) 1538.

St. Jørgens Hospital vedligeholdt en Tidlang sin særegne Stilling: det havde en Præst, som sluttede sig til de Evangeliske og tillige var eller blev Læsemester ved Skolen (formodentlig ved Frue Skole), men maafee ved hans Overgang til Domskolen 1552, blev han holdt skadesløs paa anden Maade, og da blev St. Jørgen 1555 incorporeret i Frue Sogn og Kirken saaledes nedlagt.⁷³⁾

Om flere andre af de gamle Stiftelser tier Historien; nogle forsvandt mulig ved Reclamationer og i Tidernes Forvirring, da Ødense tre Gange blev udplyndret. Saaledes svigter al Underretning om Hellig Geists Huns Kirke paa Korsgaden og St. Gjertruds Gildeshuus. Men flere af disse Stiftelser ville forekomme i Sognenes og i Skolelens Historie.

Af Sogne beholdt Byen foruden Hospitalets og St. Jørgens de tre, som den hidtil havde hørt. Men da Albani Kirke maafee var temmelig liden og desuden Graabroddesklostrets Kirke var for stor for et Hospital og derhos, tildeels fordi den indesluttede flere kongelige Liig, for god til at nedbrydes, stjænkede Kongen Albani Sogn denne Kirke til Sognekirke 1539.⁷⁴⁾ Albani Kirke stjænkede han da først til Skolelocale for Byens Cathedralskole 1541,⁷⁵⁾ men senere 1542 til Byen, saaledes at Kirkegaarden skulde bruges til Torv,

⁷³⁾ De usikre og uklare Noticer hos Bloch f. G. 1ste Bd. 271—72 og Bedel Sim. 2det Bd. 2det H. 79 og 88. Hofm. Fund. V, 35. Dette Hospital blev saaledes ikke behandlet efters den nye Kors Forstrift, at incorporeres i Graabroddre Hospital (Riber Art. 20).

⁷⁴⁾ Saal. Bed. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 8. Pont. Ann. Eccl. 2, 267 henfører det til 1541, men Fundatsen for Hospitalet af 1539 (Hofm. f. VI, 292) omtaler denne Disposition som allerede foregaaet.

⁷⁵⁾ Pal. Müller Bidrag til Øb. St. Hist. 1ste H. (Program 1846) S. 11. Actstyk. udg. af f. St. lit. S. 1 S. S. 62.

Taarnet til Stormkloffen, Kirken indrettedes til Leieboliger og Choret nedbrydes.⁷⁶⁾ Det skete ikke ganste saaledes; Kirkes gaarden blev liggende i over 30 Aar, Taarnet blev nedbrudt inden 1593, Kirken stod endnu dengang,⁷⁷⁾ men er ogsaa senere borttaget, og Kirkegaarden er blevet Bygges plads og Torg. Ved denne Forandring blev Graabrodre Hospital befriet fra en kostbar Kirkes Bedlige holdelse, Albani Kirkes Ejendomme og Rettigheder oversortes paa den og selv Albani Kirkes Navn, ligesom ogsaa Menigheden snart kaldes som før Albani, snart Graabrodre Menighed af Kirken.

Med Frue Sogn og St. Hans Sogn foregik ingen Forandring i deres Hyrhold udadtil til de andre Sogne, undtagen senere den allerede nævnte, at St. Jørgen blev optaget i Frue Sogn, og hvad St. Hans Sogn angaaer, skulle vi nedenfor see, hvorledes det maastee ikke strax var ganste klart, om og hvorledes det skulle gaae over i den nye Ordning.

Til en Sognekirke i en Kjøbstad skulle efter Kirke-Ordinansen i det Mindste være to Prædikere; det synes forudsat, at den ene skulle være Sognepræst, den anden Capellan, og efter forskellig Betragtningsmaade paa forskellige Steder blev Capellanan snart anseet for Sognepræstens personlige Medhjelper, saa at den Sognepræst, der kunde overkomme det Hele alene, kunde tage Capellananens Løn eller undgaae at dele med Nogen, snart mere som en selvstændig Andenpræst, især naar han fik et andet Kald tilligemed Capellaniet. I Odense træffes Spor af begge Dele. Kjøbstedpræstens Løn skulle foruden Offer og den frie Bolig, som Kirken skulle give, efter Kirkeordinansen tilveiebringes af Kirkens Renter, som Børgerne skulle oppes

⁷⁶⁾ Et Brev af 1542 sørter Choret's Plads til Prieren i St. Knuds Kloster mod Jerdstyld til Hospitalen. Ved. Sim. Idic Bd. S. 152.

⁷⁷⁾ Efter Grundtegningen af 1593 paa Odense Raadhus. Ved. Sim. Smid. S. 52.

bære og uddele quartalsviis; men i Almindelighed blev Præsterne umiddelbart tillagt den Deel veraf, som skulde følge et hvert Embete. Disse Midler skulde deles med Skolens Personer, og det viste sig snart, at man i høi Grad havde forregnet sig i Henseende til Righoldigheden af denne for Munke og ugjorte Præster mere tilstrækkelige Skat. Kjøbstedpræsterne kom i den første Nød, paa hvilken Kongen maatte raade Bod ved at indfjærpe deres Ret til Tiende af Kjøbstedavlning, tilstede dennes lige Deling mellem de to Tiendetagere alene (Kirken og Præsten), ved at henvise til Sammenstud af Messighederne, og især ved at beneficere Kaldene med Kongestiender.⁷⁸⁾ Disse var de Midler, Loven paaviste; Praxis tilføjede endnu et andet af lidet glædelig Art: Beneficering med Landsbykald.

I Odense seer man, at det allerede 1538 var antaget, at Albani Sogn skulde have en Sognepræst og en Capellan, da Kongen anviste Bolig for dem begge i Claraklosteret,⁷⁹⁾ estersom dette Sogn ingen Præsteboliger havde, da dets Præster havde været blandt Marianerne. Ogsaa Frue Kirke havde allerede 1540 en Sognepræst og en Capellan; men for St. Hans Kirke var det endnu 1541 urigt, om den skulde have Capellan, da „Sognets Almue var lidet og fattig“^{80).}

Til disse Geistlige saavel som til Skolens Personer, der tildeels var Sognenes Degne, skulde nu Kirkernes Indkomster fordeles. Paa Bisshop Sadolins Klage over forskjellige Mangler i Aaret 1540 befalede Kongen under 25de Aug., at Lehnsmændene Erik Krummedige og Michel Brockenhuus skulde drage om til alle Kjøbsteder i Fyen og paa Langeland og registrere alt det Ultergods, Gildegodts og anden Rente,

⁷⁸⁾ De Riber Artikler af 1542 Art. 9 og 10.

⁷⁹⁾ Ovens. Not. 72.

⁸⁰⁾ Hofm. Fund. VI, 258.

som der ingen Arving (Reclamant) var til, følge Godset til Borgerne og fordele Renten til Kirke og Skole.⁸¹⁾ I Hens hold hertil holdtes en stor Forretning i Odense den 1ste Febr. 1541.

Erik Krummedige, som da var Lehnsmand i Odense, Michel Brockenhuus, som var Lehnsmand paa Nyborg Slot (og formodentlig Stiftslehnsmand), samt Bisrop Sado lin samledes da med Borgemestere og Raad og Oldermændene, nogle Borgere af hvert Laug og Gilde, Kirkevægerne og andre gode Mænd til denne Forretning, som giver det først fuldstændige Grundlag for Byens nye Kirkeforsatning (Erik Krummediges Fundats), og hvorved vi derfor føres over fra den almindelige Sognehistorie til den specielle.⁸²⁾ Formodentlig viste det sig ved denne Leilighed, at ikke heller Odenses Hjelpefilder vare tilstrækkelige, og Stiftsørigheden maatte paa Falde Kongens Bistand til at forsøge dem; thi under 13de Mai 1541 udstedte Kongen det Brev om Geistlighedens Vilkaar i Fyen, hvori blandt Andet blev forordnet, at hver Sognepræst i Kjøbstæderne skulde have et Landsogn til Annex⁸³⁾ — en Udvej, der sorgelig mindede om den catholiske Tids nylig saa høit anklagede Cumulation af Præbender og Sognefolks Forsommelse. Anvendelsen af denne Forordning hører ogsaa til den specielle Sognehistorie.

Vi begynde denne med Albani Sogn, men maa forudstikke en Udsigt over den Kirkes Historie, som gav det dets nuværende Navn.

⁸¹⁾ Ved. S. m. 3de Bd. S. 148.

⁸²⁾ Documentet er fuldstændigt afdrukt hos Hofmann VI, 258, men ikke uden Fejl, som sees af en i Bispearchivet opbevaret Raadstuedom af 1581, hvormed en Afslrist af det, der vedkammer Capellaniet ved St. Hans Kirke, er forbundet.

⁸³⁾ Actst. udg. af Fyens St. lit. Selst. 1ste Saml. S. 1—2.

Første Affnit.

St. Knuds Sogn.

S 1. St. Knuds Kirke til 1618.

Som en Levning af den catholiske Tid stod et Slags Sogn uden Lægfolk i Knuds Klosteret og dets Kirke, Stiftets Domkirke; den eneste Menighed udenfor Klostret var St. Knuds Skole, og denne Menighed var endda ikke ganske udenfor det, da dette skulde efter gammel Regel føde Skolemesteren og 16 Disciple af St. Albani Skole,⁸⁴⁾ med hvilken de to andre Kirkeskoler efter Reformationen forenedes. Efter Kirke-Ordinansen skulde Canniker — med hvilke disse Munke nærmest maae sammenstilles — hver Dag læse af den hellige Skrift i deres Kirke, for at gudfrygtige Mennesker derved maatte „saa godt som legende“ føres til den;⁸⁵⁾ om Søndage og Helligdage maatte de holde Messe, isald Nogen vilde lade sig berette. Den Læsemester, som skulde holde latiniske Foreslæsninger for dem og Skoledegnene samt forstandige Borgere, skulde ogsaa stundom prædike. Paa disse Grundtræk hvilede den saavel latinske som danske Gudstjeneste, der nu ogsaa vedblev i St. Knuds Kirke. Thi i dette Kloster forbleve ikke blot Prioren Christiern Povelsen, der 1541 fik kongeligt Lehnssbrev paa Klostret, som et Regnskabslehn, men ogsaa Supprioren Søren Nielsen og saamange Brødre, at de fremdeles vedbleve ved Siden af disse Foresatte at kaldes Convent, Capitel, menige Convent og menige Capitelsbrødre.⁸⁶⁾ De havde formodentlig alle været Vicarier til et

⁸⁴⁾ Pal. Müller Bidrag til Odense Cathedralskoles Historie 1ste Heste. (Program 1846) S. 3.

⁸⁵⁾ Udg. 1640 fol. 92—93.

⁸⁶⁾ Det sidste Navn endnu 1553 og 1561. Ved. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 82 og 121.

eller flere Altere i Domkirken og være saaledes, skønt disse Embedsgjerninger ophørte, dog Præster, og de faldes østere ogsaa efter Reformationen „Præstemændene i Klosteret“.⁸⁷⁾ Ulagtet de nu visnok kun nødtvungne og med liden Overbevisning gik ind paa den nye Tingenes Orden, idet de forsyneede sig med Thingsvildne om, at de varre twungne til at lade deres Haar vore og at de trolig til Aaret 1538 havde iagttaget alle deres gudstjenstlige Pligter; saa blev de dog selv af Bisshop Sadolin erkendte for geistlige Ordensbrødre og som saadanne tilkaldte ved Ordinationer til at lægge Haand paa Ordinandi. Ligeledes have de udentvivl ogsaa administreret Nadveren for hinanden og for Skoledisciplene, som hver Onsdag havde Altergang i St. Knuds Kirke. Om de ved denne Handling have beholdt noget af de papistiske Skifte, vide vi ikke; man kunde tænke paa Øpløftelsen, som var tilladt i Kirke-Ordinansen, og den Ringning ved Indstiftelsesordene, som endnu i den anden Bisshops Tid var anbefalet i Hyen,⁸⁸⁾ og i al Fald kan man antage, at deres Messe har haft den Eghed med den gamle Cultus, at den rimeligvis for største Delen holdtes paa Latin, saavidt som det var tilladt, og mulig ogsaa at Brødet uddelethes, for Vinen consecreredes.⁸⁹⁾ Noget Saadant maa have characteriseret disse Præster, thi Reformationens Ultras tog Forargelse af dem og den Mildhed, hvormed Bisshoppen bar over med dem: de twende anabaptistsindede Mænd, som i Arene 1543—51 vakte Uroligheder i Odense, vægredte sig ved at forrette Haandspaalæggelse

⁸⁷⁾ I Documenter af 1560, 1661 og 1568 faste de sig samlig saaledes: „Prier, Supprier og alle andre Præstemænd, derinde ere.“ Smstd. S. 120, 130, 138 og 144.

⁸⁸⁾ Synodalmonita af 1562 i Bloch f. G. 1ste Bd. S. 36.

⁸⁹⁾ Dette tillades i Bugenhagens Reglement for Demcapitlers Gudstjeneste i Kirke-Ordinansen.

med dem ved Ordinationer og kaldte dem Munke.⁹⁰⁾ Imidlertid blev de uansægtede, og det er rimeligt, at flere af dem tjente som Sognepræster ved Klostrets Landsbykirker i Nørheden, indtil disse efterhaanden fik egne Præster, som da svarede Pens eller Afgift til Klostret; saaledes var idetmindste Åsum blevet besørgt indtil 1565, da det ifølge kongelig Befaling af 1555 blev forenet med Præstekaldet ved Albani Kirke, og Kongen forudsatte dengang, at den nye Sognepræst kunde have faaet sit personlige Ophold paa Klostret, hvis man ikke foretrak at overlade ham Præstetienden.⁹¹⁾ Paa denne Maade vare mulig flere yngre Mænd i Tidens Øsb indkomne i Klosteret og kunne være indbefattede under de 16 Geistlige, som Prioren ifølge et Kongebrev af 1554 skulde bespise;⁹²⁾ han skulde nemlig efter dette underholde 8 Præster, en Rector, en Hører og 6 Degne, og naar dette Tal vedblev at være fuldstændigt, maatte efterhaanden Personerne skifte. Subprioren nævnes sidste Gang 1564⁹³⁾, og naar der endnu i 1562 nævnes Capitlet og i Leiecontracter af 1568 „Prior og de andre Præstemænd, herinde ere,” vare disse heelt andre Personer end 30 Åar før. Af de Gamle var til sidst neppe Andre end Prioren og maastee den blinde Hr. Povel Lauridsen, der havde et Deputat af Klostret,⁹⁴⁾ tilbage, da Christen Poulsen i Året 1571 begjærede sig fritaget for Klosterets Beskyrelse, og eftersom han hidtil havde været kongelig Lehnsmand

⁹⁰⁾ S. nedens. i St. Hans Kirkes Historie. § 1.

⁹¹⁾ Kongebrevet af 1555 og Chr. Poulsens Brev af 1565 i Copie i Bispe. Arch.

⁹²⁾ Dateret Nyborg post Sim. & Judæ Dag (28de Octbr.) 1554 i D. Mag. 2, S. 74. Maastee vare Præsterne for Paarup, Steenløse, Ulberud og Åsum iblandt dem 1563 (Ved. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 131).

⁹³⁾ Ved. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 129, 133.

⁹⁴⁾ Ved. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 155.

og Godsbestyrer, var det tilsyneladende ikke nogen betydelig Forandring, der foregik, da Kongen nu tog Klosteret til sig og Kronen og lagde det under Lehnsmanden paa Dalum Kloster Jacob Ulfeldt. Men den fremkaldte adskillige indgribende Foranstaltninger i Klosterets Deconomie, og Anden i Bestyrelsen blev en anden.

Hidtil havde Klosteret vistnok ogsaa kraftigen maatte bidrage til Statens og Kongens Hønødenheder, saasom ved rede Pengesummers Indbetaling, ved Rustning, til Nyborgs Besættning, til Modtagelse af reisende Rigsgaader og Andre, til Kong Christian den Tredies Bisættelse,⁹⁵⁾ og tjent til Forsorgelse af Personer, som Kongen vilde pensionere, saasom en Kuurmed og en Courreer;⁹⁶⁾ men det havde tillige i ubestemt Maal tjent aandelige Formaals Fremme, saasom ved at holde Studenter i Kjøbenhavn,⁹⁷⁾ ved Forsorgelse af Prædikanter og især ved at vedligeholde og forsyne Stiftets Domkirke og opretholde Cathedralskolen. Nu bortsaldt den frie og lette Adgang til saadan Anvendelse af dets Midler, og de Forpligtelser, som blev tilbage, maatte nærmere og anderledes reguleres. Det havde, som paa andre Klostre, været Skik, at en stor Deel af saadanne Præstationer gaves in natura ved Optagelse til Forpleining: de ovennævnte 8 Præster samt Rector og Hører skulde efter Kongens Besulning af 1554 spise i Præstestuen, medens de 6 Degne skulde gaae tilbords med Klosterets Folk. Slig Huusholdning blev overslodig ved de gamle Munkes Afgang og passede lidet for et kongeligt Lehnu. Den blev derfor ophøret 1571, og istedetfor det, som derved fragik Skolen, stiftede Kong Frederik den Anden det store Com-

⁹⁵⁾ See Bed. Sim. a. St. S. 24, 26, 33, 36, 81, 129; 7, 9, 20, 24, 30, 33; 14, 20, 24, 27; 82.

⁹⁶⁾ Smid. S. 20, 116.

⁹⁷⁾ Smid. S. 20, 27.

munitet i Graabrodre-Hospital, i hvilket Rectoren og 4 Hørere samt 30 Degne skulde have Kosten.⁹⁸⁾ Nogle af de dertil anvendte Kongettender havde tilhørt St. Knuds Kloster, der ogsaa skulde levere 200 Farne Brænde tilligemed Dalum; men de fleste Tiender vare en ny.betydelig Udvidelse af Skolens Midler, saameget betydeligere for denne Skole som desuden 24 Degne og vistnok ogsaa en eller to Hørere paa samme Tid havde lignende Ophold paa St. Hans Kloster og af Frue Provstie.⁹⁹⁾ Ligeledes fik Lectoren ved samme Fundats Aasum Sognekald, og ved en senere Fundats en fast Lønning af Lehnsmanden vaa St. Knud.¹⁰⁰⁾ Men Skolebygningens Vedligeholdelse blev fremdeles hvilende paa Klostret, hvis Lehnsmand fik Befaling at udvide den, men dog deri understøttedes af Provstiet.¹⁰¹⁾

Den anden og ikke mindre Forpligtelse, der paahvilede Klostret, med Hensyn til Kloster- og Domkirken, synes man ikke strax at have tænkt paa. Dens Vedligeholdelse med alle Hornødenheder var gaaet ubemærket over i Klostrets aarlige Regnskab, og den syntes ogsaa nærmest kun at være til for Klostrets Skyld. Hvorledes og hvormeget den i den sidste Tid havde været brugt, kan vanskeligt siges. Efterhaanden som Munkene uddøde eller hengaves til en evangelisk Præsts Gjerning paa Landet, har formodentlig den daglige Ejendom opført, mulig allerede før 1554, da de 6 Degne, som da skulde underholdes i Klostret, ikke vare flere end de, der behøvetes til at være Løbedegne i Klostrets Landsogne; i alt Fald var den opført før 1572.¹⁰²⁾ Prædiken maa derimod være ved-

⁹⁸⁾ Fundatsen hos Hofmann V, 152.

⁹⁹⁾ See nedenf. i St. Hans og Frue Segns Historie.

¹⁰⁰⁾ Af 10de Nov. 1572 (Bloch f. G. 1, 242—4).

¹⁰¹⁾ Pal. Müller a. Str.

¹⁰²⁾ Fundatsen for Com., Hofm. Fund. V, 157, omtalet det som noget Nytt, at der skulde holdes Chorsang i denne Kirke Morgen og Aften.

blevet, forsaa vidt som Lectoren var pligtig til at prædike Latin paa Tider, naar der ellers ikke var Prædiken. Om Nogen endnu søgte Kirken til Altermgang, vides ikke, ei heller om Bisshopperne prædikede i den; men Ordinationer holdtes uidentvivl her ligesom ogsaa Landemodet, til hvil Asholdelse Lehnsmanden indrommede Geistligheden det saakaldte Consistorium ved Siden af Domkirken. For Menighederne tilbød den kun et Besgravelsessted, men den blev ikke søgt i denne Henseende; i Aarene 1549 og 1551 omtales de første Begravelser;¹⁰³⁾ ikke engang Bisrop Sadolin fik sin Grav i sin Domkirke, men derimod i sin Sognekirke Graabrodre Kirke, der ogsaa dengang søgtes allermeest. Og selv efterat Christian den Tredie's Liig var blevet bisat i St. Knuds Kirke, fulgte i Begyndelsen kun saa Adelspersoner og Borgere Eremplet¹⁰⁴⁾). Da Kirken ikke heller havde nogen Tiende eller anden særlig Ejendom, var den altsaa ingenlunde nogen fordeelagtig Bestanddeel af Lehnet, og Kongen kom dersor suart i Erfaring om, at dens Vedligeholelse kunde blive Gjenstand for Spørgsmaal.

I Henseende til Kirkens Brug og Bestemmelse skete ingen Forandring ved Klosters Overgang til Lehnsmanden. Kongen tænkte sig St. Knuds Kirke kun som Domkirke, og dersor havde han ved Fundatsen for Communitetet 1572 alene besalet en dertil svarende Tjeneste, idet han forordnede, at den Chorsang, der hidtil af Skolen havde været holdt i St. Hans og i Frue Kirke hver Sognedags Aften og Morgen, skulde fremtidigen holdes i St. Knuds Kirke „ligerviis som i Kjøbenhavns Domkirke,” (medens Skolen skulde vedblive om Søndagen at assistere i de nærværende Kirker og dersor nyde det Sædvanlige af St. Hans Kloster og Provstiet). Man seer

¹⁰³⁾ Bed. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 49 og 77.

¹⁰⁴⁾ Smid. 117, 121, 125.

af andre Data, at der holdtes Altermgang, som ifølge senere Spor befindes at have været Onsdags Communion for Skolen, og Prædikener.¹⁰⁵⁾ Af disse holdtes der lidt senere i Bisshop Jacob Madseens Tid flere Ugeprædikener, samt Froprædiken og Tolvpredikken om Helligdagene.¹⁰⁶⁾ Der var imidlertid ingen Prædicanter til Kirken, saa at det maa have været Lector og Rector og muligen en og anden Capellan, der forretede denne Tjeneste. Saaledes vedblev det indtil Året 1618.¹⁰⁷⁾ Det var et Slags evangelist Domkirke: ingen Menighed, men et stort kirkeligt Personale, Chorsang, Bibelsæsning og Prædikener. Chorsangen var formodentlig stedse, Prædiken stundom paa Latin. Kirken havde ogsaa beholdt en Domkirkes Udseende: twende lange Rækker af Chorstole stode ved begge Sider i det store Chor.

Paa Vedligeholdelsen synes der ikke i Begyndelsen at være tænkt; den havde under Priorens Styrelse været blandt de første Udgifter for Klosterkassen. Men da nu Lehnsmanden paa Dalum fik dette Kloster, har han formodentlig givet Anledning til den udtrykkelige Bestemmelse derom. Kongen rescriberede under 1ste Aug. 1572, at da han havde erfaret, at den forrige Prior havde vedligeholdt Kirken, og da hans Fader og andre Konger der laae begravede, vilde Kongen, at Kirken fremdeles skulde holdes ved god Magt af Lehnsmanden,¹⁰⁸⁾ og saa Maaneder efter gjen-

¹⁰⁵⁾ Mumme St. Knuds Kirkes Beskriv. S. 14.

¹⁰⁶⁾ I denne Bislops Visittatsbog (udg. af Crone S. 22) hedder det om St. Knuds Kirke: „ingen Prædicanter til: men holdes Prædiken udi om Ugen og Froprædiken og Tolvslaaes Prædiken om hellige Dage.“

¹⁰⁷⁾ Ved Ombygningen af St. Knuds- og Graabrostre Kirke omtales vel kun trende Ugeprædikener og Froprædiken som det, der blev forlagt fra Domkirken til denne; men da Altermgangsprædiken og Tolvpredikken skulle blive i Domkirken, kunne disse, nogensteds ej omtales, vel have vedblevet lige til Forandringen.

¹⁰⁸⁾ Ved. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 154.

tog han denne Besaling med Tilførende, at han ligeledes havde at støtte Lys paa Alteret og Brød og Viin, eftersom behov gjordes, og føre det til Udgift paa Lehnsvregnskabet.¹⁰⁹⁾ Saadant var ogsaa overeensstemmende med al kirkelig Praxis; men naar Adelen fik et Lehn med Kirker i, plede disse at være en Fordeel for Patronatet, ikke en Byrde. Derhos blev endog dette Lehn allerede 1573 overgivet Kongens Kanzler frit og qvit som Lønningsslehn, og desto mindre var Lehnsmanden tilbørlig til at afholde Kirkens Hornsdenheder. Ved den store Reparation i Aaret 1582 satte vel Kanzleren Niels Kaas, som Patron, sit Vaaben paa Altertavlen,¹¹⁰⁾ men Arbeidet synes at være baade kostet og ledet af Andre. I Aaret 1580 fik nemlig Lehnsmanden paa St. Hans Kloster Kongens Besaling om et Uhrs Forsør-digelse for Taarnet;¹¹¹⁾ det næste Aar fik alle Kirkeværgter i Hyen og Langeland og senere ogsaa paa Lolland og Falster Besaling at indsende deres Kirkers halve Indtægt eller Bes-holdning til St. Knuds Kirkes Bygning,¹¹²⁾ og disse Penge skulle betales til Lehnsmanden paa Odensegaard og anvendes efter Biskoppen, Borgemesteres og Raadmænds Bestemmelser, og denne Lehnsmann og Bisloppe fik ogsaa 1582 Besalingen om Nedbrydelsen af det gamle Capel.¹¹³⁾ Saaledes synes St. Knuds Kirke ved denne Lejlighed at staae som en selvstændig Stiftskirke uden Forhold til Klostret; men det var vel en Folge af det extraordinaire Arbeide, som da blev foretaget ved extra-ordinaire Midler; og da disse vare forbrugte, ansaaes den

¹⁰⁹⁾ Brev af 18de Nov. 1572 i Extract i Bispe-Arch.

¹¹⁰⁾ Mumme St. Knuds Kirke S. 15.

¹¹¹⁾ Vedel Sim. a. Ekr. 3de Bd. S. 16. Det skulle koste en 40 Daler.

¹¹²⁾ Kgebrev af 28de Sept. 1581 og 8de Jan. 1584. Ved. Sim. 3de Bd. S. 16 og 19, samt af 1ste Juli 1584 og 10de Mai 1585. Acst. udg. af Hyens St. lit. Eest. 2den Saml. S. 63-64.

¹¹³⁾ Ved. Sim, 2det Bd. S. 17.

endnu i det mindste af Biskoppen for at have Krav paa Klosteret i Hensende til de daglige smaae Fornødenheder, hvortil der ofte savnedes Midler. I Aaret 1589 indgik nemlig Bislop Jacob Madsen til Regieringen med Klage over, at det østere var hændet, at der hverken var fundet Borlys til Alsteret eller Brød og Vin i Forraad eller Lys til Chorbørnene og til Prædikestolen om Vinteren.¹¹⁴⁾ Istedetfor nu at henvise til Klosteret sandt de regjerende Rigsraader det fornødent at anvise Kirkevægerne og Vorstanderne for St. Knuds Kirke en særlig Indkomst, nemlig de twende Kongetiender af Tansdrup og Bederslev Sogne, hvilke de skulde anvende til Kirkens Bygning og anden Nødtørst, da den befandtes Intet at have dertil, uagtet Kong Frederik havde forordnet daglig Prædiken, Chorsang og anden Gudstjeneste i den.¹¹⁵⁾ Denne Gave var dog clausuleret med et: „indtil vi anderledes tilsigende vorde,” og allerede 1593 blev denne Tiende draget tilbage, da Regieringen lod granske, hvo der skulde beholde de Kongetiender, med hvilke de vare forlehnede. Kirken havde da fun de uvisse Indkomster af en og anden Begravelse (den faste Menighed, Skolens Personer, havde fri Jord) og dens Nød forsøgedes, ved at ogsaa Cathedralskolen var blevet udskilt fra Klosteret og (efters de almindelige Love) paalagt Kirken at vedligeholde. Dersor maatte Bislop Jacob Madsen etter 1596 andrage paa Midler til „den herlige Bygnings og den fattige Skoles og den funderede Gudstjenestes“ Opretholdelse, enten ved de samme Tiender eller paa andre Maader. Tillige anholdt han om, at de Mændes Regnskab maatte blive revis-

¹¹⁴⁾ Referat i et senere Andragende af 10de Febr. 1596 i Copie i Bispe-Arch. (I Mummes St. Knuds Kirkes Bestriv. S. 14 henføres denne Indstilling urigtigen til 1572, da Jac. Madsen endnu ikke var Bislop).

¹¹⁵⁾ Købrev af 17de Juni 1589 Copie i Bispe-Arch.

deret, som Kanzleren havde paalagt Oppebørselen af Kirkens Penge, og som ønskede forlængst at aflægge Regnskabet, samt at to Kirkeværger efter Loven maatte blive formelig beskifte. ¹¹⁶⁾ Om Svaret herpaa har jeg Intet fundet for Kirkens Bedkommende; ¹¹⁷⁾ en paafstrevet Notits antyder, at det var i Gjære at nedbryde Frue Kirke og lægge Menigheden til St. Knuds — saaledes tænkte man allerede paa den Udb-vei, som man ogsaa til sidst indslog, (men dog ikke med Frue Kirke), thi man var paa alle Sider kommet ganske bort fra den Tanke, at Kirken hvilede paa Lehnet og Kongen.

I midlertid synes efterhaanden den almindelige Mening at have vendt sig mere til St. Knuds Kirke: Begravelser sogtes hyppigere af Borgerne fra 1593 ¹¹⁸⁾), og selv Javord og Biylup holdt Adelen stundom i denne Kirke, naar Festen stod paa Raadhuset. ¹¹⁹⁾ Men til at forbedre Kirkens Vilkaar bidrog dette kun lidet; efter 20 Aars Forløb var Kirkens Tilstand sorgelig. Da forordnede Christian den Hjerde, at den skulde være Sognekirke for Albani Menighed og arve den gamle Albani Kirkes Indkomster — saa at det dog til sidst stede, hvad der oprindelig havde været Knud den Helliges Tanke, at denne Kirke skulde træde i Albani Kirkes Sted. Den egentlige Albani Kirke havde været opgivet siden Reformationen, men dens Indkomst og Menighed havde været hen-

¹¹⁶⁾ Brev t. Chst. Wallendorph 10de Febr. 1596 i Bispe Arch.

¹¹⁷⁾ Cathedralskolen blev forlænget eller (som der og siges) opført af Ryt fra 1596 udentwool af St. Knuds Klosters og Frue Provsties Midler; thi det siges at være befestet af Christoph. Wallendorff af egne Midler og med 200 Rd. Tilsind af Arrild Hvitfeld, som havde Probstiet. Jac. Madson Visitatatabog v. Erone S. 26. M. Henrichsen Ed. Stol. Hist. S. 15.

¹¹⁸⁾ See Vedel Sim. a. Chr. Idie Rd. S. 44, 55, 57, 64, 66, 87, 133, 138.

¹¹⁹⁾ Smjsd. S. 54, 69.

lagt til Graabrodrekirke, som i Kongens Brev faldes St. Albani Kirke. Nu fik St. Knuds Kirke en stor Menighed og Kirketienden af Hunnerup og Bulbro (der var blevet tillagt Albani Sogn) samt en Gaard paa Ørs, medens Graabrodrekirke dog beholdt Noget af hvad der uidentvist oprindelig havde tilhørt Albani Kirke, og med denne Indkomst skulde Kirkeværger, som beskikkedes af Borgemester og Lehnsmanden paa St. Knud eller i hans Forfald Lehnsmanden paa Odensegaard, vedligeholde Kirken med Bygning og Undet.¹²⁰⁾ Denne Dotering var imidlertid lidet tilstrækkelig, og Kirkens øieblifflige Tilstand krævede strax langt sterre Midler. Vi vide ikke, om Borgerne gjorde Banskeligheder for at modtage en saadan Sognekirke, eller hvorledes Kongen ellers blev gjort opmærksom derpaa; men to Maaneder senere udstedte han et Gavebrev til Albani Menighed, hvori han deels tilsiger denne til evig Tid dens Ret til at falde Præster efter Ordinansen (hvilket maa ske kunde synes tvivlsomt ved en Kirke, der dog endnu blev i nogen Afhængighed af Klostrets Lehnsmand), deels omtaler, at Kirken skal blive repareret og forbedret, inden den afleveres; men naar dette var skeet, skulde Borgerne være tilforpligtede at vedligeholde den med dens egne Midler, saafremt de ikke vilde have den givne Bevilling (til at bruge Kirken og falde Præster) forbrudt.¹²¹⁾ Man kan ikke just sige, at Menigheden havde megen Grund til at paataage sig nye Forpligtelser for disse Bevillingers Skyld; thi den havde allerede en meget god og skjøn Kirke, og havde vistnok ogsaa Retten til at falde sine Præster; men om dens Sam-

¹²⁰⁾ Kongebrevet af 12 Marts 1618 trykt i Actst. udg. af Nyens Stifts lit. Selskab 1ste Saml. S. 63. Man seer af det Hverv, der gives Lehnsmanden paa St. Knud, at Kirken dog endnu trækkies nærmest under hans hørlige Patronat.

¹²¹⁾ Kongebrev af 11te Mai 1618, smstb. S. 64.

lykke blev vel heller ikke spurt, da den hele Foranstaltning var motiveret ved, at „St. Knuds Kirke ikke havde saadan Indkomst, at den med Bygning og i andre Maader efter Fors nodenhed kunde vedligeholdes.“¹²²⁾

Saaledes blev St. Knuds Kirke en Domkirke og Sogneskirke paa eengang, og det gamle Albani Sogn fik nu Navn af St. Knuds. Kirkens Historie hører fra den Tid af til Albani Sognehistorie, tll hvilc tidligere Deel vi dersor skulle gaae over, efterat have tilfojet et Ord om Kirkens endelige Overlevering. Den lovede Reparation fandt Sted i Aarene 1618—20, men blev ikke bestridt af St. Knuds Kloster eller under denne Lehnsmands Tilsyn. Den skete for Kirkens Midler og for de Penge, som denne laante; derved kom den i en Gjæld af 3000 Rdl., af hvilke den ikke engang kunde betale Renterne. Kongen maatte dersor etter 1621 gribe til det almindelige Middel at paalægge Stiftets samtlige Kirker at contribuere af deres Beholdninger til Gjældens Afbetaling, og det blev paalagt Lehnsmanden paa Odensegaard eller St. Hans Kloster at indsamle Pengene.¹²³⁾ Der er Spor af, at denne Indsamling udstrakte sig over 6 Aar,¹²⁴⁾ men om sider er det vel paa denne Maade opnaaet, at Kirken er kommet af med Gjælden, for fremtidigen at vedligeholde sig selv af sine egne Midler som en almindelig Stiftskirke uden al Forbindelse med St. Knuds forrige Kloster. Om den vilde formaae dette, maatte blive saameget tvivlsommere, som Cathedralskolens og endel Embedsboligers Vedligeholdelse nu ogsaa maatte paaligge Kirken; til Skolen maatte den allerede 1627 have Hjælp af Stiftskirkerne, og den kjæmpede med denne Byrde, som den havde arvet fra det Kloster, der gav

¹²²⁾ Kongebrevet af 12te Marts 1618.

¹²³⁾ Agbr. 20de Febr. 1621 (i Bispe Arch.)

¹²⁴⁾ Resc. 17de Juli 1627 (i Bispe Arch.)

den nægen fra sig, ligetil 1793, da den befriedes derfor, saa længe den selv havde Gjeld¹²⁵⁾ o: i det Mindste til Dato.

St. Knuds Kloster gif nu, befriet fra Kirke og Skole, det kongelige Krønods's almindelige Gang; dets Ladegaard er formodentlig blevet oploft ved Jordernes Salg, og den gamle Bygning blev en anseelig Adelsgaard i Byen; men næsten enhver Levning af det gamle Kloster er forsvundet: en Dampmaskine arbeider nu imellem nogle af de Mure, der forhen indsluttede de stille Klosterboere.

S 2. Albani Sogns Historie indtil 1618.

Eftersom Albani Kirke allerede før Reformationen var Sognekirke for en stor Menighed i Byen samt Landsbyerne Bulbro og Hunnerup,¹²⁶⁾ funde det ikke være tvivlsomt, at den efter Kirke-Ordinansen burde forsynes med twende Prædikere. Den harde formodentlig allerede den Ene i Jacob Frost, som 1532 havde sluttet sig til Sadolin og ivrig arbeidet for Reformationen; han var i alt Fald den første evangeliske Sognepræst ved Menigheden.¹²⁷⁾ Naar den sik en Capellan tillige, er ikke noie bekjendt; men i Aaret 1538 beredte Kongen Sted for dem begge, idet han da skænkede Menigheden twende Residentser i det forladte Clarakloster, hvor Sognepræsten og Capellanen sik hver sin Gaard anvist ved Siden af Bisshoppen, Læsemesteren og Skolemesteren.¹²⁸⁾ Sognepræsten

¹²⁵⁾ Henrichsen Bidrag til Odense Sloles Historie (Program 1846) S. 16—19.

¹²⁶⁾ Den sidste fulde bog efter en Bestemmelse af 1532 ved Provstien Anders Globs Afgang henlægges under Hjallese (o: nu Dalum) Kirke til Fordeel for Lehnsmanden paa Dalum Kloster (B. S. im. Det Bd. 1ste H. S. 188), og dette skele ogsaa for en Tid, indtil den 1571 kom tilbage til Albani Sogn.

¹²⁷⁾ Bloch syenske Geisl. 1ste Bd. S. 601 fgg.

¹²⁸⁾ See ovenfor S. 32—33.

fik sin Bolig, hvor nu Tugthuset ligger, Capellanen Nord for Bispegaarden paa en Deel af den Grund, der nu er inddraget i dennes større Have.¹²⁹⁾ Det var nødvendigt, at Kongen paa denne Maade maatte komme Menigheden tilhjælp, da den ingen Præstebolig havde, saasom Albani Præster havde været af Marianerne og formodentlig boet ved Frue Kirke tilligemed dennes Præster. Stedet var forsaavidt bekvemt, som det laae inde i Albani Sogn, sjønt ikke lidet fjernet baade fra den gamle Albani Kirke og fra den nye, som Menigheden fik istedet; men det vidløftige Clarækloster skulde anvendes, og for Bispegs Gaard paa St. Knuds Kirkegaard, som havde ligget bekvemmere, havde Kongen formodentlig anden Bestemmelse.¹³⁰⁾ Paa samme Tid eller senest 1539 skænkede Kongen ogsaa denne Menighed den nye Kirke, nemlig Graabrodre-Kirke, til hvilken nu al Albani Kirkes Elendom og Ret oversortes; thi selv eiede denne som Klosterkirke Intet, og Kongen adskilte den ganske fra det i Klosteret oprettede Hospital. Som Grund angives, at Albani Kirke var for lidet; maaske forogedes Sognet med nogle Huse og Stræder, der før kunne have hørt til Klosterkirkerne; men Albani Kirke laae uheldigt for Domkirken og for Sognet, og den store prægtige Graabrodre Kirke, hvori Kong Hans's og Dronning Christines Stov hvilede og som forherligedes ved den sjonne Altertavle, som denne Dronning havde ladet forsærdige, var baade for god til at nedbrydes og for stor for et Hospital.^{131).}

¹²⁹⁾ Læsemesterens Gaard laae Nord for Segnepræstens paa den Grund, som nu er Have, eller mulig tilstælles paa den, som er Gade; Rectorens laae mellem begge disse, saaat den 1577 kunde deles imellem dem, maaske den laae østligere udad Møllegaden til, og maaske løb et Stræde dengang fra Bispegaarden i østlig og sydlig Reiting imellem dem ned imod Møllen. (Et Mægleliste af 1679 i Bispe Archivet).

¹³⁰⁾ Den blev senere indremmet en Apotheker og om sider afhændet til Private; nu er den Realskole.

¹³¹⁾ Hospitaliet, som 1540 fik Tilladelse til at antage sig en egen Præst,

Fra denne Tid kaldes Albani Sogn ofte Graabrodre Sogn, men endnu oftere kaldes Kirken Albani Kirke, skjønt den egentlig var indviet til Jomfru Marie.¹³²⁾ Efter at Kongen havde anvist Boliger og Kirke, blev Sognets Organisation ført videre i den saakaldte Erik Krummediges Fundats 1541,¹³³⁾ som fordelede Ultergods og Kirkerente i Byen, men idet den vel opfører baade Capellaniet og Sogneprestens Kald, antyder den dog en Forandring i den oprindelige Plan, som de faa mellemliggende Aar havde foranlediget, da man formodentlig snart mærkede, hvor indskrænkede Kjøbstedsognenes Midler bleve, efterat Klostrerne vare adskilte fra dem. Capellaniet omtales her som forbundet med Embedet ved Hospitalen og faaer saa lidt Indtægt, at det neppe synes at kunne være tankt som et selvstændigt Embede ved Kirken. Capellanen til St. Albans Sogn og Hospitalen skulde for den Hjælp, han gjorde Sognepræsten, have 17 Mark af den Rente, som laae til Hellig Trefoldigheds Ulter af Kjøbmandslauet, og 5 Mark af Smedelauet.¹³⁴⁾ Sognepræsten skulde derimod foruden Liende, Offer og Huuspenge (3 Skill. halvaarlig af hvert Hedste o: Ildsted) have 20 Mark

til formodentlig snart den Kirke indrettet, som stodte nær op til Graabrodre Kirke og endnu er Hospitalskirke. Den var forhen, som de andre store Hospitalers Kirker, en Deel af Hølighuset selv og kaldes derfor endnu 1632 Sygestuen. Det var formodentlig den, der fil en Altertavle 1590 (Ved. Sim. 3die Bd. S. 40); den forekommer 1611 (Bloch f. G. S. 861) og 1700 (simib. 767). Ist. iørigt Høfm. Fund. V, 172.

¹³²⁾ Daugaaard de danske Klostre S. 302. At de tre andre Kirker ogsaa var Mariekirker, er ovenfor berørt; og da St. Knuds Kirke ogsaa var indviet til Albanus, har tre Kirker i Byen nu ogsaa denne Helgens Navn.

¹³³⁾ See ovenfor S. 37.

¹³⁴⁾ Høfm. Fund. VI, 259. Det førstnevnte Vicarie, som var i Albani, kaldes Kjøbmandsalter i en gammel Fortegnelse over Vicarierne af Christen Povelsen i Bispe-Arch.

af Jørgen Gyldenstjernes Vicarie og 16 Mark af Calente Ulters Vicarie, som Soren Bruhn havde.¹²⁵⁾

Men ved denne første Ordning blev intet af Embederne staaende. Sognefaldets Indtegt befandtes saa ringe, at Stifts-ovrigheten allerede strax efter maatte andrage paa dets Forbedring. De foresloge, at det ligesom de andre Kjøbstedkald maatte faae et Landsbykald til Annen, men tillige at det strax midlertidig maatte forbedres med en Kongetiende. Kongen tillagde derfor under 13de Mai 1541 Sognepræsten Bispestinden (o: Kongetienden) af Lumbys Sogn, indtil et Landsbykald maatte blive ledigt, som kunde annexeres dertil.¹²⁶⁾ Hvors-længe Præsten beholdt denne Kongetiende, er ikke bekjendt;¹²⁷⁾ men det synes, at man erkjendte denne Voteringssmaade for hensigtsmæssigere end den paatænkte Annexering, af hvilken der Intet blev. Thi da den følgende Sognepræst Mag. Hans Høff (1549—59) fremdeles savnede tilstrækkelig Underholdning, tillagde Kongen ham først 8 Pund, senere kun 6 Pund Korn af Skamby Sognefald, som var Landgilde af Mensalgodset.¹²⁸⁾ Kongen synes her at have taget, hvad der ikke rettelig kunde filles fra vedkommende Kald,¹²⁹⁾ thi tre Aar efter forandrede

¹²⁵⁾ Smidb. S. 260. Det hørsmærkte laac til St. Knuds Kirke, og der figes i den nyhenvnte Fortegnelse, at Jesper Kræske og Nebarvinger toge Gedset til sig og gav Prior Biev paa 15 Mark til Sto og Klader for Fattige, formodentlig dog foruden de her nævnte 20 Mark, medmindre Utdelelsen af disse er blevet hindret af Arvingerne.

¹²⁶⁾ Ægbr. i Actst. til Opt. om Danm. indre Forhold udg. af Fvens Stifts lit. Selsk. 1ste Saml. S. 1—2.

¹²⁷⁾ Den herte til det, som 1572 blev tillagt Communiteten, (Hofm. Fundb. V, 152) og var af dette sæstet til Sognepræsten i Lumbys indtil dette. Høste 1617 gift over til professor Eloquensis ved Gymnasiet. (Doc. i Bispe-Arch.)

¹²⁸⁾ Biev af 17de Jan. 1551 hos Bed. Sim. Det Bd. Det H. S. 74 og af 1ste Juli 1552 i Bispe-Arch. og hos Bloch S. 605.

¹²⁹⁾ Ved Dom af 1544 var endeel af denne Landgilde stadsfæstet Præsten imod en Reclamation i. Hofm. Fund. V, 269.

han det derhen, at Præsten til Albani Kirke skulde have den halve Kongetiende af Skamby Sogn, medens den omtalte Landgilde skulde blive hos Sognepræsten i Skamby, „eftersom stiftet og funderet var.“¹⁴⁰⁾ Kongen ordnede paa samme Tid mange af Embederne i Fyen; men med dette Sognekald var Arbeidet endnu ikke afsluttet, og Hans Føs's Eftermand fuldendog for en Tid et Landsby-Annex, men under Forhold, der forudsætte Capellaniets Historie, paa hvilket vi dersør først maae kaste et Blik.

Paa mange Steder er det Tilfældet, at Capellanierne have ved Reformationen mere antaget Charakter af personelle Tjenester hos Sognepræsten end af selvstændige (saakaldte residerende) Capellanier eller Aftensangspræstekald. Ved Albani Kirke var dette forsaavidt Tilfældet, som Capellanens Tjeneste var paalagt Hospitalspræsten for en ringe Løn, og Omstændigheder forhindrede dette Embedes selvstændige Organisation ligetil langt ind i det 17de Aarhundrede.

Den første Capellan har været Hospitalspræsten Niels Bruhn, der var En af Reformationens Forkjæmpere i Odense; han var kommet dertil med Sadolin 1532 og var formodentlig strax sat til at prædike for Graabroddrene og blev ved deres Bortgang Præst for det nye Hospital. En Tid var han tillige Lector Theologiae og havde indtil 1541 Rynkeby Sognekald. Under 27de Mai 1541 frasagde han sig dette i et Brev, hvori han tilstaaer, at Kongen har forsørgt ham med andet Kirkens Gods i Odense og paa Falster;¹⁴¹⁾ det første er formodentlig det Vicariegods, der tillagdes Capellanet til Albani Kirke, og dette Brev betegner da hans Overtagelse af denne Tjeneste, medens Rynkeby forbler ved Lecto-

¹⁴⁰⁾ Køb. af 10de Jan. 1555 dat. Nyborg, hos Bloch a. St.

¹⁴¹⁾ Original i Bøge Archivet.

ratet, som tilfaldt en Anden.¹⁴²⁾ Foruden disse twende Embeder i Byen havde ellers sit Brughn tillige Paarup Sogne-kald, formodentlig 1544, da Hospitalspræstens Løn og Embeds-forretninger blev regulerede.¹⁴³⁾ Derimod beroer det paa en Misforstaelse, naar der tillægges ham ogsaa Birkende og Marslev Sogne, thi disse blev 1540 tillagte Hospitalset selv, at det skulde lade dem betjene ved Capellaner, som svarede Afsigt til Hospitalset,¹⁴⁴⁾ og der er ingen Grund til at formode, at det lod dem betjene af Hospitalspræsten selv, som allerede havde Embeder nos. Capellaniets Gjerning kom let til at lide under de twende andre Kalds Forening med det, især dersom der allerede holdtes førstilt Ejendom i den førstilte Hospitalskirke ved Siden af Graabrodre Kirke. I Brughns ældre Aar gik det ogsaa over hans Kræfter, og i Aaret 1552 maatte han overlade Landsbykaldets Forretninger midlertidig til en Vicar.¹⁴⁵⁾ Man imødesaae formodentlig hans Afgang, og Røugen var, rimeligvis under denne Forudsætning, besænkt paa at fundere Capellanet saaledes, at det kunde blive et selvstændigt Embede paa samme Maade som det andet Capellanie i Byen ved St. Hans Kirke. Han tog Midlerne dertil fra St. Knuds Kloster, ligesom hist fra St. Hans. I et Kongebræv af 1555¹⁴⁶⁾ bestemte han, at Capellanen foruden de ham tidligere tillagte 23 Mt. og 4 Offerdage af Menigs-

¹⁴²⁾ Det er nemlig urigtigt, naar Brughn siges at være forblevet Pector til 1552, (Bloch a. Str. S. 268) thi Christen Schytte ell. Schotte talbes i det sidstnævnte Afsigelsesbrev af 1541 Læsemester til St. Knud ubi Odense.

¹⁴³⁾ Høfm. Fund. V, 152. Dette Pergamentebrev existerer ille.

¹⁴⁴⁾ Bloch a. St. S. 858. Ved. Sim. a. St. Det Bd. Det h. S. 13.

¹⁴⁵⁾ Et ulyseligt Document i Bispe-Arch. tildeels trykt i Blochs f. G. S. 269. Det forudsætter Klager og Vansteligheder, som ille ere nærmere bekjendte.

¹⁴⁶⁾ Dateret Nyborg 13de Jan. 1555. Copie i Bispe-Archivet.

heden og fri Bolig fremdeles skulde have det første ledige Sognekald under St. Knuds Kloster til Annex og enten Øl og Mad paa Klostret eller Præsterenten af dette Kald. Men det skete ikke, som Kongen vilde; thi da omfider det første Kald blev ledigt 1565, levede den gamle Niels Bruhn endnu, og det synes, at der ikke heller hos alle var den bedste Billie til at udføre den afsøde Konges Plan. Borgemesteren og Kirkesværgen for Albani Kirke trængte paa Prioren, at han skulde efterkomme det kongelige Brev, da de formodentlig ønskede en Capellan, der ikke skulde have mere at varetage, end han funde overkomme. Prior Christen Poulsen holdt sig da til Ordene i Kongebrevet og tilbød den gamle Bruhn det ledige Aasum Kald, men da han ikke funde bestride det og undstog sig for at modtage det, gjorde Sognepræsten Jørgen Rasmussen Ødsted (1559—71) det Tilbud, at han vilde tage Aasum til Annex og da paa egen Bekostning holde en Capellan, som skulde tjene baade denne Menighed og St. Albani. Forslaget blev modtaget af alle Vedkommende: maafee det havde Vanskelighed at berøve Niels Bruhn de gamle Capellanindtægter, og Sognepræstens Tilbud lovede Kirken en ung Mand's Kræfter uden dette. Prioren udstedte et Brev, som ikke utsydelig røber det ironiske Blik paa den kongelige Foranstaltning, hvors ved „den gamle og udlevede Mand“ vilde have faaet et Embete endnu; det overdrager Sognepræsten, dog under Forbehold af Kongens Samtykke, for Livstid al Klostrets Ret af dette Kald,¹⁴⁷⁾ saaat Sognepræsten nu modtog Præstetienden og anden Indtægt af Kaldet uden Afgift til Klostret, da han ei funde benytte Adgangen til Underhold i St. Knuds Kloster. Kun Kirkens Regnskab og Degnembedets Besættelse forblev hos Prioren.

¹⁴⁷⁾ Dateret 7de Oct. 1565 smstb. og hos Bloch a. St. S. 607—9.

Saaledes blev Capellaniet formelt til et personel Capellanie hos Sognepræsten for Albani Kirke og Aasum Landsogn, og dets Historie er saaledes indbefattet i Sognekaldets. Hvo der først blev Capellan hos Jørgen Rasmussen, vides ikke, og det er meget naturligt, at Rækken af unge Mænd, der funstjente nogle faa Åar eller Maaneder og hastede andetsteds hen, hverken kan være fuldstændigt eller sikkert bekjendt, og denne Række strækker sig ligetil 1623.¹⁴⁸⁾ Med denne Ordsning af Forholdet vare imidlertid hverken Sognepræsten eller Capellanen altid tilfreds; Kongen forandrede Bilkaarene i visse Henseender. Da Niels Bruhn var død og Paarup Kald for bestandig knyttet til Hospitalskaldet¹⁴⁹⁾, kom formodentlig de oprindelige Capellaindtægter tilbage til Albani Sogn, tillige udvivedes Albani Sogn ved Landsbyen Hunnerup, som 1571 kom tilbage dertil,¹⁵⁰⁾ og heri fandt mulig Kongen en Anleitung til det ellers paafaldende Skridt at tage Aasum Sogn fra Embedet. Mag. Jørgen Simonsen, som 1571 fra Lector blev Sognepræst, maatte ved Communitetsfundatsen 1572 aftaae Aasum Sogn til Lectoratet og få til Erstatning kun den anden Halvpart af Skamby Kongetiende.¹⁵¹⁾ Alligevel skulde han deraf fremdeles lønne Capellanen, men i 20 Åar betalte han ham Intet;¹⁵²⁾ formodentlig maatte Capellanen noies med Vicarie-Indtægterne og Boligen. En af disse Capellaner

¹⁴⁸⁾ Navnene paa 17 findes hos Bloch a. Et. S. 704 fgg., men at vien ille er fuldstændig, ses allerede af samme Beg. S. 611, hvor Mag. Laurids Seminer siges at have været Capellan der fra 1603, og et Par af de første turde være Capellaner hos Niels Bruhn, medens han endnu havde Embetet.

¹⁴⁹⁾ Kægebrev af 1566. Smid. S. 859.

¹⁵⁰⁾ Ved. Sim. 2det Vd. 2det Q. S. 155.

¹⁵¹⁾ Hofm. V, 156.

¹⁵²⁾ Jac. Mads. Visitatsbog ved Crone S. 24. Den der nævnte Stolefundats af 1577 maa være den alm. af 1572, i hvilken denne Personmelse findes.

Jørgen Pedersen gjorde derfor et Forsøg paa at erhverve en større og fast Indtægt for sit Embede, idet han i Aaret 1589 henvendte sig til de regjerende Rigsraader med et Ansdragende, hvori han forklarede, at hans Embede var det rimelige i Byen, da han neppe havde 50 Rdl. til Kost, Klæder og Brændsel; han ansøgte derfor om, at Kaldet maatte blive forbedret og nævnlig at Hundstrup Kongetiende, som gav 4 Pd. Rug, 6 Pd. Byg og 1 Pd. Havre, maatte blive tillagt det.¹⁵³⁾ Rigsraaderne skulle have svaret, at dertil behovedes at afvente Kongens Myndighedsalder, og samme Aar fik han et Landsbykald.¹⁵⁴⁾ Men Nøden vedblev at trykke Capellernerne, og i Aaret 1591 maatte Biskoppen mægle et Forlig mellem Sognepræsten og den davarende Capellan, hvorefter hiin forbandt sig til at betale 25 Rdl. aarlig, foruden hvad der tidligere var tillagt Capellanet.¹⁵⁵⁾ Mag. Jørgen Simonsen forbedrede i øvrigt saavel Kaldet med den ovennævnte anden Halvpart af Skamby Kongetiende som Residentsen med en lidet Udvidelse 1577. Thi da Rectorresidenten, som var en Deel af Claræ Kloster, ved Christen Poulsens Død var blevet forladt af denne Embedsmann og henstod faldefærdig, blev det tilladt Læsemesteren og Sognepræsten at dele den og dens Grund imellem sig.¹⁵⁶⁾ Han var en berømt Lærb, Lector, før han blev Præst, og var Provst i Odense Herred.¹⁵⁷⁾ Han døde 1602. Efter hans Død opstod en Strid om Valget af hans Eftermand, der foranledigede, at Embedet stod ledigt et heelt Aar; formodentlig stred Magistraten og de mægtige Familier med hinanden; men 24 Sognemænd af Albani Sogn,

¹⁵³⁾ Ansøgn. i Drig. i Bispe-Arch. af 10de Febr. 1589.

¹⁵⁴⁾ Bloch a. Sk. S. 274.

¹⁵⁵⁾ Jac. Mads. Visitatsbog v. Crone S. 24.

¹⁵⁶⁾ Doc. i Bispe-Arch.

¹⁵⁷⁾ Hans Levnet hos Bloch S. 272 fgg.

alle Borgere i Byen, indgave da en Begjæring i eget og de andre Sognemænds Navn, at Vacancen maatte faae Ende, og at navnlig Capellanen maatte faae Embedet, hvorefter ogsaa denne, Mag. Laurids Sommer, blev kaldet.¹⁵⁸⁾ Han var maastee Formandens Ewigerson og vistnok En af dem, mellem hvilke Valget svævede. Han var i Embedet til sin Død 1613 og havde flere Capellancer.¹⁵⁹⁾ Han efterlod en Enke, som, isald hun var Jørgen Simonsens Datter, kunde have sin Lærdom i Aarv efter sin Fader; man tillagde hende den Oversættelse af Luthers Bordtaler, som Andre tilskrevе Manden.

Efter hans Død valgte Sognet en Mand, som havde været Rector og reist udenlands og nu var Sognepræst i Veile og Probst: Mag. Mads Jensen Middelfart.¹⁶⁰⁾ Dette Valg foranledigede en egen Sag: Veile Borgere indgave Klage til Kongen over ham, fordi han havde forladt dem uden Sag; men Odense Borgere erklærede, at de havde deres frie Kaldsret, og Mag. Mads undskyldte sig med, at han ikke havde begjært at drage fra Veile. Alligevel gik Dommen ham imod, og han maatte vende tilbage til Veile, indtil han blev kaldet til Nicolai Kirke i København,¹⁶¹⁾ hvors fra han blev Bisshop i Lund. Han var dengang gift med en Datter af en Borgemester i Odense, hvilket formodentlig har haft sin Deel i denne besynderlige Sag. I hans Sted

¹⁵⁸⁾ Bloch a. St. S. 611.

¹⁵⁹⁾ Foruden dem, som nævnes hos Bloch a. St. S. 715, havde han idetmindste endnu En, Hans Jacobsen, som senere blev Sognepræst i Nykøbing, s. N. Hist. Tidsskr. V, S. 149—51.

¹⁶⁰⁾ Bloch a. St. S. 611 sgg. Jeg er her i det føregående tilfælde at maatte udelukke en Mand af Blochs Liste, som det vil sees af det følgende.

¹⁶¹⁾ A. Peders. Perlestillers Beregning i N. Hist. Tidsskr. V, 146—47.

valgtes en for Lærdom anseet Mand, Mag. Hans Wandal, der kom fra en Udenlandsreise. Han forblev kun 4 Aar i Embedet, da han 1617 blev Biskep i Viborg. Han var gift med en Datter af En af Odense Raadmænd og blev Fader til den sjællandske Biskep Hans Wandal, ligesom han selv var Sonnesøn af den første evangeliske Biskep i Ribe.¹⁶²⁾. Hans Estermands Valg beroede paa den formaaende Indflydelse af den berømte Holger Rosenkrantz; denne havde nemlig som Hosprædicant paa Rosenholm Mag. Lauridsen Jeuthen, der havde reist udenlands og været Rector i Aarhus, og i Aaret 1617 blev han kaldet til St. Albani Kirke. Han blev tidlig svag og havde en Række af Personelcapellaner fra 1619 til 1627, af hvilke een synes at være blevet residerende Capellan, men andre 7 afløste hinanden stundom efter mindre end et Aars Tjeneste.¹⁶³⁾ I Jeuthens andet Embedsaar blev Menigheden forlagt til St. Knuds Kirke, hvormed og Capellaniets fastere Ordning var forbundet; men inden vi folge den over i den nye Kirke, ville vi kaste et Blik paa den gamle Kirke og dens endelige Skjæbne.

S 3. Graabrodre Kirkes Historie.

Den store og prægtige Graabrodre Kirke havde uden Vanstelighed funnet vedligeholdes, skjont den aldeles Intet modtog af Klosteret ved Adskillelsen fra dette; thi deels fil den Albani Kirkes tidlige Indkomster, hvortil 1571 kom Tienden af Hunnerup, deels var den i det 16de Aarh. særdeles søgt som Begravelsesssted. Den afløste i denne Henseende St. Hans Kirke, og de fleste anseete Borgere, mange Adelsmænd, endog den første evangeliske Superintendent blev begravede i den.

¹⁶²⁾ Bloch a. St. S. 623 fgg.

¹⁶³⁾ De opregnes hos Bloch a. St. S. 718, 720 og 722.

Det kostede ester et kongeligt Reglement af 1551 otte Joachimsdalere at begraves i en Kirke i Odense og fire paa en Kirkegaard,¹⁶⁴⁾ medens de, som behedede fri Jord, henvistes til St. Jørgens Kirkegaard udenfor Byen og senere til Sortesbrødre Kirkegaard, hvilken Kongen dertil skænkede Borgerne 1551, mod at de skulle indhegne og hege den og opføre et Capel til Liigprædiken.¹⁶⁵⁾ Dengang funde imidlertid Graasbredre Kirke kun tilbyde Begravelse indenfor dens Mure; thi dens Kirkegaard var allerede saa opfyldt med Liig, at Kongen i samme Brev forbod al Begravelse paa den i de første 10 Aar. Blandt de Liig, som paa denne Tid blevne nedsatte i den, var Kong Christian den Andens, ved hvis Bisættelse 1559 Kong Frederik den Anden selv var tilsidste.¹⁶⁶⁾ Oluf Bagger havde sin Familiebegravelse her;¹⁶⁷⁾ men efterhaanden begyndte man at føge St. Knuds Kirke,¹⁶⁸⁾ især i det 17de Aarh. Imidlertid vidste Magistraten, som var dens Forsvar, at vedligeholde den uden andre Midler; men da Menigheden 1618 forlod den, gif den ugunstigere Bilkaar imode. Den blev nu henlagt under Hospitallets Bestyrelse og afgav sin betydeligste Indtægt til den nye Sognekirke. Efter Kongens Besaling af 12 Marts 1618 beholdt den kun Jordstyld af nogle Huse i Byen, Kirkeløkken og tvende Agre udenfor Byen, af hvilken Indtægt Hospitalssorstanderen skulle

¹⁶⁴⁾ Ved. Sm. 3die Bd. S. 158. Brevet er af 20de Januar 1551.

¹⁶⁵⁾ Smstd. 2det Bd. 2det H. S. 75. Dette Kongebrev er af 10de Juni 1551 (isærlig velvillig Meddelelse af Hr. Registrator Hall Rasmussen med Henvisn til begge disse Kongebreves dato), saa at man seer, at Kongen først havde paatænkt at legge den almindelige Begravelsesplads udenfor Byen, men allerede i samme Aar forladte den ind i Byen, hvor den forblev; om Capellet nogensinde blev opført, vides ikke.

¹⁶⁶⁾ Ved. Sm. 2det Bd. 2det H. S. 114.

¹⁶⁷⁾ Smstd. 3die Bd. S. 134.

¹⁶⁸⁾ Den anden evangeliske Bisshop og den samme Oluf Baggers børn begroves allerede her. Smstd. S. 133, 138 fgg.

vedligeholde den, saasom den var fjerde Længde i Hospitalsgaarden. Choret, hvori Kong Hans's Begravelse var, skulde aflukkes, da ingen Tjeneste skulde skee for Alsteret, men den øvrige Kirke skulde bruges til den Prædiketjeneste, der hidtil var holdt i St. Knuds Kirke, nemlig tre Ugedagsprædikener og Førprædiken om Søndagen, som hidtil var holdt i St. Knuds Kirke, dog uden Altergang tillige.¹⁶⁹⁾ Senere blev Førprædiken forlagt til St. Knuds Kirke og derimod Tolvprædiken henslyttet til Graabrodre, for at Hospitallets Beboere, der sif Prædiken over Evangeliet i deres egen Kirke, kunde faae Leilighed til at høre Catechismi Forklaring istedet.¹⁷⁰⁾ Det blev saaledes mange forskjellige Personer, der kom til at prædike, thi Kongen stadfæstede 1632 en noiagtig Fordeling af dette Arbeide, hvoraf man tillige seer, i hvilket rågt Maal dengang Ordet blev forknydt i Odense: Tolvprædiken skulde holdes af Bisloppen de tre store Feste og hver Onsdag i Fasten; af Lector hver Søndag i Fasten samt Mariæbebudelsesdag og Skjærtorsdag; fremdeles af Sognepræster og Capellaner og de 5 Hørere ved Skolen alle andre Søndage og endelig af to Professorer, Rector og Conrector paa alle andre Festdage Året igjennem.¹⁷¹⁾ Graabrodre Kirke selv havde saaledes ingen Geistlige eller Menighed, men henstod som en fælles Kirke for hele Byen til Prædiketjeneste og Begravelse alene. Kirkebetjente havde den ikke heller; men Ringning og anden Opvartering blev besørget enten af de andre Kirkers

¹⁶⁹⁾ Actst. udgivne af Gyens St. lit. Selsk. 1ste Saml. S. 63.

¹⁷⁰⁾ Kgl. 9de Dec. 1631 (i Bispe-Arch.). I St. Knuds Kirke skulde holdes Catechisation fra Kl. 12, til det ringede til Aftensang.

¹⁷¹⁾ Nemlig 2den og 3die Helligdag, Nytaarsdag, Hellig tre Konger, Kyn-delmissé, Christi Himmelfartsdag, St. Hansdag, Alle Helgensdag. De samme Mand skulde ogsaa predike de tre store Festes Hellig Aften i St. Knuds Kirke. Kgl. 5te Nov. 1632 (i Bispe-Arch.).

Betjente efter Omgang, ¹⁷²⁾ eller af Hospitalskirken's Betjente; ¹⁷³⁾ thi med Hospitalet smelte de den mere og mere sammen.

Dens Forsvar eller Overbestyrelse var, som anført, overdraget Hospitalsforstanderen; men da denne efter valgtes af Borgerstabet, og Magistraten i det Hele selv forestod Hospitalets Administration i det 17de Aarhundredes sidste Halvdeel, stod den i Virkeligheden som før under Magistraten, kun at den nu ingen Kirkeværger havde. Det gif ikke meget regelsmæssigt til med de offentlige Stiftelsers Bestyrelse i Odense, da Ringo kom og aabnede de lange og forvillede Stridigheder derom, i hvilke han vilde gjøre Souverainitetens yderste Fordringer gjeldende mod den nedarvede eller usurperede Kommunal selvstændighed, vistnok altid til Stiftelsernes sande Tary, men uden al Skaansomhed mod det Bestaaende. Graas-brødre Kirke var ogsaa indbefattet under de Ting, hvori han foresaadt Misligheder og Misbrug. Han vilde gjøre den nye Grundætning gjeldende, at en Kjøbstadkirke skulde staae under Stiftsøvrighedens Direction, og indblandede i sin Kampe for Hospitalets Reform ogsaa en alvorlig Klage over Kirkens Administration. Han yttrede i en Erklæring til Regjeringen, at Kirkens Midler vare forkomne, nævnlig at den ingen Indtægt havde af Kirkelokken, som formeentlig en af Borgemesterne havde i Brug, ¹⁷⁴⁾ og virkelig er baade den og de to Agre forsvundne i Kirkens Regnskaber, som haves fra Begyndelsen af det 18de Aarh.; den førstnævnte Mark er indtil Navnet

¹⁷²⁾ Saaledes betalte St. Hans Kirke for Ringningen hver tredie Ilge i Begyndelsen af det 18de Aarh.

¹⁷³⁾ Klosteren ved St. Knuds Kirke havde *vasa sacra* i Bevaring i det 18de Aarh.; Degnen ved Hospitalet samlede Tavlepengene; Graveren, som ogsaa da nævnes, er formodentlig ogsaa Hospitalskirken's.

¹⁷⁴⁾ Heiberg: Ringos Levnet S. 151.

forsvundet,¹⁷⁵⁾ og af al tidligere Ejendom findes Kirken i det 18de Aarh. kun i Besiddelse af et Par Capitaler til Beløb 39 Rdl. Hvorledes Magistraten har handlet med den, om den har afhændet Ejendommene og forbrugt Capitalerne til Vedligeholdelse, er ikke bekjendt, og da der neppe funde tilsviebringes Regnskab for de mange Aar, som i Kingos Tid stod tilbage, blev det neppe oplyst; men tilsigemed Hospitalet kom Kirken under Stiftsørighedens Bestyrrelse som Deel af denne Stiftelse, og dens særlige, høist ubetydelige, Regnskab blev da aflagt aarligt ved Siden af Hospitalets, af dettes Forstander. Paa den Tid, da denne Overgang stede, tilfaldt der Kirken en saaregen Forægelse af dens Ejendele ved et Lotterie: en Kalk, Disk og Tallerken af 58½ Lods Vægt siges at være tilkommen paa denne Maade;¹⁷⁶⁾ de blev brugte i Hospitalet istedetfor dettes egne opslidte vasa, senere opbevaredes de hos St. Knuds Kirkes Klokker. Ligeledes fik den i Aaret 1729 en ligesaad dunkel Erhvervelse: et nyt Uhrværk og twende Klokker kom da til den fra Hesselagergaard.¹⁷⁷⁾ Maaske dette var en Gave i Anledning af en Begravelse; thi ved denne Kilde vedblev Kirken endnu at have nogen aarlig Indtægt. I Aaret 1684 var givet et nyt Taxtreglement for Jord i og udenfor Kirken og for Klokkerne, af hvilke Kirken fra 1729 havde fem; og der findes i de fleste Aar

¹⁷⁵⁾ Den findes kun assat paa et meget gammelt Kort sydlig for Bispeøllen; senere indbefattet under Nørregaards Lekker, og hører endnu til Byens Marker syd for Klosteret.

¹⁷⁶⁾ De nævnes i alle Inventarierne fra 18de Aarh. som „tillomne fra Lotteriet for nogle Aar siden“, men jeg veed intet Nærmere herom; skalde Kirken have vundet dem? eller skulde der allerede i det 17de Aarh. være spillet et Lotterie til Fordeel for Kirken i Almindelighed, hvoraf dette var den eneste Rest?

¹⁷⁷⁾ Ogaa kun bekjendt af Inventarielisten, hvor de stadigen benævnes som „tillomne fra Hesselagergaard 1729.“

Fleres eller Færre at være begravede baade i Kirkens Gange og paa Kirkegaarden; de allerfleste var imidlertid Hospitalslemmer, idet den engang af Borgerne søgte Kirkegaard nu behandles som Hospitalets. Den sidste betydeligere Gave var Hospitalpræsten J. Hees Legat 1736 paa 100 Rdl., af hvilket den fra Gravens Vedligeholdelse overstydende Rente skulle deles mellem de Fattige og Kirken; Gaven blev stjænket til Hospitalet, thi Kirken ansaaes nu som hørende til det ifølge den fælleds Bestyrelse.¹⁷⁸⁾

De havde ogsaa unægtelig fælleds Kasse; thi da Kirkens Hornodenheder paa ingen Maade funde afholdes af dens Indkomster, stod Hospitalet stadigen i betydeligt Forstud (7—800 Rdl.), og da der nu i Aaret 1748 maatte tænkes paa en stor Reparation, blev det Hospitalet, der efter kongl. Resc. 7de Febr. 1749 skulle afholde Udgifterne derved. Saaledes faldt denne Kirke aldeles tilbage paa den Stiftelse, fra hvilken den 1538 var blevet adskilt, og da dens Midler havde en ganske anden Bestemmelse, maatte det falde den heelt besværligt at vedligeholde den store og lidet fornødne Kirke lige ved Siden af Hospitalets egen mindre.

I Tidens Løb havde den ogsaa kun været lidet brugt; foruden de fastsatte Prædikener og tilfældige Begravelser var der kun ved overordentlige Leiligheder fundet Brug for den: saaledes rimeligtvis i Aaret 1700, da der skulle anvises en hydtk Feldpræst en Kirke, men i alt Fald 1716, da Bisroppen overlod den til en saadan;¹⁷⁹⁾ men den hydste Prædiken varede kort paa dette Sted, og fra Aaret 1739 indstræknedes ogsaa den ordinaire Brug betydeligen, idet alle Tolvpredikener og

¹⁷⁸⁾ Hofm. Fund. V, 222 (Schack Udg. 5te Bd. S. 13 opfører det endnu, sjænt det nu er smelstet sammen med Hospitalets Fermue alene).

¹⁷⁹⁾ See nedenfor, St. Hans Sogns Hist. § 4.

Ugeprædikener bortsaldt (Resc. 1ste Mai 1739), saa at den nu alene blev brugt til Fasteprædikener¹⁸⁰⁾) og naar en af de andre Kirker var under Reparation¹⁸¹⁾), og stundom til Dimis-prædikener i Slutningen af det 18de og Begyndelsen af det 19de Aarhundrede. Jo mindre den bruges, desto lettere kunde Tidens Aand berede den Undergang.

I Aaret 1798 vare der Nogle, som tilstænkte den en heel ny Bestemmelse: et philanthropisk Selskab i Kjøbenhavn til fortabte Medborgeres Redning agtede at forvandle den til et Forbedringshuus; Selskabet fik Tilladelse til at optage Tegning; men derved blev det. Men da den alter høiligt trængte til Forbedring, idet den neppe afgav et sikert Sted til Aftoldelse af de aarlige Fasteprædikener, reiste Cancelliet i Aaret 1804 efter Beretning af et af dets Medlemmer, som havde bereist Provindserne, det Spørgsmaal, om den ikke ganske kunde nedlægges. Hospitalsdirectionen maatte naturligvis ønske Hospitalet befriet for Byrden af dens Vedligeholdelse, og esterat have overbeviist sig om, at de kongelige Liig kunde optages, indstillede Stiftssvrigheden tilligemed Forflag om de til St. Knuds Kirke hensørte kongelige Liig,¹⁸²⁾ at Graabrodre Kirke maatte nedbrydes ved Hospitalsdirectionens Foranstaltung, Materialerne og Grunden successiv gjøres i Penge og disse forrentes til endelig Deling mellem Hospitalet

¹⁸⁰⁾ Man seer af Regnskaberne, at den ogsaa kun blev fejet een Gang om Aaret.

¹⁸¹⁾ Senest af Frue Menighed 1801, hvilket foranledigede en Conflict, da Magistraten, som tilegnede sig Forsvaret for den, paa samme Tid vilde henvisse St. Knuds Menighed til den. Bisloppen indrømmede, at Magistraten havde Forsvaret (maaske forbi Stiftssvrigheden ei kunde være Direction for en Kirke, der hørte til en Stiftelse), men paasiod sin Ret til at disponere over dens kirkelige Brug.

¹⁸²⁾ Beretning og visum repertum findes astrykt hos Werlauff, Kong Hans Monument i St. Knuds Kirke. Åbh. 1827.

og Byens Skolervæsen. Kongen bifaldt Indstillingen 19de Juli 1805, og den engang saa skjonne Kirkes Dom var fældet.

Nedbrydningen gik langsomt for sig, tildeels hindret ved Krigen, under hvilken Bygningen blev benyttet til Magasin. Den berømte Altertafel blev fjøbt af Frue Kirke 1806; den prægtige Gravsteen over Kong Hans og Dronning Christine og deres Søn blev ført over til St. Knuds Kirke og opsat der 1817, og omsider forsvandt ethvert Spor af Graabrodre Kirke paa en Ringmuur nær, som er Levning af den nordre Side. Udbyttet af Nedbrydelse og Salg blev deelt mellem Hospitaliet og Byen og er forsvundet i begges almindelige Formue.

S 4. St. Knuds Sognekalds Historie fra 1618.

Efter Menighedens Forlæggelse til St. Knuds Kirke kom Borgerne ikke ofte til at udøve den Kaldsret, som var tilsagt dem til denne Domkirke; thi efterat de 1628 havde faldet Professor ved Gymnastet Mag. Iac. Sperling,¹⁸³⁾ Søn af en Guldsmed i Byen og Fætter til den befjendte Dr. O. Sperling, og gift med en Datter af en af Borgemesterne, samt efter hans Død 1658 hans Svigersøn og Capellan Mag. Laur. Weyle¹⁸⁴⁾ (1658—72), kom Regjeringsforandringen, der medførte Ophoret af denne Rettighed. I St. Knuds Menighed ophørte den saameget tidligere, som den kongelige Anordning om, at tulores til Domkirkerne ikke længere maatte falde Præster, naturligen kunde finde Anvendelse paa St. Knuds Kirke, sjælt den ikke egentlig sigtede til saadanne tulores.¹⁸⁵⁾

I disse twende Præsters Embedsaar faldt de følgelige

¹⁸³⁾ Bloch. a. St. S. 368—78.

¹⁸⁴⁾ Smid. S. 629—30.

¹⁸⁵⁾ I Bispe-Arch. Reg.

Tider, som forstyrrede Landets Fred og Velstand. Mag. Sperling havde, før han blev Præst, stæbt at unddragte sig Trediveaarskrigens Fare ved Flugt; men som Sognepræst var han rolig den følgende Tids store Tryf. Derimod funde han mindre modstætte en indre Hjende, som paa den Tid huserede i Odense: Hormod og Rangsyge. De fornemme Borgerfamilier i Byen, som tildeels tilegnede sig gammelt Adelskab, Oprettelsen af Gymnasiet, der bragte saamange lærde Mænd sammen med et allerede talrigt Præsteskab og en stor Skoles Personale, havde fremkaldt en Rivalisation og Gresyge, der maastee havde faaet sit første Sted ved Frederik den Andens pragtsulde og overdaadige Foranstaltninger i Odense og ved den syenske Adels glimrende Bryllupper paa Raadstuen.¹⁸⁶⁾ I Overgangen til det 17de Aarh. havde en Præst paadraget sig Uvillie og Anklage ved at ville træde den spottende imøde;¹⁸⁷⁾ men i det 4de Decennium var den trængt ind i Geistlige heden selv. Sperling kom i Strid med Borgmesterne om Rangen og erhvervede 1635 en kongelig Anordning om Gang og Sæde mellem Geistlige, Lærere og Borgerkabet i Byen, og efter 1647 maatte Kongen paa Stiftsøvrighedens Betænkning udstede en nærmere bestemt Forfrikt, som han ledsgagede med en alvorlig Paamindelse til dem, der skulde være Andres Forbillede i Ædmyghed og i det Sted gave Forargelse. Det gjaldt her vel nærmest Magisteriets Ret, som Nogle, maastee unge Mænd, havde drevet til Øderlighed; men Præsten Sper-

¹⁸⁶⁾ Et Exempel paa denne Aand afgiver især Oluf Bagger's Historie, der ikke alene forherligede sig ved prægtige Bygninger, men ogsaa i levende Live opsatte et Minde om sig og sin hele Familie i Graabædre Kirke, paa hvilket Familiens samtlige Medlemmer varer aabildede. Et andet afgiver den muleske Families Omhu for sit Adelskab, og en Frugt af denne Aand var den megen Partistrid, som i det 17de Aarh. deelte Familierne i Byen.

¹⁸⁷⁾ See nedensfor i St. Hans Sogns Hist. § 4.

ling kom endog ved Altergang i Strid med en Medbroder om Forsædet.¹⁸⁸⁾ Han var Provst i Herredet og oplevede netop den svenske Konges Indtog i Odense 1658; hans Enke døde det følgende Åar af et Saar, som en brutal svensk Underofficier, der var indqvarteret i Huset, bibragte hende.¹⁸⁹⁾

Mag. Laur. Beyle, som fulgte efter ham, fik i Året 1670 Stadsfæstelse paa et aarligt Genant af 6 Dø. Byg af Odense Amts Intrader,¹⁹⁰⁾ om hvis Oprindelse Intet vides, men som rimeligvis ved St. Knuds Klosters Secularisation var overført fra dette paa St. Hans Kloster.¹⁹¹⁾ I Året 1660 holdt han allerede personel Capellan,¹⁹²⁾ men er forsmodentlig atter blevet ifstand til at undvære saadanne, thi 1670 blev han ligesom sin Formand Provst i Herredet, den sidste Prorst, som dertil blev valgt af Herredspræsterne. Han døde 1672. Nu sendte Kongen sin Hosprædicant Dr. Rudolf Moth, Broder til Sophie Amalie Moth, at være Stiftsprovst og Sognepræst, indtil han ved Bislop Bangs Død kunde blive Biskop.¹⁹³⁾ Den samtidige Beretning lader ham dog ikke optræde som Stiftsprovst; den kalder ham Vicebiskop og Sognepræst, og da han modtog Bispevielse i Kjøbenhavn før sin Embedstiltrædelse, maa han ogsaa betragtes som Medbiskop.¹⁹⁴⁾ I denne Egenstab affastede han den sidste Lerning af den latinste Høimesse i St. Knuds Kirke saavel som det danske Benedictus, og vilde have Froprädisken aflagt. Men han døde allerede i sit 33te Åar 1675. Om der var en anden

¹⁸⁸⁾ S. Bloch a. St. S. 272—75. En Overenskomst om Rangen af 11te Mai 1650 i Censitiorium findes i Bispearcb.

¹⁸⁹⁾ Bircheroeds Dagbog v. Melbæch S. 26.

¹⁹⁰⁾ Agbr. af 17de Nov. 1670.

¹⁹¹⁾ De betales endnu til Embedet af Odense Amtshue.

¹⁹²⁾ Bloch a. St. S. 724 nævnes tvende i det ene Åar.

¹⁹³⁾ Bloch a. St. S. 633—35.

¹⁹⁴⁾ Bircheroeds Dagbog v. Melbæch S. 141.

Provst i Herredet, er ikke bekjendt, men det er rimeligt, da hans Estermand ikke strax blev Provst.

I hans Estermand Mag. Ludvig Stouds Tid (1675—1699)¹⁹⁵⁾ forefaldt efter en Rangstrid med Profesorerne ved Gymnasiet, som foranledigede et Kongebrev af 14de Juni 1680, hvorved Hjens Stiftsprovsti blev oprettet. Kongen tilstod nemlig Sognepræsten til St. Knuds Kirke Plads foran professores philosophiae og bestemte tillige, at naar Provstiet blev ledigt, skulde det stedse følge St. Knuds Sognekald, som det var tilfældet med Frue Kirke i Kjøbenhavn.¹⁹⁶⁾ Kongen benævner vel endnu ikke Embedet med Navnet Stiftsprovsti, men det faste Provsti ved Stiftets Domkirke maatte naturlig antage dette Navn. 1699 blev Stoud Biskop i Christiania. Han skal have været en ualmindelig høj Mand, der fun i Christian den Hørstes Maal i Roeskilde Domkirke skal have fundet sin Overmand. I Præstresidentens gjorde han sig særdeles fortjent ved Anlæget og Forskjønnelsen og Udvældelsen af de Haver, der laae til samme.¹⁹⁷⁾ Mag. Barthol. Deichmann, som blev kaldet efter Stoud, var netop tiltraadt til Embedet, da han blev kaldet til Superintendent i Oldenborg, og forblev kun i det, indtil han i samme Åar kunde ombytte det sidste Kald med Viborg Bispestol; han havde i eet Åar (1699—1700) saaledes haft 4 Embeder.¹⁹⁸⁾ I Odense vides intet andet om hans Embedstid,

¹⁹⁵⁾ Navnet udtaltes rimeligtvis Stud, thi saaledes findes det skrevet i et samtidigt Document.

¹⁹⁶⁾ Drig. i Bispe-Arch. Hos Bloch er både Indhold og Datum noget anderledes. S. 637. Et andet Brev af 7de Sept. 1781 bestemte Rangen ved Landemødet.

¹⁹⁷⁾ Bloch a. St. S. 636—39. Han erhvervede et Stykke Jord Nord for Residentens, som Bisloppen afgået til Domkirken 1679 ved et Magelæg, som skal omtales nedenfor i Capellaniets Historie. Han gav Kirken 20 Mdl. for det. (Hofm. Fund. V, 126.).

¹⁹⁸⁾ Smfstb. 639. J. Møller, Mnemosyne 1ste Bd. S. 171 fgg.

end at han fæsteede Kaldets Kongetiende af Skamby til Borgemester Jens Christensen, som eiede en Hovedgaard (maafsee Margaaard) der i Nærheden, hvilket mulig var overeensstemmende med Forgjøngernes Skif, men i Tiden havde tilfølge, at denne Tiende indsvandt betydeligt.

I hans Sted blev Mag. Jørgen Carstens, dengang Sognepræst paa Landet og Provst, udnævnt til Stiftspræst og Sognepræst, samt 1701 til Consistorial-Assessor — en Mand, som var en berømt Taler og dygtig Styrer, men hvis kraftige Personlighed og haarde og stridbare Charakter indvirkede ham i en uafbrudt Række af Stridigheder i alle hans Embedsforhold. Til disses andetsteds fortalte Historie¹⁹⁹⁾ kan føies, at Regeringen i Anledning af den i Aaret 1716 omstridte Tolvsprædiken sandt Anledning til at give ham en Trettesættelse.²⁰⁰⁾ I hans Embedstid blev Skamby Kongetiende forvandlet til en fast Pengeindtægt. Trende Godseiere gjorde Baastand paa at faae den i Fæste, og det sees, at Rentekamret 1700 reiste Spørgsmaal om Embedets Adkomst til samme; en kongelig Resolution blev givet 9de Oct. 1700, at Præsten maatte eller skulde fæste den for stedse (perpetuere den) til den af de twende Competenter (den ovennævnte Borgemester Jens Christensen og Krigscommisair Otto Pedersen til Dallund), som vilde betale mest for den. Den kom da for 160 Rdl. i Sidst nævntes Eje og er forblevet ved Dallund, uagtet der baade 1766 og 1813 blev gjort Forsøg paa at roske denne uheldige Transaction. Embedet har endnu stedse fun 160 Rbd. istedfor Tienden og ikke engang nogen Indfæstning ved Skifte af Eier eller Fæster.

¹⁹⁹⁾ Bloch a. St. S. 652—71, og Heiberg Th. Ringo S. 211 fgg.

²⁰⁰⁾ Bispe Arch. (Gymn. 56).

²⁰¹⁾ St. 17de Juli 1700 i Bispe Arch.

Lic. Matthias Bloch (1717—29), som istedetfor at tiltræde et Lectorat i Christiania lod sig falde til Hjälper hos Carstens og blev indsat til Vice-Sognepræst og Stiftsprovst 1713, succederede 1717. Han var gift med Carstens's Datter og havde maaskee derved arvet Fjender, der inddroge ham under den almindelige Anklage, som 1717 blev reist imod alle Odense Geistlige: en kongelig Commission, som i den Anledning blev nedsat, faldt hen uden Resultat, og Stiftsprovst Bloch nød almindelig Agtelse og Ændest.²⁰²⁾ Et Beviis paa Kongens Naade var det ogsaa, at hans Broder Hans Bloch fra Haaborg blev kaldet til hans Estermand, for at Euken kunde desto bedre forsørges (1730—45).²⁰³⁾ I hans langvarige Sræghed (1734—45) blev Stiftsprovstiet overdraget først Sognepræsten ved Frue Kirke, senere Hospitalspræsten, medens han selv holdt personel Capellan, Søren Bagge.

Bed hans Død blev Bisshop Ramus's Søn, Jacob Ramus, Sognepræst. Han var allerede fra 1741 Fredagspræst ved Kirken og fra 1744 Capellan; da han nu i en Alder af 28 Aar skulde avancere til Sognekaldet, bevirkede Faderen, at Stiftsprovstiet blev adskilt derfra og Hospitalspræsten Jens Hee udnevnt til virkelig Stiftsprovst, og først efter dennes Død 1747 forenedes dette Embede atten med Sognekaldet.²⁰⁴⁾ Ved hans Embedstiltrædelse forefandt han Præsteresidensten i en saa brøffældig Tilstand, at den ikke kunde beboes af en „stikkelig Mand“, og da han ei havde Evne til at ombygge den, ansøgte han om Tilladelse til at skille Embedet ved den. Han tilbød selv at give Afskald paa Renten af den Sum, hvortil den blev udbragt, for at den i

²⁰²⁾ Bloch a. St. S. 671 fgg.

²⁰³⁾ Smitsd. S. 684 fgg.

²⁰⁴⁾ Smitsd. S. 221 og 870.

hans Embedstid kunde vore til Efterfølgernes Fordeel. Paa Stiftsørighedens Anbefaling bifaldt Christian 6²⁰⁵⁾ denne Foranstaltung paa de forslagne Billvaar og med Tilførende, at Gaardens geistlige Privilegier skulde gaae over paa den Bolig, som Præsten maatte beboe istedet. Rescriptet bemyns diger Stiftsørigheden til at lade Salget skee „ved Magistraten i Odense som Kirkens Forsvar.“ Det skete da ogsaa, men med saa lidet Held, at uagtet Renterne lagdes til Capitalen i 16 Aar, nyde Efterfølgerne kun 38 Rdl. i Hunslele. Gaarden med dens vidstrakte Grund blev senere Odense Manufactur- og Tughuus, som forhen havde været i Frue Sogn i Provstegaarden. I Aaret 1762 blev Ramus sin Faders Adjunctus og Estermand, og Jørgen Hee, som var Sognepræst til St. Hans Kirke, blev nu Sognepræst til St. Knud og Stiftsprovst, hvorfra han efter 1764 kaldtes til Kjøbenhavn og derfra til Aarhus Stift.²⁰⁶⁾ Hans Efterfølger, Jac. Chr. Pingel, engang Professor i Sorø, blev efter en næsten 2aarig Suspension og Proces dømt fra Embedet 1775 og døde 1782.²⁰⁷⁾ Den nye tydse Retning lader sig tilsyne i hans Skrifter. Nu blev Rosd Anchers Søn, Dr. theol. K. o. r. Anchær, Stiftsprovst, idet han omhyttede dette Embede med et theologisk Professorat i Kjøbenhavn. Han havde rejst udenlands, holdt stundom Confirmation paa Tydse (1788 og 1797) og vedligeholdt Forbindelser med de tydse Lærde og sin Tids Bidenslab.²⁰⁸⁾ Efter hans Død 1798 fulgte Peter Clod, som døde 1804, derefter Fred. Jul. Bech, som først havde været Præst i Norge og 1805 afgik som Bisshop til Christiania; derefter Hans Pet. Tostrup, som 1811 blev

²⁰⁵⁾ Rescr. 29de April 1746.

²⁰⁶⁾ Bloch a. Str. S. 692 fgg.

²⁰⁷⁾ Smid. S. 694 fgg.

²⁰⁸⁾ Rømerup og Kraft, Lit. Leg. S. 14.

forflyttet til Særløbing.²⁰⁹⁾ I hans Tid faldt Døppertelsen af Amtsprovstierne, og uagtet det endnu ved Ref. 22de Oct. 1811 var bestemt, at Stiftsprovsten skulde vedblive at være Provst i Herredet, blev dette dog ved Canc. Skr. 28de Dec. s. 2. overført til Amtsprovsten, hvorimod et eget Provsti blev oprettet for Odense Bye og forbundet med Stiftsprovstiet. Hans Eftermand var Dr. Steph. Tetens, som var den første i dette Embede, der, ligesom alle Efterfolgere, blev hædret med Dannebrogsvordenen, og i Aaret 1809 ombyttede det med Ribe og senere Als Bispestol. Jens Paludan Müller afgik 1830 til Aarhus Bispestol, Dr. phil. et theol. Nicol. Faber blev 1834 Bislop i Stiftet, Søren Rosbiergs Ortved 1841 Domprovst i Næsbyhoved.²¹⁰⁾ Som følge af Amtsprovsternes Ophævelse var Odense Herred efter i Aaret 1830 blevet forenet med Stiftsprovstiet; men i Aaret 1841 blev dette Herred efter adfilt fra Embedet, da den nye Sognepræst maatte overtage den specielle Bestyrelse af Odense Byes vidtløftige Fattigvæsen, der en Tid lang havde været besorget af Byens Belgjører og de Fattiges Ven, Kammerherre J. Benzon. Hans Peter Svitzer blev da Stiftsprovst og Provst for Odense Bye alene, og Herredet fik sin egen Districtsprovst.

S 5. Det residerende Capellani.

Den uheldige Ordning, ved hvilken Capellaniet var forvandlet til en Tjeneste hos Sognepræsten, vedvarede uden tvivl til Menighedens Overgang til St. Knuds Kirke;²¹¹⁾ men Sognepræsten Mag. Jeuthen, som fra 1619 selv holdt

²⁰⁹⁾ Om begges Personalia s. Nyerup og Kraft, Lit. Lex. S. 47 og 622.

²¹⁰⁾ Om alle disse s. Ersløvs Forsatter-Lexicon.

²¹¹⁾ Kort før han det endnu paavisades, at den unge og kraftige Sognepræst Bandal 1613—17 havde en Capellan, Hr. Ludvig, 1614 (N. Hist. Tidsskr. V. 1. S. 153) og en Anden, Hr. Lorenz Widow, som forlod Embedet inden Udgangen af Aaret 1615 (Bloch s. G. 1ste Bd. S. 715, jvf. S. 862). Hvem der var der fra 1615 til 1619, vides aldeles ikke.

personel Capellan, havde aabenbart en fast Medtjener ved sin Side. Af de tre Capellaner, som ordineredes til Kirken i det ene Aar 1619, var rimeligvis En residerende Capellan, nemlig Christen Mule, der blev i Embedet i nogle Aar (til 1623)²¹²⁾ og havde Oluf Jonsøn til Esterfølger. Denne levede i Embedet til sin Død 1643 og efterfulgtes atter af sin personelle Capellan, der havde Udnævnelse til Kaldet efter ham og tillige øgte hans Enke, nemlig Niels Jensen Löwe.²¹³⁾ Han tjente i dette Embede i 50 Aar, 1643—93, og holdt i ældre Aar ogsaa selv en personel Capellan, der succederede ham. Disse Kjendsgjerninger forudsætte en fuldstændig Udformelse af Capellaniet, hvorom ellers Intet er besjændt, saa lidet som om, hvem der kaldte til dette Embede før 1660. Men det svarer godt til de forandrede Forhold, at N. J. Löwe af en Samtidig kaldes „vor Sognecapellan“,²¹⁴⁾ istedetfor som før Sognepræstens Capellan. Ikke mindre ubesjændt er det, hvorledes de fornødne Midler til Capellaniet blevet tilveiebragte: Magistraten har rimeligtvis som Kirkens Forsvar draget Omsorg deraf. Den maa have udredet Huusleie til Capellanen istedetfor den Bolig, som Christian den Tredie havde stjælet Menigheden i Claræklostret; thi den laae ede i det 17de Aarhundrede, og 1679 tilbyttede Bisshop Ringo sig Grunden for at lægge den til Bispegaardens Have.²¹⁵⁾

²¹²⁾ Bloch a. St. S. 717, jfr. S. 719. Det synes vel, at han endnu var i Embedet 1627, af det, som fortelles; men da Estermanden ifølge sit Epitaphium havde været 21 Aar i Embedet 1643, maa han være afgaet til et andet Capellanie 1623.

²¹³⁾ Smid. S. 719 og 723.

²¹⁴⁾ Birchereds Dagbog v. Melbeck, S. 151.

²¹⁵⁾ Magistrii af 30te April 1679 i Bispe-Arch. Den Grund, han er hervede, var 17 Alen bred og 45 Alen lang, og synes at have ligget nordlig for Bispegaarden ud til Clarægaden. Det Stille, han gav i Magelæg, var en Have, som laae ligeoverfor Bispegaarden nord for Sognepræstens Bolig og uidentvist var den gamle Væsemesterresident, som var blevet ødelagt i den svenske Krig og derfor 1661 var blevet

Niels Løwe havde i mange Aar en personel Capellan, som 1693 succederede ham i Embedet, Mads Pedersen Rostoch, bekjendt af sine Postiller; han forblev i Embedet til 1704, da han forflyttedes til Middelfart,²¹⁶⁾ ligesom hans af Kongen udnevnte Estermand Ivar Lagesen, der havde været Feldpræst og Skibspræst, blev efter 2 Aars Forløb faldet til St. Hans Kirke.²¹⁷⁾ Ved hans Embedstilstrædelse fik Capellaniet en ny Resident, da den høie Huusbleie alt længe havde faldet Kirken til Byrde; Magistraten satte en Legatcapital i en Gaard paa Vestergræde, som fra 1704 var Capellanens Embedsholig.²¹⁸⁾ Estermanden Niels Christinus Sæss blev i Embedet til sin Død 1744. I hans sil digere Aar holdt Sognepræsten personel Capellan, saa at der 1744 kunde omtales to Capellener ved Kirken, og da maaſſee Sæss ogsaa blev svag i sin høie Alder, blev endog en femte Geistlig ansat ved Kirken, under Navn af Fredagspræst, nemlig Biskoppens Søn Jacob Ramus, hvem Kong Christian den Sjette 1741 bestifkede dertil, formodentlig i Lighed med de ordinerede Catecheter, hvis Embede opkom paa denne Tid.²¹⁹⁾ Det varede imidlertid kun kort her; thi 1744 blev Jacob Ramus adjungeret Sæss som Capellan og Successor

stjænket til Bisshop Bang, for at han deels skulle benytte Levningerne til Bispegaardens Istandsettesse, deels skulle inbplanke Bladsen (Kgbr. af 10de Sept. 1661 i Bispe-Arch.). Den var fra Præsterejidenten mod Nord 46 Alen lang, og i den anden Strekning langs Strædet til Møllen 82 Alen lang, samt i Breden ind mod Præsterejidenten 62 Alen bred og mod Nord til Strædet fra Bispegaarden til Klosteret 28 Alen. Den overlodtes igjen af Kirken til Sognepræsten (s. ovenf.).
²¹⁶⁾ Bloch a. St. S. 724 fgg. Daar han siges at være ordinaret 1678, er det noget paafalbende, da han dengang endnu kun kan have været 23 Aar; men han var Ærer i indflydelsesrige Familier i Byen.

²¹⁷⁾ Om ham skal derfor forekomme Mere nedensfor i St. Hans Sogns Historie.

²¹⁸⁾ Hofm. Fund. V, 95.

²¹⁹⁾ Bloch a. St. S. 221.

og tiltraadte Embedet ved hans Død samme Aar; men han ombyttede det allerede 1745 med Sognefaldet, og den Capellan, som derved blev ledig paa dette Kald, Søren Bagge, blev da residerende Capellan 1745, hvorfra han afgik til et Landsby-Sognekald 1751. I hans Eftermand Christen Ørbeks Tid maa Embedet antages at være blevet betydelig forringet. Han saae sig 1762 nødt til at andrage paa Besrielse fra Embedsboligen, hvis Vedligeholdelse efter Resc. 24de Apr. 1741 nu paalaae Embedet. Det blev ham tilladt at sælge den 1753 paa de sædvanlige Vilkaar.²²⁰⁾ Embedet var overhovedet saa ringe, at det vanskeligt kunde bestaae som særligt Kald. Ørbek opgav det 1766 og overlod det ved en Kongelig confirmert Accord til en Mand, som forbant det med Professoratet i det hebraiske Sprøg og Lectoratet i Theologien ved Gymnasiet, Dr. Nicol. Engelhart Nannestad, der er berømt som frugtbar Skribent og var meget anseet som Lærer og Præst.²²¹⁾ Ved hans Død fristede det atter for en Tid sin Existents som selvstændigt Embede. Tob. Chr. Wirth, der ogsaa er bekjendt som Skribent, tjente i dette Embede til 1799, da han blev Sognepræst til Hrue Kirke.²²²⁾ I hans Tid modtog det den Forbedring, at Resc. 19de Oct. 1798 tillagde det 100 Rdl. af Sognefaldet istedetfor de hidtil erlagte 16 Rdl. Hans Efterfølger Torkild Lund, som havde været Missionair i Vestindien og fort Tid residerende Capellan i Ringsted, blev forflyttet 1811;²²³⁾ Joh. Chr. Ortmann sat en for-

²²⁰⁾ Resc. 25de Mai 1753.

²²¹⁾ Bloch a. Sl. 324 og 734. Nyerup og Krafts Lit. Lex. S. 422.

²²²⁾ Smitsd. 671 og Erslevs Hær. Lexicon.

²²³⁾ Erslevs Hær. Lex. I hans Tid var icke Eembedets Neb leggelse under Forhandling, og det blev kun reddet, fordi Skolevæsenet kun vilde vinde 47 Rdl. dermed, medens man vurderede Bispeholdelsen af Alstenhang saa ringe, at det endeg blev foreslaaet at indstrenge Capellanens Tjeneste til Hrimesse hver 3de Sendag. (Indstill. 11te Aug. og 9de Oct. 1803.)

heiet Huusleie af Kirken,²²⁴⁾ men ved hans Besordring 1816 tilbød sig en gunstig Leilighed til en ogsaa fra anden Side ønskelig Omordning, hvorved man vendte tilbage til den allers først paatænkte Combination. Paa samme Tid var nemlig Sognekaldet ved Graabrodre Hospital og for Anneret Paarup ledigt, og dette Landsogn havde allerede længe haft billigt Krav paa at faae sin Sognepræst i sin Midte. Ved Resolution af 2den Octbr. 1816 bestemtes det da, at Paarup skulde adskilles fra Hospitalskaldet og dette fremtidigen forbindes med det residerende Capellanie. Dette Kalds Embedsholig og en forhøjet Løn af Hospitallet tillagdes nu Capellaniet,²²⁵⁾ saavel som senere Prædikeembedet i Tugthuset.²²⁶⁾ Saaledes reddedes dette Embede fra den Skjæbne, som havde truffet de twende andre Capellanier i Odense, men fun ved en Combination, der gjør det ikke lidet vidtløftigt. Det blev 1816 overdraget Andreas Frederik Viberg, der siden 1849 har sin Søn Jac. Fr. G. Viberg til personel Capellan.

S 6. Kirkebetjente.

Degnekaldet ved Albani Sogn blev ligesom de andre Degnekald i Byen ved Reformationen betragtet som et beneficium for Skolen, idet det blev bestemt, at en af Skolens Hørere skulde være Sognedegn til Kirken. Han skulde ifølge Erik Krummediges Fundats foruden Skolepass, Kost og Andet, som før var tillagt, oppebære 6 Hvide aarlig af hvert Huus og have Part af twende Vicarier.²²⁷⁾ Sin Kost havde

²²⁴⁾ Resc. 19de Marts 1814.

²²⁵⁾ Resc. 2den Oct. 1816, jf. Bloch Suhrs Kaldslex. S. 284.

²²⁶⁾ Resc. 31te Dec. 1816.

²²⁷⁾ Nemlig af Christen Pedersens Vicarie-Afgift paa 16 Mark og af Hr. Nigels Thomessens paa 8 Mark, som skulde deles af Skolemesteren mellem de tre Sognedegne i Byen (Hofm. Fund. VI, 260). Begge disse Vicarier laae til St. Knuds Kirke; det første svarede senere 24 M. til Skolen, det sidstes Gods havde Joh. Bjørnsens Arvinger taget til sig. (Christen Poulsens Optegnelse om Vicarierne i Odense, i Vispe Arch.)

han formodentlig paa St. Knuds Kloster, indtil han 1572 med de andre Skolepersoner oversortes til Graabredre Klosters Communitet. Dette Degnekald tilhørte øverste Lecties Hører²²⁸⁾ og var altsaa anset for det bedste Embete. I den catholiske Tid havde Albani Kirke haft 12 Degne (eller Chorsangere) ligesom de andre Sogneskirker i Byen; men medens disse beholdt dette Antal af faste Skoledisciple, fordi de vare forbundne med kirkelige Stiftelser, der kunde lønne eller underholde dem, forsvinde Albani Sogns Degne ved Reformationen. Der holdtes ikke heller daglig Chorsang i denne Sogneskirke, som det stede i de andre indtil 1572, (da den blev henlagt til Domkirken), saa at Høreren ved denne Kirke fun havde Forretninger paa Søn- og Prædikedage og maatte dertil anvende sin egen Classe eller visse af Skolen anviste Disciple. Hvor Meget eller hvor Lidet af Degneembedet han overdrog til underordnede Betjente, vides ikke; men som Skolens øverste Hører har han formodentlig tidligt haft fast Medhjælp af Personer, hvil Tjenester i Tidens Løb kunde udvile sig til faste Embeder som Klokkers og Gravertjeneste. Disse forekommme i det 17de Aarhundrede, hvormod den paa samme Tid forekommende Cantor ikke dengang stod i Kirkens Tjeneste. Til at udføre den kunstmaessige Sang og Musik, som paa Festdage og ved Festligheder i alle Kirker og ester Besstilling i private Huse skulde præsteres, havde Skolen i det 17de Aarh. en Cantor, hvem det paalaae at øve Disciplene i Figuralsang og at oprakte dermed. Han havde sin Løn af Skolens Midler og af de tilfældige Indkomster ved Tjenesten,²²⁹⁾

²²⁸⁾ And. Ped. Perleflüsters Beretn. i N. Hist. Tidskr. V, 157: „den øverste Hører sjunger uti Graabredre Sogn.“

²²⁹⁾ Et Kaldsbrev af 1660 ser Joh. Chr. Mondot (i Vispe-Arch.) angiver hans Løn at være Marslev Sogns (Degne) Rente og Andeel i Skolens Liigpenge og Discantpenge, samt Accidenter for Sangen.

og Bisshop Kingo tilstod den Musiker, han beskikkede i dette Skole-Eembede 1686, en fast Løn af Skolen og Anpart i de kirkelige Accidenter i samme Forhold som ved Frue Kirke i Kjøbenhavn,²³⁰⁾ og saaledes forblev det stedse, at Cantoren havde sin Løn af Skolen, Communitetet og Gymnasiet, men ikke af Kirken.²³¹⁾ Kun Navnet Cantor gik i Arv til en af Kirkens Betjente i dette Aarhundrede, som vi skulle see nedenfor.

Bed Siden af Høreren, som vedblev at forestaae den almindelige Kirkesang, havde allerede før Danske Lovs Tid Klokkerembedet udviklet sig til den selvstændige Betydning at omfatte Alt, hvad Degrnene paa Landet havde at gjøre, med Undtagelse af Kirkesangen.²³²⁾ En saadan Embedsmand havde St. Knuds Kirke ogsaa, og hans Embede blev usforandret i det attende Aarhundrede, da mange Klokkerembeder blev forenede med Undervisning i danske Skoler. Det kunde have været saa meget rimeligere, at Klokkeren ved St. Knuds Kirke ogsaa var blevet Skoleholder, som der i Odense ved Fundatsen for de cæchetiske Skoler af 7de Juni 1720 var udtrykkelig besgjært, at Cæchets eller Lærerembedet ved disse maatte blive forenet med Klokkertjenesterne, hvilket ogsaa skete i de to andre

²³⁰⁾ Kaldbrev for Ms G. Bürgers af 1ste Mai 1686 (i Bispe-Arch.). Han skulde informere i Skolen i Vocal- og Instrumentalmusik, samt forsyne de 3 Sognekirker med sædvanlig Musik paa Festdagene og Graabroære Kirke til Tolvprediken. Hans faste Løn var 120 Rdl. af Skolen.

²³¹⁾ Saaledes Joh. Sibbern den ældre (1718) og den yngre (1762) og Heimeran (Coll. af 14de Marts 1790).

²³²⁾ De første Spor af Klokkerembedet, som forekomme i Forordn. af 27de Marts 1629 § 9 og Necess. 1643, 1—2, ere maaske kun at forestaae saaledes, at Klokkeren nævnes som Alternativ for Degrnen, da denne i Norge stedse kaldtes Klokker; men i Loven og Ritualet stilles en Klokker i Kjøbsteder, hvor Lærerne ved Latinsskolerne være Degne, som en sørstift Kirkebetjent, der havde at varetage endel af en Degns Forretninger.

Sogne. Men ved St. Knuds Kirke var Catecheten en særlig Embedsmand, der ei vedkom Kirken,²³³⁾ og Klokkeneren vedblev at være alene Klokker, og hans Embede var saa godt, at ikke blot Catecheterne, men ogsaa En, som var baade Catechet og Klokker ved Frue Kirke, 1799 ansægte og erholdt denne Klokertjeneste.²³⁴⁾ Den besattes af Bisshoppen, men allerede fra 1721 paa kongelig Confirmation.²³⁵⁾ Til Embedet hørte en Bolig, som laae paa Graabrodderov, en stor Bingsværksbygning, hvilken Byens Skolevæsen attræede ei mindre end hele Klokertjenestens Indtægter. I Aaret 1818, da Klokker Ferslev døde, blev gjort indtrængende Forestilling af Skolecommissionen om Klokertjenestens Indordning i Byens Skolevæsen; men uagtet Skoledirectionen understøttede Forslaget, blev det frugtesløst, idet en kongelig Bestalling bestillede en ny Klokker og paa Bisshoppens Indstilling forbant Tjenesten med et heelt andet Embede, nemlig at være Bibliothekar ved Stiftsbibliotheket. Uagtet der var al Høje til denne Combination af Tjeneste, foranledigede den stor Misfornøjelse og tildeels Skolecommissionens Oplossning;²³⁶⁾ men det blev saaledes, og Skolevæsenet fik 1819 sin Klokkerboligen,

²³³⁾ De, som ere bekjendte, ware: Laurids Krag, som 1749 blev Klokker, J. P. Brandt, som døde 1766, Mort. Kisby, som ligeledes avancerede til Klokker 1770 efter Krag, C. Vallum, H. Faaborg, som 1787 blev kaldet til St. Hans Kirke, H. A. Barfoed, som blev Catechet og Klokker til Frue Kirke 1799, og Hjerm. Alle kaldtes studiosi og havde Embedsexamen.

²³⁴⁾ De bekjendte Kloktere ere: Hans Stord til 1698, Christen Jensen (1698—1721), Schiotte (1721—24), Ped. Hundeturp (1724—28), P. Brandt, som døde 1749, R. Krag (1749—70), M. Kisby (1770—1799), C. R. Ferslev (1799—1818), L. D. Lütken (1818—1841) og Nic. Jensen. (Meddeelt af Cantor Mumme.)

²³⁵⁾ Kaldesbr. i Vilpe Arch.

²³⁶⁾ See: Oplysende Bidrag om hvad Skolecom. har virket for St. Knuds Klokker-Embedes løbbesøede Henlæggelse til Skolevæsenet; udgivet af G. Hempel. Ødense 1818.

der ikke var nogen sand Fordeel for Klokkeren, til Skolelocale, medebs Denne sif Udsigt til Bolig i Stiftsbibliotekets Bygning. Ved Lütkens Død 1841 attraaede Communen atter at reducere Embederne ved en Forbindelse af Klokkertjenesten med Chordagnens Tjeneste, men Bisshoppen erhvervede Stadsfæstelse af den bestaaende Adskillelse. Af Kirken har Klokkeren 20 Rbd.

Derimod kom en af Skolens Embedsmænd fra 1802 i Kirkens Tjeneste. Den ovennævnte Catechet blev nemlig da Chordagn til Domkirken.²³⁷⁾ Ved den begyndende Reform af Latinsskolerne var det en af Foranstaltningerne, at Kirketjenesten adskiltes fra de lærde Skoler. I Odense blev dette iværksat 1ste Nov. 1802 (Resc. 22de Mai), idet baade Kirkesopارتningen og alle dertil knyttede Indtægter overførtes fra Cathedralskolen til de cætchetiske Skoler; Collegier og Hørere ophørte at være Sognedegne, Disciplene at synge. Bisshoppen overdrog Skolens daværende Cantor Heimeran at udøsøge og undervise det fornødne Antal Børn af samtlige Skoler, i Alt 18 Drenge, af hvilke de 8 skulde være St. Knuds Kirkes Chordrenge. Ved denne Kirke blev Catecheten nu Chordagn, hvorved han fik et Lønningstillæg, der ansloges til 65 Rdl., og skulde besørge den Deel af Degneembedet, der hidtil var forblevet hos Latinsskolens Hører, navnlig Chorsang og Chorsæning. Imidlertid overtog den daværende Catechet Hjerm ikke endnu Kirkesangen, enten han nu ikke dertil var dygtig eller man vilde lade en Anden beholde denne Gjerning; han afgav 10 Rdl. til Skolens Cantor dersør, og denne fik tillige anden Løn for at besørge Kirkesangen i St. Knuds Kirke og den daglige Bon i Tugthuset, som senere tilfaldt Chordagnen,

²³⁷⁾ Om Navnet og dette Embedes Oprindelse i det 18de Aarhundrede see nedenfor i St. Hans Segns Historie § 6.

samt for at undervise 1 Time ugentlig i Kirkesang i alle Byens 3 Skoler. Imidlertid havde Heimeran sin betydeligste Løn som Pension af Skolecasjen og kunde ikke betragtes som en egentlig Kirkebetjent, før han i Aaret 1808 selv blev udnevnt til Chordeggn efter Hjerm. Saaledes fik Kirken ligesom andre Kirker en Chordeggn til at forestaae Sangen; men Heimeran forenede intet Skoleembede dermed; Catechetens Skoles Embede gik ind under det almindelige Skolervesen, saaat St. Knuds Kirke dengang havde twende Kirkebetjente, Klokker og Chordeggn, som ikke havde nogen Bestilling ved Skolevæsenet. Heimerans Estermand S. N. Christensen blev vel 1820 ligeledes af Bisshoppen kaldet til Chordeggn; men han forenede dermed et Skoleembede, og da dette ogsaa var Tilsæddet med Estermanden A. H. Jensen 1821, blev ved hans Afgang 1839 det hele Embede behandlet som et Skole-Embede, idet Skoles directionen kaldte Chordeggn og Skolclærer i Faaborg H. P. Mumme til at være „Chordeggi og Cantor“ ved St. Knuds Kirke samt Skolclærer i Odense. Medens ved denne Lejlighed Forpligtelsen til at undervise i Sang bortsatdt, optræder pludselig Navnet Cantor ved Siden af Chordeggn, idet baade den da afdøde Jensen og den nye Chordeggi benævnes saaledes: formodentlig havde det holdt sig i Talebrugen fra den Tid, da Latinstolens forhenværende Cantor havde beholdt Kirkesangen og 1808 var blevet Chordeggi; men det savner egentlig officiel Hjemmel og særlig Betydning ved Siden af Chordeggn.

St. Knuds Kirke har saaledes baade en Chordeggn og en Klokker,²²⁸⁾ mellem hvilke det gamle Degne-Embedes Forretninger ere deelte; og kun Chordeggnens Embede er kommet Skolevæsenet til Gode. Begge have Øffer af Menigheden,

²²⁸⁾ Ligefaa enkelte andre Byer, f. Ex. Aalborg, som i Hovedstaaden Cantor og Klokker.

men Chordegnen har ingen Løn af Kirken. Han modtager Liigpengene til Skolen, der har Forpligtelse til at synge ved enhver Begravelse; Klokkener oppebærer Versicularpengene, som gives af Communicanter og Andre og uddeles iblandt Chordrengene og de twende Chordegne ved St. Hans og Frue Kirke.

Gravertjenesten, som i Begyndelsen kun var en privat Tjeneste under Klokkener, udfondrede sig efterhaanden fra dennes, og i det 18de Aarh. forekommer en særligt Graver.²³⁹⁾ Han har nu 53 Rdl. af Kirken, og den paa Assistents-Kirkegaardens ansatte Undergraver 42 Rdl.

Til Organistembedets Historie er kun saare lidet Stof forekommel mig. Medens Menigheden benyttede Graabrodre Kirke, har formodentlig denne havt sin Organist ved Borgerstabs Valg, og St. Knuds Kirke sin særegne paa Klosterets Bekostning. Efterat Sognet var forlagt til St. Knuds Kirke, sees Magistraten som dens Værge at have beskifret Organisten, hvis Løn 1647 var 100 Rdl. af Kirken samt Accidentser, og desuden var han berettiget til at drive Handel i sit Huus.²⁴⁰⁾ I dette Aar blev Ziegenhain saaledes beskiftet; hans Eftermand var J. o. h. Pettersen, og da han 1677 blev forflyttet til Petri Kirke i Kjøbenhavn, blev J. H. Schmell beskiftet med den Forandrige, at Handelsretten ei længere omtales, men vel Fritagelse for borgerlige Tyngder, hvorimod hans Bestallning blev allernaadigst confirmeret.²⁴¹⁾ Siden har Stiftsøvrigheden besat dette Embede. Lønnen er nu 250 Rdl., og for at spille Orgelet ved Maanedsaltergangen er der 1813 tillagt Organisten en Tayle.²⁴²⁾ Organisternes Navne fra 1753 ere af den endnu levende Organist besørget antegnede

²³⁹⁾ Na fn til 1788, J. o. h. Schönberg til 1828, H. R. Schönberg.

²⁴⁰⁾ Bestallning i Bispe-Arch.

²⁴¹⁾ Bestallning i Bispe-Arch.

²⁴²⁾ Stiftsøvr. Ref. 22de Dec. 1813.

paa en Tavle ved Orgelet. En Bælgetræde rønnes siden 1817 med 25 Rdl. af Kirken.²⁴³⁾

Efter disse Notitser om Embederne, slutte vi Sognets Historie med et Henblik paa Kirkens Skjæbne og Stilling i den Tid, den har været Sognekirke.

S 7. St. Knuds Kirkes Historie fra 1618.

Fra den Tid, da denne Domkirke blev Sognekirke, har den vel i Henseende til Bygning og Prydelse gjennemgaet en indholdsrig Historie, men da dens Hovedpunkter ere beskjedte af den omhyggelige Beskrivelse, som er blevet denne Kirke tildeel,²⁴⁴⁾ kunne vi saameget mere forbigaar det her, som vi dog nærmest have Kirken som offentlig Stiftelse for Øie.

Kirken blev 1618 givet Magistraten og Borgerne i Værge eller Forsvar som en almindelig Kjøbstedkirke; Lehnsmændene havde dengang en vis Medbestyrelse eller et Tilsyn paa Kongens Begne, som her blev udtrykkelig fremhævet, idet Kongen bestemte, at Lehnsmanden paa St. Knuds Kloster (ifølge Kirkens gamle Forhold til dette), og fun i hans Forfald den almindelige Lehnsmand over Byen og Amtet paa St. Hans Kloster, skulde deelteage med Kirkens Bestyrelse i dens Anliggender. Saaledes havde nu hver af Odenses tre Sognekirker sin sørgne Lehnsmand: St. Knuds var Kongens Canzler, St. Hans's var Lehnsmanden paa Næsbyhoved Lehn og Frue Kirkes var Rigens Canzler; ingen af dem var Stiftslehnsmand eller i det mindste var det ikke i Egenstab af Stiftslehnsmand, at Nogen af dem udøvede dette Kirkeforsvar.

Da Kongens Befaling blev læst, var Canzleren ikke tilstede; altsaa forestod Lehnsmanden paa St. Hans Kloster den

²⁴³⁾ St. Lvr. St. Æde Juli 1817.

²⁴⁴⁾ Mumme Beskrivelse af St. Knuds Kirke. Odense 1814.

første Ordning af Vestryrelsen; paa Canzlerens gode Behag blev en Borgemester bestillet til Forstander og twende Borgere til Kirkeværger,²⁴⁵⁾ og saaledes forblev det med denne Kirkes Vestryrelse, fun at Lehnsmanden paa St. Hans Kloster og senere Amtmanden eller Stiftamtmanden (i Egenstab af Amtmand) traadte for bestandig i Canzlerens Sted, da St. Knuds Kloster ophørte at være et kongeligt Lehnsmanden paa St. Knuds Kloster, at Kongen fandt det fornødent under 11te Mai 1618 at tilskaffe Menigheden sin Kaldstret til den nye Kirke, ligesaa frit som den havde udøvet den til Graasbrødre Kirke, da det ellers let maatte være skeet, at Lehnsmanden paa St. Knuds Kloster havde tilegnet sig den, som Tilsældet var med de to andre Sognekirker i Byen under deres kongelige Forsvar: her funde Kongen ikke børve Menigheden den Ret, den allerede havde; men han benyttede Leiligheden til at indfjærpe Borgerstabet den Pligt, som det maatte overstige tilligemed Kaldstretten, at vedligeholde Kirken, for at der ikke mere, naar den var afleveret i god Stand, skulde blive Spørgsmaal om Hjælp der til af Klostret eller Lehnet.²⁴⁶⁾ Man kan ikke sige, at denne Pligt alene var betinget ved denne Ret, men begge vare de sideordnede Consequenter af Kirkens Overlevering til Sognekirke, og derfor ophørte ikke heller Forpligtelsen, da Regjeringsforandringen ophævede Retten.

I det første halvhundrede Aar er lidet bekjendt om St. Knuds Sognekirke; af dens Forhold til Klostret blev kun tilbage en Ret til Stolestader, som Regeringen endnu 1684 indfjærpede;²⁴⁷⁾ Skolen og Gymnasiet havde en lignende pri-

²⁴⁵⁾ Paategning paa Kægebrevet af 12te Marts 1618 i Actst. udg. af Fyens lit. Selsk. 1ste Saml. S. 64.

²⁴⁶⁾ Ægbr. af 11te Mai 1618 smstb. S. 64.

²⁴⁷⁾ Rfe. 29de Juni 1684 i Rfe. Saml.

viligeret Adkomst.²⁴⁸⁾ Ved en anseet Families Godhed sit Kirken 1649 den store Altertavle, som endnu staar;²⁴⁹⁾ Byen stjænede den en Tiende i Jylland 1651;²⁵⁰⁾ men iovrigt gif dens Bestyrelse stille for sig ved Magistrat og Kirkeværger, medens Lehnsmændene kun udøvede lidet Tilsyn eller Indflydelse paa den; og Kirken vedblev uagtet de med Souverainitetten indtraadte Forandringer at staae alene under Magistraten og den kongelige Amtmand.²⁵¹⁾ Men Ringo satte dens nedarvede Stilling under Spørgsmaal: han fordrede, at Magistraten skulde aflagge Regnskab for Stiftsovrigheden som Kjøbstedkirernes Direction, og udvirkede endog kongelige Befalinger derom;²⁵²⁾ men han mødte en uovervindelig Modstand; Magistraten holdt sig til sine Privilegier og indgav endog Klager over Ringo og taalte kun nødvungen, at han tiltog sig at handle som Kirkens Forsvar eller Overbestyrelse.²⁵³⁾ Det lykkedes ham ikke at fravriste Magistraten dens gamle Magthær som ved Hospitalet, og ligetil 1814 stod St. Knuds Kirke udenfor den almindelige Regel; men den blev da tilligemed 4 andre syenste Kjøbstedkirker (Rsc. 4de Marts) underlagt Stiftsovrighedens Overbestyrelse som alle andre Kjøbstedkirker og fik sin Kirkeinspection af Sognepræst, Borgemester og en Borgerrepræsentant, samt en borgerlig Kirkeværge.

²⁴⁸⁾ H. o. m. Fund. VI. 286.

²⁴⁹⁾ Mumme a. St. S. 105.

²⁵⁰⁾ H. o. m. Fund. V. 125 og VI. 273, følgt 1715 for 900 Rdl.

²⁵¹⁾ Man har Antegnelser til Kirkens Regnskaber fra Narene 1676—79 af Amtmand Erik Banner, i hvilke hans Bemærkninger henstilles til Magistratens egen Overbeviselse og Afsjørelse.

²⁵²⁾ Rsc. 21de Febr. 1682 undtager alene de Kirker, som siden Regieringsforandringen vare privilegerede, som neppe vare andre end Nyborg K. (Rsc. 15de Jan. 1664 og 30te Nov. 1665), og Rsc. 24de Juli 1688 (til Magistraten) paalægger den at rette sig efter Forordn. af 7de April 1685 og Loven.

²⁵³⁾ Heiberg Ringos Levnet S. 150 f. g. 155 f. g.

Om St. Knuds Kirke havde Gavn eller Skade af sin exceptionelle Stilling, skal vanskelig kunne siges; dens gamle Etendele ere ikke forkomne,²⁵⁴⁾ den laae maaстee Borgeres Belgjørenhed nærmere,²⁵⁵⁾ og den var ikke udelukket fra den almindelige Bistand af det Offentlige; men det er vel muligt, at Bestyrerne havde usforholdsmaessig Løn for deres Møie,²⁵⁶⁾ og at der ikke blev gjort fuldkommen Regnskab for samtlige Pengemidler, som extraordinairt tilfæld den, navnlig da Borgemeister Martfeldt i det 18de Aarh. Midte sad inde med mange Aars Regnskab, ligesom det ogsaa vel derved skete, at den store Reparation i Aaret 1753 blev foretaget uden den Agtelse for de historiske Minder og de Dødes Ret, som man med Billighed kunde have fordret. Hvorledes den iovrigt 1696, 1750—57, 1783 og 1791—92 blev ifstandsat og 1834 forstjønnet, deels ved egne Midler, deels ved en riig privat Godgjørenhed, deels 1750 ved en Collect, som indbragte 1900 Rdl., vil funne sees i Kirkens ovennævnte Bestrivelse, hvor ogsaa dens architektoniske Værd og dens kunstneriske Behandling er bedømt af en hyndig Dommer. Skjønt den siden 1793 er fritaget for at vedligeholde Cathedralskolen, er den i Gjeld, som afdragtes ved en aarlig Kirkeskat paa Menigheden.

²⁵⁴⁾ Bistnok er Gaarden paa Ørøe ombyttet mod 4 Rdl. 48 s. aarlig Landgilde, men Slight kunde stee under enhver Bestyrelse, især da Herlungen havde Herligheden af Gaarden. (Hofm. V, 123). Paa lignende Maade eller ved Salg kunne de enkelte andre Gaarde, som Kirken stundom fil, være gaaede ind i dens almindelige Indkomster og Capitaler.

²⁵⁵⁾ Den fil ei sjeldent Gaver i ganske bestemte Viemed, saasom til Lys ved Proprebiten 1715, til Spiret 1788, til Prædikestol og Daab 1797 o. s. v. (Hofm. VI, 270 og Mumme S. 30—31).

²⁵⁶⁾ Saaledes havde Borgemesiteren 20 Rdl. af et Legat og 1 Eb. Smør af en Gaard. (Hofm. V, 96. 124).

Andet Afsnit.

St. Hans Sogns Historie.

S 1. De Kirkelige Embeders Ordning og de første Embedsmænd.

Da Reformationens Indførelse blev besluttet, sad Lehnsmanden over Næsbyhoved Lehn i St. Hans Kloster inde med en kirkelig Stiftelse af heel forskjellige Bestanddele: et Kloster med Gods, der ikke var forskjellig fra et Krongods, undtagen for saavidt som Hovedgaarden skulle forsørge endel Individer, der før havde tjent Kirken eller under Prioren udgjort Herstabet, med Bolig og Ophold; dernæst en Kirke, som baade var Sognekirke for et lidet Sogn af Borgere og tillige Klosterkirke for Munkene og Gaardens eller Slottets Kirke; fremdeles et Sygehuous, der dels havde egne Midler, dels modtog Underholdning fra Gaarden; fremdeles et andet Sygehuous af Hellig Geists Orden, som havde flere Bygninger ganske nær ved Klostret og Kirken, blandt hvilke en, der kaldtes Hellig Geists Hovedgaard. Derimod var formodentlig Skolen gaaet tilgrunde i Reformations-tidens Forvirring, og da der kun maatte være een Skole i hver By, blev der ei mere Tale om den.²⁵⁷⁾ De øvrige Bestanddele af Stiftelsen bleve forelsbig i deres vante Gang.

Lehnsmanden, som dengang var Anders Emicke sen, modtog endnu 1537 paa Kirkens Begne en betydelig Gave til Klostret, da Mogens Ville for sit Leiested i Kirken stjæn-kede Klostret 100 Mk., sin Kyrads og sin Hest med Saddel og Bidsel, og hver Præst i Klostret 5 Mk.²⁵⁸⁾ Han blev begravet foran et af de Altere, som nu snart skulle borttages.

²⁵⁷⁾ Kun Bygningen nævnes endnu 1542. Ved. Sim. 3de Bd. S. 154.

²⁵⁸⁾ Ved. Sim. 2de Bd. 2et h. S. 3.

En anden Adelsmand blev begravet i Kirken samme Aar; thi Kirken vedblev at tiene sin Bestemmelse; kun Sjælemesser funde ikke længere bestilles, men ellers funde Brødrene holde deres latiniske Tjeneste for sig selv og hvem der vilde høre den; muligt er det ogsaa, at En eller Flere af dem havde lært at prædike den evangeliske Christendom, eller at Gadolin eller Knud Gyldenstjerne havde faaet dem til at antage En, som funde prædike denne for Sognefolket.

Omsider kom de kongelige Besalinger, som oploste den samlede Stiftelse i forskjellige Dele. Uagtet Kongen allerede i Aaret 1538 og to Gange i Aaret 1539 og endnu i Foraaret 1540 havde været i Odense og idetmindste de to sidste Gange havt Bolig i St. Hans Kloster, kom dog først i Efteraaret 1540 de første Bestemmelser angaaende dette Kloster. Under 14de Septbr. 1540 skænkede nemlig Kongen til det i det foregaaende Aar oprettede almindelige Hospital (Graabredskloster) foruden hvad det forhen havde faaet, endnu „Sygehuset paa St. Hans Kirkegaard med dets Tilliggende, og Hellig=Geist Huset ved By=Thinget med alt dets Tilliggende i og udenfor Byen“, samt St. Hans Kirkegaard.²⁵⁹⁾ I denne Gave maa være indbefattet det Hellig=Geists Huus, som laae paa St. Hans Kirkegaard, thi Leien deraf svaredes 1542 til Hospitalet.²⁶⁰⁾ Men paafaldende er det, at Kongen bortskænkede Kirkegaarden, og man funde fristes til at ansee denne Deel af Beretningen for en Feiltagelse, da den ei heller forefindes i de bekjendte Gavebreve til Hospitalet;²⁶¹⁾ man funde tænke paa

²⁵⁹⁾ Ved. Sim. 2det Bd. 2det h. S. 12 (hvorved henvises til ms. reg. Nr. 406 fol., hvor imidlertid Brevet ikke nu forefindes). Referat hos Pont. Ann. Eccl. III, 267. Bloch f. G. 1ste Bd. S. 10.

²⁶⁰⁾ Ved. Sim. 3de Bd. S. 152.

²⁶¹⁾ Pont. a. St. hensærer denne Gave til 1541; maaske har der været et andet Gavebrev af dette Aar, som gjentog og udvidede de ældre,

en Gaard, der kaldtes saaledes,²⁶²⁾ men der er virkelig Spor af, at en Deel af Kirkegaarden, nemlig den sydlige, kunde have været Gjenstand for Dispositionen; thi i det 17de Aarh. svaredes der Leie af de Haver, som da optog den, og denne Leie omtales som Noget, der burde tilflyde Kirken og altsaa formodentlig intil da havde tilflydt en anden Stiftelse og altsaa maaskee Hospitalet.²⁶³⁾ Men en saadan Vortskønkelse, om endog kun af en Deel af Kirkegaarden, stemmede dog lidet med den Plan at beholde Kirken til Sognekirke, med mindre Kongen allerede da havde til Hensigt at fjerne Begravelserne fra Byen.

Saaledes blev St. Hans Kloster skilt fra hvad der hørte til Fattigpleien; men det maatte dog naturligen paatage sig at yde Bidrag til Graabrodsre Hospital, naar dette saaledes modtog dets Sygehuus's Beboere, og 1542 stadfæstede ogsaa Kongen Hospitalets Ret til Vicmalier i denne Anledning.²⁶⁴⁾ Men Huset selv, hvori St. Hans Sygehuus havde været, forblev dog ved Klostret, ligesom ogsaa Hellig-Geishusets Bygning senere kom tilbage dertil: begge bleve Præstesidenser.

Det var nemlig ikke Kongens Hensigt at nedlægge St. Hans Kirke. Det vilde ikke heller have været sommeligt, naar Staten modtog den som et Appertinents til et stort Jordegods, og denne Deel af Byen behovede vistnok ogsaa sin særegne Sognekirke. Men nogen formelig Erklæring derom eller Donation i denne Henseende forefindes ikke, og de dertil fors-

ligesom det af 14de Sept. 1540 gjentog Indholdet af det ældre af 1539. (Hofm. Fund. VI, 292).

²⁶²⁾ Der forekommer et Skjede paa Kirkegaarden med nogle andre Huse blandt St. Hans Klosters Documenter 1558; (Beb. Sim. 2, 2, 29) men ogsaa dette lader det ubestemt, om det angik en saaledes kaldet Gaard eller Kirkegaarden selv.

²⁶³⁾ En Commissionsforretning af 1669, som nedenfor skal omtalts, i § 3.

²⁶⁴⁾ Hofm. Fund. V, 167, senere forandret til en fast Pengeaarfst.

nødne Dispositioner kom temmelig langsomt. Dog var det allerede 1541 forudsat, at der skulde være en Sognepræst og Sognedegn til St. Hans Kirke, da Commissionen fordelede Byens kirkelige Indtægter, hvorover den kunde raade. Der bestemtes, at Sognepræsten skulde have 30 Mark af Hans Bangs 3 Vicariedømmer, som laae til St. Knuds Kirke,²⁶⁵⁾ og 16 Mark af Knud Michelsen for St. Jacobs Alter i Frue Kirke²⁶⁶⁾ foruden 3 Skilling halvaarlig af hvert hele Ildsted (Hedste) og hvad han kunde have i Tiende og Offer. Men det var dengang endnu uafgjort, om der skulde beskaffes nogen Capellan: „dersom der beskiffedes en god lerd Capellan til at hjelpe Sognepræsten“, skulde han have St. Laurentii Alters Rente 24½ Mark og af St. Annæ Alter 3½ Mark;²⁶⁷⁾ men „dersom Sognepræsten i Kongens og andre mærkelige Mændes Nærværelse blev ene betynget med al Sognetsjenesten“, skulde han ogsaa have hele denne øsn.²⁶⁸⁾ Hvor snart Kongen af-

²⁶⁵⁾ Den haandstrevne Optegnelse over Vicarierne af Christen Povlsen nævner kun twende Hans Bangs Vicarier, som dengang (omtr. 1561) vare ledige, i denne Kirke. Hans Bang, der var i Bogense, var En af de Sidsie, der fik Belehnning med geistligt Gods af den catholske Bisshop 1535. (Ved. Sim. 2, 1 S. 206 og 3, 46).

²⁶⁶⁾ Samme Optegnelse nævner dette St. Jøs Alter med den Bemærkning, at Michel Persens Arvinger havde taget det til sig. Den nævnte Knud Michelsen er altsaa formodentlig hans Søn (eller fjernere Descendent), som allerede 1541 havde sat sig i Besiddelse af Godset.

²⁶⁷⁾ Det førstnævnte Alter laae til Frue Kirke, og der bemærkes i den nævnte Fortegnelse, at det stod under Borgemester og Raad; et St. Annæ Alter var der ogsaa i Frue Kirke, men da det herom bemærkes i denne Fortegnelse, at det svarede 7 Ml. til Capellanen, (ved Frue Kirke), maa man snarere tænke paa et andet Alter af dette Navn, som sandtes i St. Hans Kirke, (Ved. Sim. 1ste D. 2bet H. S. 174) eller paa det, som sandtes i St. Knuds Kirke (smstd. 2bet Bd. 1ste H. S. 13).

²⁶⁸⁾ Documentet af 1ste Febr. 1541 Hofm. Fund. VI, 259—61 (berigtiget efter et Raadstuevidne af 1580 i Bispe-Arch.).

gjorde dette Spørsgsmaal, vide vi ikke; men St. Hans Sogn sik en Capellan, om hvilken Løn og Embede skal handles nedensfor. Men Sognepræstens Løn ertkjendtes strax for utilstrækkelig, som alle Kjøbstedpræsters i Stiftet, hvorfor Stiftslehnsmanden og Bisshoppen faa Maaneder efter udvirlede den Kongelige Resolution af 13de Mai 1541, at ligesom alle Sognepræster i Kjøbstederne skulde have et Landsogn til Annex, saaledes skulde Sognepræsten til St. Hans strax midlertidig have Kunde Sogns Bispetiende, indtil et Sogn blev ledigt, som funde annexeres til Kirken.²⁶⁹⁾ Han sik den imidlertid for stedse, idet man synes at have glemt Betingelsen. Ved Siden heraf har Sognepræsten udentvivl ogsaa oppebaaret Høde i Klosteret, dersom han var en Munk, der blev i Tjenesten, og omsider sik han ogsaa en Embedsbolig. I Aaret 1543 eller 44 udstedte Kongen ved sin Nærvarelse paa Stedet et Gavebrev paa en af Klosterets Gaarde og nogle Huse, hvor Embedet endnu stedse har Præstebolig. Gaven bestod af et muret Huus imod Kirkegaarden og Sygehøuset og Capellet ud mod Gaden, et Gaardrum, nogle Huse, som vare afplankede fra dem, der tilhørte Hospitalet, en Stald med Staldgaard, Frugthave og Kaalgaard — alt angivet i Alenmaal, der svarer til det nuværende Maal og viser, hvor lidet Rum disse mange Bygninger have indtaget.²⁷⁰⁾ Sognepræstens Adkomst til Forpleining i Klosteret aflosts nu naturligen med Naturalpræstationer, som forskellige Konge breve angive; de lyde paa fri

²⁶⁹⁾ Actst. utg. af Fyns Stifts lit. Selskab 1ste Saml. S. 1—2. Dat. Kjøbenhavn Fredagen efter Jubilate 1541.

²⁷⁰⁾ Brevet, som er dateret Ødense Mandagen efter Mortenedag, bensered af Wedel Simonsen (3die Bd. S. 151) til 1542 efter en Conc. Registrant; men Originalen, som bevares i Præstearchivet, indeholder aabenbart et andet Aarskal 1544 eller 1546. Senere end 1544 kan det dog ikke være utsiedt, da Kongen egenhændig har paalstrevet Hedenbergs Navn, som døde i Lehnet 1544.

Græsgang for hans Øvæg i Ladegaardsmarken, fri Olden til hans hjemmesøgte Sviin, fri Ildebrand og 12 Læs Hø.²⁷¹⁾ Hvormegen Tiende, der hørte til Embedet i den første Tid, vides ikke; men da der kun var yderst lidet Kjøbstedjord i Sognet, maatte Tienden af Slottet og Klosteret være den betydeligste, men dog lidet tilstrækkelig.

En langt større Udvidelse af dette Sognekalds Indkomster vilde være at nævne, dersom det forholdt sig saaledes, at Laurids Eliaisen, som er den første bekjendte Sognepræst, tillige havde været Præst i Lunde Sogn.²⁷²⁾ Dette synes imidlertid at beroe paa en Forverling af Kongetienden og det hele Sognekald, eller er mulig saaledes at forstaae, at han først var Præst i Lunde samt Provst i Lunde Herred og senere blev Sognepræst til St. Hans Kirke, eller ialfald at han kun personlig forenede begge Embeder, idet han mulig ved Lehnsmandens Gunst beholdt det første, da han blev kaldet til det sidste.²⁷³⁾ Han er iørtigt bekjendt af den førgelige Skjæbne, han beredte sig selv: han var En af Reformationens Ultras, en ung, ubesindig Mand, der foragedes over St. Knuds Klosters Munke og Biskoppens Forhold til dem; han øggede sin Collega ved Frue Kirke Christopher Michelsen til en lignende Opposition; de vægredte sig ved at deelteage i Dr-

²⁷¹⁾ Frederik den Andens Brev af 1ste Aug. 1571, som stadsæster Faderens Gavebrev. I Præste- og Bispe-Archivet.

²⁷²⁾ Bloch f. G. 1ste D. S. 817.

²⁷³⁾ Der er megen Uvished og Forvirring i denne Notice: Ved. Sim. bemærker, at Foreningen stede først 1543 (2det Bd. 2det H. S. 76) og begge Forfattere sige, at Lehnsmanden Antonius Bryske tillod Lunde Mænd at velge sig en anden Præst; men denne Lehnsmand føges forgjæves blandt Lehnsmændene i Næsbyhoved Leh, hvorimod han var Rigets Canzler og forlehnnet med Provstiet i Odense 1544 (Smst. 2det Bd. 2det H. S. 35) og Herre til Langehøe; i sidstnævnte Egenstab kunde han mulig have haft med Lunde at gjøre.

dinationer med St. Knuds Præster og troede at finde mere hemmelig Papisme hos Bisshop Jørgen Jensen Sadolin. Lauritz Eliaisen forte endog sine Angreb fra Prædikestolen, opflog en haandskrevet Placat paa sin Kirkedør (som en anden Luther) og satte sig paa mange Maader op imod Bisshoppen. Han lod sig ikke sige hverken af denne eller af de forsamlede Provster, gav ikke efter for en Dom af Stiftslehnsmanden og blev derfor indstævnet for Universitetets Domstol. I Kjøhens havn gjendøbte han offentlig ved St. Annæ Bro sin Søn Jøhannes og forstjærtede saa ganske den Mildhed, hvormed baade Kongen og Professorerne ønskede at behandle ham som „en ung Mand“, at han blev dømt fra Embedet 1552 og holdt i Fængsel eller maaßke anbragt paa Gulland, hvorhen Kongen lod ham føre fra Fængslet i Sorø. Han appellerede forgjæves til en offentlig Disputation; Universitetet fraraadte endog at lade ham landsforvise; man vilde ingen Strid have, og man havde vistnok al Grund til at ansee ham for en Sværmer.

Netop af disse Grunde og fordi han endnu 1551 stedse kaldes en ung Mand, formoder jeg, at han ikke har været den første Sognepræst ved St. Hans Kirke. Men om enten en overgaaet Munk eller en Reformator, hvis Ejendom behovedes andetsted, har været der i de første Aar efter 1536, kan ikke siges.

Efter hans Bortfjernelse blev den hidtilværende Lector Jacob Henriksen 1553 Sognepræst; han var født i Odense 1522, og hans Barndomsdannelse faldt altsaa netop i de Aar, da det Nye gjorde sig gjældende; en Samtidig skriver: hvad kan overgaae Jacob i Maadehold (eller Besindighed) og i Unde (o: i Bestalenhed)? I hans Tid (1553—1577) fulgte Sognekaldet en væsentlig Forbedring af de Kongelige Ejendommie, idet Kongen under 13de Jan. 1555 bestemte, at al den Tiende, der gaves af Næsbyhoved Ladegaard skulde til-

flýde ham;²⁷⁴⁾ formodentlig havde den forhen været deelt mellem Kirken og Præsten; nu tilfaldt den tiende Kjær Præsten, og er forblevet ved Embedet, selv efterat de fleste af disse Tiendehydere, som fæstede Slottets Ladegaardsmarker, vare henlagte til Lumby Sogn. Derimod fik Præsten kun en almindelig Kjøbsted-Tiende af St. Hans Klosters Ladegaard; idetmindste forstodes hans Ret saaledes 1632, da Lehnsmanden Henning Walkendorf bevidnede, at Præsten efter Sædvane skulde oppebære den 5te Kjær af al Klostrets Avl.²⁷⁵⁾

To Dage før havde Kongen end bedre betænkt Capellaniet. Vi vide ikke, naar dette Embede først var blevet besat; Peder Lauritsen fra Middelfart er den første Capellan, som nævnes 1555; han var ugift og turde mulig være En af Klostrets gamle Beboere. Han levede som En af dem og iblandt dem. Indtil 1555 havde han ikke anden Bolig end paa Klostret. Hans Levebrød var udentvist ogsaa ringe; thi foruden den ovenomtalte Alterrente, som blev ham bestemt 1541, vidés han ikke at have haft Andet, end hvad mulig Sognepræsten skulde betale ham for Bistand, og formodentlig Højtidsoffer af Menigheden. Hans Stilling lignede saaledes en personel Capellans, kun at han skulde have Noget af Stiftelsen eller Klostret. Men i Aaret 1555 blev hans Embede mere liigt et residerende Capellanie. Foruden at nyde Unders holdning til Mad og Öl i Klostret skulde han nu have sin egen Embedsbolig, nemlig den Gaard, som Frue Else havde boet i, dog imod selv at vedligeholde den, og derhos hele

²⁷⁴⁾ Docum. i Præstearchivet dat. Nyborg 8de Dagen efter Hell. 3 Kong. Uvisst, om Kongen ikke herved mener ogsaa St. Hans Klosters Marker, thi senere ansaaes Næsbyhoveds Ladegaard for den samme som Klosters; men det blev kun forstaet om Slottets Marker.

²⁷⁵⁾ Ligeledes dat. Glorup den 10de Febr. 1632 (Copie).

Høiby Sognekald, som nu skulde være Annex til St. Hans Kirke, saa at Capellanen skulde være Sognepræst dertil og nyde al Præsterente.²⁷⁶⁾ Deri indbesattedes ogsaa en Præstegaard, som nu blev Mensalgaard, og Høiby, som ligger en Mil syd for Odense, tabte saaledes den Frugt, som Reformationen kun kort havde sjænket det, at have en Præst i Sognet selv. Kaldet hørte i den catholske Tid til St. Hans Kloster og vendte nu tilbage til at søge sin Præst der. Mærkeligt er det iovrigt, at Capellanen saaledes fik et saadant Annersogn, som der oprindelig var til sagt Sognepræsten istedetsfor Lunde Kongestende; derved skete det, at denne Capellan tidligere end paa andre Steder næede en selvstændig Stilling; thi i Almindelighed var det saaledes, at Sognepræsten havde Annexet og lod det besørge af Capellanen mod et vist, ringe Vederlag.²⁷⁷⁾ Han kaldes siden oftest „Sognepræst til Høiby og Capellan til St. Hans Kirke.“

Det Huus, som herved blev Capellanen overgivet, var det forrige Hellig-Geist-Huus paa Kirkegaarden. Det var vel 1540 blevet sjænket til Graabrodre Hospital og af dette 1542 fæstet til Frue Else, Ridder Thomas Nielsens Enke, som havde været Dronning Dorotheas Hofmesterinde. Da nu hun var død, kjøbte Kongen det atter af Hospitaliet mod en Gaard ved Blangsted.²⁷⁸⁾ Der fulgte flere Huse med den saakaldte Hovedgaard; de indtoge det Meste af det Rum, som var imellem Sognepræstens Residents og Klosters Ladegaard (nuværende Slotshave), og havde en ret anseelig Have.

²⁷⁶⁾ Kongebrev af 11te Jan. 1555 dat. Nyborg, Original paa Pergament i Bispe-Arch.

²⁷⁷⁾ F. E. i Aabenraa, hvor Capellanen skulde have Offeret og 24 M. for Dienesten i Kjærum Kirke. Melbye Forseg til en wensk Præstehistorie 1ste H. S. 72.

²⁷⁸⁾ Ved. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 88 og 3die Bd. S. 152. Heim. Fund. V. 168.

Med en saadan Boltig var det lidet overeensstemmende, at Capellanen skulde tage sin Føde paa Klosteret. Ejønt Peder Lauridsen var ugift, følte han dog i sin Alderdom Besværlig-
heden veraf, saameget mere som Kongens Bord dengang for
nogle Aar var forlagt til Bispegaarden paa Torvet, og han
maaske ved Communitetets Oprettelse skulde have været hen-
viist til dette. Han indgik i Aaret 1572 til Kongen med
Ansøgning om en Forandring i sin Forsørgelse. Istedetfor
Kosten paa „Kongens Gaard“ tillagde da Frederik den Anden
ham paa Lirstid Høiby Sogns Kongetiende, „for at han des
flittigere kunde studere og vare sit Skald, og ikke ved at føge
Disk paa Klosteret deri skulde forhindres.“²⁷⁹⁾ Ved hans Død
i det følgende Aar blev det hans Efterfølgere forundt at bes-
holde denne Tiende som bestandigt Veddrag for den inddragne
Bespiisning;²⁸⁰⁾ og hermed er Capellaniets Tilblivelseshistorie
sluttet; det var nu fuldstændig udloft af Forbindelsen med
Klosteret og var saa vel aflagt, at der ikke behøvedes at til-
velebringes Mere. Hvad der endnu i øconomisk Henseende
kunde ventes at ske, nemlig en fast Fordeling af Offer og
Accidenter og maaske af Præstes eller Huuspengene, var en
indre Sag mellem Sognepræsten og Capellanen; og hvad Bo-
llgens Bedligholdelse angaaer, skulle vi nedenfor erfare, hvor-
ledes Capellaniet blev hjulpet i Forlegenheder.

Den nævnte Capellan Peder Lauridsen maa ifølge
hans Gravskrift i St. Hans Kirke have udmarket sig ved
Trofast og Midkjærhed i sit Skald og en christelig Vandel: han

²⁷⁹⁾ Copie af Kgbrev dat. Colbinghuus den 1ste Dec. 1572, i Bispe-Ar-
chivet. Originalen er efter kgl. Befaling af 25de Jan. 1666 indsendt
i Kongens Skatkammer.

²⁸⁰⁾ Kgbrev dat. Nyborg 13de Novbr. 1573 i Copie i Bispe-Archivet. Paa
samme Tid blev ogsaa Bespiisningen for Andres Bedkommende for-
andret til Kostpenge, saat det er desto naturligere, at Kongen lod
Embedet beholde, hvad der allerede var anwiist til Veddrag.

lignes ved Apostelen Peder og siges at have indviet sig i Liv og Død til den sande Klippe Christus.²⁸¹⁾ Han døde den 24de Mai 1573.

S 2. De andre Kirkejenesters Udsondring fra Klosteret. (Det Kongelige Slot).

Længere varede det, inden Forholdet blev ordnet mellem Klosteret og de andre kirkelige Personers Embede og Underholdning, og Beretningen derom fører til at omtale det hele Klosters Stilling og Skjæbne i Kongens Besiddelse.

Bed Reformationen beholdt Klosteret som en naturlig Arvelod ei blot endeel Klosterbrødre, men ogsaa mange andre kirkelige Personer at forsørge, og indtil Aarene 1560—70 holdtes der et stort Bord paa Klosteret for saadanne. Af de gamle Munke levede endnu 1549 fire, som i et Kongebrev af dette Aar²⁸²⁾ kaldes „Præsterne i St. Hans Kloster“; de vare Hr. Knud Rose, Hr. Niels Tørstenson, Hr. Knud Hansen og Hr. Johan; de fik ved dette Kongebrev Tilsladelse til at beholde nogle ubetydelige Jordstyldspenge (3 à 6 Mf.) til deres Drenge, Skoe, Klæder og Underholdning; men de havde visstnok Öl og Mad ved Klosterets almindelige Bord, thi i Lehnsbrevet af samme Aar paalagdes det Lehnsmanden at forsørge dem.²⁸³⁾ Knud Rose var Kirkeværgo og Sacristan, og nævnes endnu 1558 som den, der havde Klosterets Archiv i Bevaring.²⁸⁴⁾ Foruden dem havde ogsaa endeel fattige Skoledisciple, 14 Almissedegne, eet Maaltid

²⁸¹⁾ Bloch a. St.

²⁸²⁾ Ved. Sim. 3bie Bd. S. 156.

²⁸³⁾ Pont. Ann. Eccl. III, 305.

²⁸⁴⁾ Ved. Sim. 2bet Bd. 2det §. S. 98. Baade han og formodentlig Johan (Fris Utzen) nævnes ogsaa i Christen Poulsens Optegnelse om Vicarierne til Frederik den Anden 1561. (Bispe-Arch.).

daglig, maaskee som en følge af den gamle Klosterskoles Overgang til Latinstolen. Andre havde fuld Forpleining for Ejendomme i Kirken. Klostret havde fra gammel Tid holdt de fornødne Chordegne eller Chordrenge, som almindeligen og endnu 1575 kaldtes „de 12 Degne“. Man kan forfølge disse 12 Degne langt tilbage i Tiden; hver Sognekirke i Odense synes at have haft dette Chorpersonele: for Frue Kirkes Skole, haves en Fundats for saadanne fra Dronning Margrethes Tid,²⁸⁵⁾ og i Dronning Christines Tid udgjorde samtlige Degne ved de tre Sognekirker udentvivl 36, da hun betænkte dem med 36 £., ligesom en andengang Degnene ved St. Hans Kirke netop med 12 £. De gjorde Ejendomme i Kirken med at stenke Vieand, med Sang eller med at træde Orgelet.²⁸⁶⁾ Efter Reformationen vedbleve de indtil 1572 at holde daglig Chorsang i Kirken, og Venævnelsen „de tolv Degne“ blev staende i St. Hans Klosters Talebrug til Frederik den Andens Tid, skønt den ei længere var ganske correct; thi egentlig betragtedes to af disse Bladser som optagne af twende faste Embedsmænd: Capellanen og Sognedegnen, der var En af Skolens Hørere, saaet der kun vare 10 Disciple af Latinstolen, der tjente Foden i denne Kirketjeneste.²⁸⁷⁾ Saalænge der holdtes et stort Bord paa Kongens Gaard for de gamle Munke og de nye Geistlige, kunde disse Personers Forsorgelse ikke være til Ulempe. Den laae som en Byrde paa Lehnet og fulgte Lehnsmanden, da han for en Tid (mellem 1569—70) tog Bolig paa den anden Kongsgaard (Bispegaarden) paa Torvet; men i Aarne 1572—74 begyndte Lehnsmaendene at

²⁸⁵⁾ Smib. 1ste Bd. 2det H. S. 80—81.

²⁸⁶⁾ Smib. 2det Bd. 1ste H. 88—89. 92. 107—8. 144. Stenkebegne nævnes Smib. S. 118. Chordegne kaldtes de som Sangere.

²⁸⁷⁾ Et senere Akgrev 1589 (Bd. Sm. 3bie Bd. S. 36) udtrykker sig derfor noget rigtigere ved at sige „de 12 Stolenspersoner.“

gjøre Forandringer deri, som ubentvivl stode i Forbindelse med Stiftessens fuldstændigere Overgang fra Kloster til Slot. Vi kastede derfor et Blik paa Kongsgaardens Historie.

Christian den Tredie boede meget hyppigen paa St. Hans Kloster, som han allerede 1542 kaldte „vor Gaard“²⁸⁸⁾ og senere „Odensegaard“;²⁸⁹⁾ men alligevel var i hans Tid Alt blevet i den gamle Stand, forsaavidt som ikke kirkelige Personer selv havde ønsket det anderledes. Derimod synes Frederik den Anden ikke at have fundet Behag i denne maaske farveligere Kongebolig, sum han dog beboede 1559 og 1560, da han holdt Retteturhing i St. Hans Kirke.²⁹⁰⁾ Han tænkte først paa at ombytte den med en anden: thi han gav 1560 Lehnsmanden Befaling at opbygge eller ombygge den anden Kongsgaard, den gamle Bispegaard, til et kongeligt Slot. Jens Andersens Beldenaks store Bygning, øst for Alsbani Kirkegaard (eller nu Byens Torv) skulde udvides og forstørres. Den kongelige Tommermand skulde hentes fra København for at hugge Taarnspiret, Enkedronningen vilde komme at besee Lejligheden og anordne det Nærmere.²⁹¹⁾ Arbeidet blev drevet med saadan Kraft, at Kongen maatte befale Prioren paa St. Knuds Kloster at lade sine Bønder deeltag i Arbejderne.²⁹²⁾ Terrainet blev udvidet ved Indkøb af en

²⁸⁸⁾ Actst. udg. af Fyens Stifts lit. Selst. 1ste Saml. S. 62; ligefaa 1544, 46, 47, 49 rc. (Beb. Sim. 3de Bd. S. 154, Actst. S. 4 og 55, Bed. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 44. 74. 83. 86. 91); dog afgører denne Bencævnelse i Begyndelsen (1539, 40, 44) og endnu 1555 med den øldre: St. Hans Kloster. (Pal. Müller St. H. El. S. 26).

²⁸⁹⁾ Bed. Sim. 3, 156. Klosteret kaldtes allerede i de catholiske Tider stundom „St. Johannis Gaard.“ (Smstd. 2de Bd. 2det H. S. 156 og 159).

²⁹⁰⁾ Smstd. S. 115. 119. 22.

²⁹¹⁾ Smstd. 3de Bd. S. 168.

²⁹²⁾ Smstd.

Gaard mod Vest ved Aaen; en ny Gaard og nye Stalde reiste sig ved Siden af den gamle Bygning, som endnu blev staaende. Men om dette nye Slot blev taget i Brug, vides ikke;²⁹³⁾ kun Lehnsmanden vides at være flyttet derhen;²⁹⁴⁾ men Hack Ulfstand (1572—74) foretrak at boe paa den nye Ladegaard, som var blevet opført udenfor Nørreport, og Kongen selv, som 1573 logerede paa Dalum Kloster,²⁹⁵⁾ har i alt Fald ikke længe fundet sig tilfreds med dette Slot. I Aaret 1575 skrev han til Befalingsmanden paa Odensegaard Erik Rosenkrantz, at han ved sin Nærværelse i Odense havde besundet, at der var fast bedre Lejlighed for ham at holde Huus paa St. Hans Kloster end paa Bispegaarden, og dersor besalede han ham nu at forbedre og indrette dette til Kongens Brug.²⁹⁶⁾ Det var en stor Forandring, han dersor besalede at foretage med dette; det nye Slots Herlighed skulle føres over paa det gamle Kloster. Han tillod Lehnsmanden at nedbryde de nye Stalde ved Bispegaarden saavel som den nye og gamle Bygning og benytte Steen og Tømmer deraf. Han bød ham at samle og tilbagetage alle de udleiede Klosterhaver, hvem der end havde dem i Leie, og affspærre det Stræde, som løb bag om Klostret fra al Passage.²⁹⁷⁾ Om det sidste Punct tilskrev han ogsaa Magistraten sin Billie og paalagde den at holde alle Haandværksfolk samlede paa Stedet til Lehnsmandens Raadighed.²⁹⁸⁾

Bed dette Arbeides Iværksættelse forsvandt da det nye Slot paa Torvet, og Navnet „Kongsgaard“ blev kun tilbage

²⁹³⁾ Smstb. 2det Bd. 2det H. S. 126.

²⁹⁴⁾ Thingsvibne af 1589 i Bispe-Arch. som nedensfor skal omtales.

²⁹⁵⁾ Bed. Sim. 3bie D. S. 162.

²⁹⁶⁾ Smstb. 171—72.

²⁹⁷⁾ Brev af 28de Jul. 1575. Bed. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 172—73.

²⁹⁸⁾ Smstb. 171.

som Navn paa endeeel af Grunden;²⁹⁹⁾ men den gamle Bygning blev dog staende og vedblev at kaldes Bispegaarden; den er gennem privat Eje blevet det nuværende Frøskenkloster. St. Hans Klosters Udseende maa ved denne Lejlighed være blevet betydeligen forandret: Gaarden blev bragt i umiddelbar Forbindelse med sine Haver mod Vest ved Aflæggelsen af det omtalte Straede, der udentvist gik omkring hele Klostret og forbandt sig ved de døværende Ladebygningers nordre Side med det lille Straede, som nu hedder Nyenstett og som Klostret i Aaret 1443 havde vindiceret sig under Navn af Straedet, som løber øst for Klostret.³⁰⁰⁾ Der havde forhen været en Port mod Vindegade og en Hedeport,³⁰¹⁾ begge formodentlig til det omkring Klostret løbende Straede. Nu sat Klostret formodentlig først sin Indkjørsel fra Nørregade; den gik (ifølge Grundtegningen 1593) over den sydlige Deel af Kirkegaarden og gennem en Port paa Klostrets østre Længe. Slottet selv bestod endnu kun af de tre gamle Fløje med twende indvendige Taarne; mod Nord vedbleve Ladebygninger at ligge, sjæll en ny stor Ladegaard var opført udenfor Byen udenfor Nørresport, hvor den sees paa Grundtegningen af 1593.

Med denne Fornhelse af det for en Tid selv af Lehnsmanden forladte St. Hans Kloster staer ogsaa en Forandring i den indre Huusorden i Forbindelse. Lehnsmændene havde,

²⁹⁹⁾ Smidb. S. 182. Det lades paa Grundtegningen af 1593 igjen det forrige bislopelige Pallads.

³⁰⁰⁾ Ved. Sim. 1, 2, 129. Naar Dr. Val. Müller refererer dette Citat ved „øst for Kirken“, maa det ansees for unsigagtigt, da denne Beskrivelse kun passer paa Nørregade, medens Nyenstett, som ligger Nordøst for Klostret, kan med sin vestlige Ende have besørt Klostrets Ladebygninger (som laae mod Nord fra Klostret) paa deres østlige Side eller nordøstlige Hjørne.

³⁰¹⁾ Omtalt i Registret over Klostrets Documenter 1558.

som det synes, egenmægtigen, da Hack Ulfstand flyttede fra Bispegaarden, stift sig af med de 14 saakaldte Almissedegne, der havde haft halv Kost paa Kongens Gaard, og da havde han ogsaa givet „de tolv Degne“ Kostpenge istedetfor Kosten. De kunde imidlertid nu maaſſee atter vente Kosten paa det nye Slot; men Kongen kunde ikke ønske at føre et saadant Folgesstab med til den nye Kongsgaard. Kun Capellanen og Sognedegnen vare forsørgete paa anden Maade, idet den Første beholdt Høiby Kongetiende, og den Sidste var indbefattet iblandt de Høtere, som efter 1572 bespistes paa Communiteten i Graabrodrefkloster. Men de 10 Chorsangere havde dog fremdeles Krav paa Underhold, og det var udtrykkelig forbeholdt ved Communitetsfundatsen, at de skulde beholde deres Ret for at synge paa Son- og Festdage, uagtet den daglige Chorsang i St. Hans Kirke da blev nedlagt. Men Kong Frederik meente maaſſee at have gjort nok for Skolen ved Communiteten og at kunne fordre denne Kirketjeneste for Intet, da han vilde fylle Slottet af med disse Kostgængere. „Vi have tilskrevet Bispen“, skriver han i Brevet til Erik Rosensfrands, „om de tolv Degne, som tillæß have sunget i forsnevnte St. Hans Kloster, at Prior i Graabrodre skal gjøre os samme Tjeneste.“ Af Brevet til Biskoppen sees, at det var Meningen, at Hospitalsforstanderen skulde leve 12 Chordegne til Kirketjenesten i St. Hans Kirke.³⁰²⁾ Det skete, og ved et Magtsprog var saaledes en betydelig Understøttelse unddraget ti Skoledisciple, ligesom 14 andre ved Lehnsmændenes Vilkaarlighed tidligere havde mistet halv Kost. Skolens Tab vedkommer os ikke her, men det var dog dens Forsvarere, der tilintetgjorde dette første forsøg paa at vælte en Kirken vedkommende Byrde fra Klostret. Thi neppe var Kong Frederik

³⁰²⁾ Drig. i Bispe-Arch. 27de Juli 1575.

død, før Bisshop Jacob Madsen indgik med en Klage ledet af et Thingvidne, (hvorfaf Meget af disse historiske Data er hentet), og bevirkede en kongelig Ordre til at undersøge Sagen og fuldbyrde Klosters Forpligtelser mod Skolen.³⁰³⁾ Andragendet indstrænkte sig imidlertid til de 10 Chordegne, da Sognedegnen og Capellanen vare blevne anderledes forsørgede; for deres Bedkommende opnaaedes igjen strax 24 ø. ugentlig for hver;³⁰⁴⁾ men Kongens Ordre omfattede alle Berettigede, og da Sligt ikke fandt villigt Øre hos Lehnsinædene, selv naar de som Axel Brahe havde Lehnnet paa Regnskab, trak Sagen i Langdrag, og Kongen maatte gientage sin Befaling 1591. Formodentlig fik Skolen da en betydeligere Erstatning; thi St. Hans Kloster befindes i det 17de Aarh. at have udredet 237 Rd. 2 Mk. til Skolen, som er dobbelt saameget som det først bevilgede og som var saa meget, at Frederik den Tredie, da Lehngodset opløstes, 1664 udlagde 8 Sognes Kongetilende deraf.³⁰⁵⁾ I dette Gods er da Chorsangernes Løn indbefattet, (medens denne store Dotation ogsaa indeholdt Bidrag til andre Skolepersoner);³⁰⁶⁾ men ved at forbindes med Latin-skolen er denne Chorsangerløn igjen gaaet tabt for Kirken ligesom til sidst det hele gamle Degnekalds Indtægter.

Kirkens Sognedegn var ikke indbefattet i Restitutionsnen 1589, fordi han allerede da var blevet anderledes forsørget.

³⁰³⁾ Købrev til Axel Brahe af 16de Juni 1589 i Trig. i Bispe-Arb.

³⁰⁴⁾ Jac. Madsens Visitatatabeg ved Kronen S. 31.

³⁰⁵⁾ Køb. 15de Sept. 1664, stadsfæstet 17de Nov. 1670 i Bispe Archivet. Tienderne gavengang 27 Rd. 10 Skp. Aug. 27 Rd. 6 Skp. Avg. og 4 Rd. 60 Skp. Havre, beregnede til 1½ Rd. pr. Rd. Aug. og Avg. og 4 Mk. pr. Rd. Havre. Ist. levrigt Extract, Høfm. Fund. V. 76.

³⁰⁶⁾ Rector scholæ, 6te Lectio hører, to andre Hørere, ti Skolepersoner og ti andre fattige Disciple.

sørget, nemlig 1572. Det ved Reformationen oprettede Degnekald var blevet betragtet alene som et Skoleembede ved Latinsskolen; ved hver af Byens Sognekirker skulle Sognedegnen være en af Skolens Hørere, og disse Embeder vare blevne udstryrede ved den første Ordning af Kirkevæsenet 1541 med Degnepenge og Vicariegods. Ved Erik Krummendiges Fundats af dette Aar var tillagt Sognedegnen ved St. Hans Kirke, som i det 16de Aarh. var anden Lectiehører,³⁰⁷⁾ foruden Skolepas (Gebühr), Kost og anden Hjælp, som han alt havde, 6 Hvidt af hvert Huus i Sognet, en Trediedeel af 16 Mf., som Christen Pedersen gav af et Vicarie, og 8 af Hr. Niels Thomesens, og desuden den Afgift, som Hr. Jacob i Skamby svarede af sit Vicarie, 18 Mf., fordi der ingen Bønder vare til Sognet som til de andre.³⁰⁸⁾ Sin Kost havde han havt paa Klostret blandt de 12 Degne indtil 1572, da han tilliges med Rector og de andre 3 Hørere fik Bord paa Communiteten.³⁰⁹⁾ Om han havde Bolig ved Kirken i den senere Klokkersresident, som laae imellem Præsteboligerne, er uvist.

Foruden Degnene eller iblandt dem underholdt Klostret ligeledes Organisten, om hvem imidlertid Intet vides fra det 16de Aarhundrede.³¹⁰⁾ Men da han senere havde et Desputat af 10 Dd. Rug og 10 Dd. Byg,³¹¹⁾ og en Bolig ved Siden af Klokkerboligen, er det rimeligt, at Klostret paa samme tid har udlagt ham disse Beneficieringer, som det affandt sig med andre kirkelige Betjente.

³⁰⁷⁾ Thingsv. 1589 i Bispe-Arch.

³⁰⁸⁾ Hofm. Fund. VI, 260.

³⁰⁹⁾ Thingsvidnet 1589 i B. A.

³¹⁰⁾ I Dronning Christines tid var Skolemesteren Organist. Ved. Sim. 2det Bd. 1ste H. S. 144.

³¹¹⁾ Ifølge de ovennævnte Kongebreve af 1664 og 1670 og et Resc. af 31te Jan. 1702.

Saaledes vare da de sidste Levninger af personlig For-sørgelse af de kirkelige Embedsmænd udsondret fra Klostret eller, som det nu kaldtes, „Kongens Gaard.“³¹²⁾ Af samtlige geistlige Arvedele var nu intet Andet i umiddelbar Forbindelse med denne end Kirken.

S 3. St. Hans Kirkes Historie. 1536—1850.

I Kraft af gammel Sædvane havde, som anført, den kongelige Lehnsmand i Aaret 1537 modtaget en betydelig Gave til Klostret for en Begravelse i Kirken; thi Kirkens Indkomster og Ejendele havde ikke forhen været adskilte fra Klostrets, og de blev det ikke heller nu, da de kongelige Lehnsmænd betrakte Kirken som en af de Bygninger, der hørte til Lehnet og hvis Hornsdenheder opførtes paa Lehnsregnskabet. En eneste Ejendom gjorde en Undtagelse som Følge af overleverede Forhold: der var i Aaret 1468 skjænket Klostret en Gaard i Tøstrup Korup og sat under Kirkepriorens særlige Forvaltning, idet han skulde uddele dens aarlige Landgilde til visse Skoledisciple eller Chordegne for en bestemt Gudstjeneste i Kirken;³¹³⁾ den forblev formodentlig en Tidlang efter Reformationen under denne Priors eller en anden geistlig Bestyrer, og er derved undgaaet at inddrages i Klostrets almindelige Formue, uagtet Gavebrevet aldeles ikke er anderledes clausuleret end mange andre, der skjænke Klostret Ejendomme for Begravelse og Sjælemeesser i Kirken.³¹⁴⁾ Men hvad der ens-

³¹²⁾ Jac. Mads. Bislatatsbog ved Crone S. 22.

³¹³⁾ Ved. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 112. Høfm. Fund. V, 191.

³¹⁴⁾ Den ansaaes senere for at have været henlagt til Niin og Brst, (Com. misf. Forretn. 1669 i Bispe-Arch.) men da det siges, at den ille da blev brugt dertil, er det vist kun en Forklaring af det usorvente Tit-fælde, at en Kirke under Kongens Gaard besanttes i særlig Besiddelse af en Ejendom.

gang i Munkenes Tid var inddraget, faldt det ikke Regjeringen ind at udsondre, da den vistnok ikke tenkte paa Andet end at vedligeholde Kirken af Klosteret som hidtil. Det var derfor i Klosterets Interesse, at Christian den Tredie lod de gamle Adkomstbreve registrere 1558,³¹⁵⁾ og udentvivl ligesaa, at han 1554 lod optage et Register paa Kirkens Klenodier; de ere idetmindste forsvundne uden alt Spor for Kirken. Vi ville nævne dem, fordi de give en Forestilling om den Pragt, som Munkenes Kirketjeneste funde udfolde: der fandtes 3 Sølvkalke med Disk, (hvorfaf de to forgylde); 20 Messenhager, meest af Fløjl, i mange forskjellige Farver, med Guldbrämmey og Kors; 13 gamle af Silke; 6 Klæder til Liigbaaren; 28 Messesærke, 22 Hovedlin, 3 Fløjels Chorkraver, (hvorfaf een med Guldkroner paa), 18 andre af forskjelligt Tøi og Farve, 8 Subtiler meest af Damast, 6 Lysestager o. m.³¹⁶⁾ Alttere og Reliquieskrine og Billeder vare allerede borte. Det dengang Registrerede er gaaet samme Vej, paa den Kalk nær, der ei funde undværes, og en Messesærk, som blev afgivet til Høiby Kirke. Men det gik bort gjennem Lehnsmændenes Regnskab eller Hænder.

Men paa den anden Side maa man ogsaa tilstaae, at Kongen ikke heller lagde an paa at tjene ved Kirken. Den eneste betydelige ældre Indtægt, som endnu funde tilflyde den, maatte være Betaling for Begravelser; men denne kilde randt nu meget sparsomt for St. Hans Kirke; den søgte ikke længere som før af rige Adelsmænd; med Undtagelse af nogle faa Personer, der ved Forsædres Grave vare knyttede til Kirken, og et Par Lehnsmænd, som tilfældigen døde i deres Embedsaar, var det kun simple Borgere, der søgte Leiested i

³¹⁵⁾ Ved. Sim. 2det Bd. 2det §. S. 90—113.

³¹⁶⁾ Smitsb. S. 85—86.

Kirken,³¹⁷⁾ og da der ei længere bødes Sjælemeasser, vare Gaverne ikke store. Alligevel var Kongen ikke noieregnende med at inddrive de nye Fordringer, Kirken funde gjøre. Munkene havde rimeligtvis aldrig fordret nogen Tiende af dem, der vilde holde sig til deres Kirke; Kongen gjorde ei heller denne Ret gjældende nu; Kirken fik ikke nogen Tiende af Sognets Ågerdyrkere og har aldrig faaet den, sjæll Præsten, hvis Embede ved Reformationen blev udsondret fra Klosteret, dog fik sin Ret i denne Henseende. Den betydeligste Indtægt af Tiende vilde desuden have været at føge hos Kongen selv, nemlig af Næshyhoved Ladegaards og Klosterets Marker; det er rimeligt, at de første virkelig engang have betalt Kirketiende nemlig fra 1542 til 1555, thi deres Tiende befindes at have være svaret med det fulde Belsb, 10de Kjærv, da Kongen i Aaret 1555 sjænkede Præstekaldet al Tiende af disse Jorder, som Præsten oppebærer endnu;³¹⁸⁾ men i alt Fald ophørte saaledes denne Kirkeindtægt 1555. Af Klosterets egne Marker blev aldrig svaret Kirketiende, men kun Præstens Halvpart: det havde ogsaa været en tom Formalitet, saalænge Klosteret holdt Kirken; men det har haft sine stadelige Folger, som føles endnu. Det var saaledes fuldkommen sandt, hvad Lehnsmanden Henning Walkendorph erklærede 1632,³¹⁹⁾ „at Lehnsmanden havde intet Bud paa at opkræve nogen Tiende i Sognet, hverken til Kongen eller til Kirken.“

³¹⁷⁾ Samtlige bekjendte Begravelser i det 16de Aarb., som findes bog Ved. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 25—27, 31, 118, 121, 161, 165, 194, 202. 3die Bd. S. 32, 33, 40, 42, gives hele flere Aar uden saadanne Begravelser (1544—59; 1560—72; 1573—79) og ende med en Guldhmed og Bartshjærds Husstru.

³¹⁸⁾ De blevet tildeles folgte 1581 (Bog. Sim. 2det Bd. 2det H. S. 210).

³¹⁹⁾ Brev af 10de Febr. 1632 i. nedenfor. Not. 324.

I midlertid havde Kirken dog to Kirkeværger, som 1554 vare en af de gamle Munke og maaſſee en Borger;³²⁰⁾ men det sees ikke, at de kunde have ret meget at gjøre uden at staae Lehnsmanden bi ved Tilhynet med Kirken, og meget vilde man vel ikke heller have indremmet en pensioneret Munk. Et Slags Kirkeregnskab over Landgilden fra Gaarden i Korup og over Begravelsesindtægter kunne de da ogsaa gjerne have ført; af Stolestader havde Kirkerne dengang endnu ingen Indtægter.

Men St. Hans Kirke kunde ingenlunde beklage sig over denne sin Stilling i det 16de Aarhundrede, navnlig da Lehnet var et Regnskabslehn. Maſſee den ogsaa nød Deel i den Forskjønnelse, som Frederik den Anden lod Kloſtret vederfares. I Aaret 1593 findes den afbildet med Spiir paa Kirketaget henimod den øſtlige Ende; ſkulde det være Spiret fra den 1575 nedbrudte Kongsgaard, som var flyttet derhen? ³²¹⁾ Men naar Lehnet ikke blev givet paa Regnskab, men til Løn, kunde Embedsmændens Interesse komme i en farlig Strid med Kirkens Krav. En saadan Forandring synes for en Tid at være intræadt i Slutningen af det 16de Aarh., og den Lehnsmand, som dengang forholdt Sognepræsten hans lovformelige stipulerede Genant af Gaarden, fordi han meente at have Brev paa hele Lehnets Indkomſt, har vist ikke gjerne hørt tale om Kirkens Brøſt eller agtet paa Talen derom, uagtet Lehnsmanden ſtedse vedblev at være Kirkens Patron og som Saadan anordnede Forandringer med Kirkens Indre.³²²⁾ Gaver vides

³²⁰⁾ De vare Hr. Knud Rose og Niels Mule (Ved. Sim. 2det Bb. 2det H. S. 85). Den Førſte kaldes Præſt 1549 (ſ. ovenfor S. 99); om Niels Mule ſkulde være Niels Torſtensſn, der ogsaa nævnes sammenſt, eller en Borger, kan ei ſiges.

³²¹⁾ Hos Ved. Sim. 3die Bb. S. 50 og Grundtegningen.

³²²⁾ Jac. Madsens Visitsatsbog ved Crone S. 25.

ikke at være tilsllydte den fra nogen Side; fun en Kalk blev skjenket af Pernille Lykke 1601.³²³⁾

Naar hertil kommer, at Kirken ikke engang var ene, men fulde som Kjøbstedkirke vedligeholde Præstresidenten, Organistboligen og (som det antoges) Capellanens Gaard, kunde den snart blive til en Byrde, der blev mere og mere til Besvær, jo længere man kom bort fra den Tid, da man ikke ganske kunde glemme, hvad Klosteret havde været og hvad Kirken havde været for det. I den første Deel af det 17de Aars hundrede forvoldte Kirkens Vedligeholdelse, saavidt vides, de første Vanskeligheder. Vi vide ikke, hvorledes Spørgsmaalet blev reist, men Lehnsmanden Henning Walkendorph havde 1632 Anledning til at erklære, at Kirken ingen Tiende havde, men „at Kongen holdt den selv vedlige“. ³²⁴⁾ Uagtet Lehnet dengang var et Regnskabslehn, kunde det falde vanskeligt for den ved Krigen svækkede Statskasse at bære saa betydelig en Afgang som Kirkens Istandhættelse kunde medføre. Endnu mindre kunde Kongen tanke paa en Opgjørelse af Kirkens og Klosters Mellemværende, hvorved Kirken riigt doteret kunde være udtraadt af Foreningen med Klosteret; Lehnet kunde Intet afgive af det, der nu var blevet dets, Kirken stod som den, der eiede Intet. Da greb Kongen til det, som endnu var Kirkeformue i de andre Sognekirker i Stiftet, og med deres Hjælp vilde han udstryre St. Hans Kirke saaledes, at den fulde kunne holde sig selv uden at besvære Lehnet mere. Under 6te Oct. 1635 udstedte han sit Brev, „at estersom St. Hans Kirke aldeles ingen Indkomst havde, hvoraf den selv

³²³⁾ Høfm. Fund. V, 190.

³²⁴⁾ Brev 10de Febr. 1632 til Sognepræsten i Præstie-Arch. Han fil Lehnet 1628 paa Regnskab og besad det til 1655 (ifolge Nieddeleie af Hr. Registrator Kall Rasmussen).

samt Sognepræstens og Capellanens Residentser kunde vedligeholdes, maatte den dertil bekomme og lade oppebære Indkomsten for et Aar af Byg af alle Kongens og Kronens Kirker i Fyen, Taasing og Langeland, undtagen Nyborg Lehn;” den skulde derved erhverve en Capital, af hvil Rente den siden skulde bestride sine Fornødenheder.³²⁵⁾

Med dette Kongebrev skulde det gamle Baand og Fælledsstab mellem Klostret og Kirken være løst: Kongen falder den „sin og Kronens Kirke“, ikke vor Slotskirke, og stiller den dermed paa lige Linie med alle andre Kirker i Landet, som stode under Lehnsmændenes Administration og skulde vedligeholdes af egne Midler eller indbyrdes Hjelp. Det er klart, at han antog sig den ikke som Lehnsherre til Klostret, men som Konge, og han vilde afgjøre Kronens Pligt paa eengang. Den skulde nu staae som en selvstændig Kjøbstedkirke, med en Ejendom, som med Undtagelse af den gamle Gaard i Trostrup var blevet substitueret for dens nedarvede Krav paa Odensesgaard. Men twende Ting bleve ved denne Lejlighed forsømte: det Enne var, at Kirken ikke fik sin lovlige Ret til Tiende af Klostrets Ladegaardsjorder, som tilkom den, naar Klostret ei længere skulde vedligeholde den; det Andet var, at Kirkens Administration ikke blev unddraget Lehnsmanden paa Klostret og overgivet en Kjøbstedkirkes rette Forstandere. Begge Dele forsømtes formedelst den nedarvede Forbindelse med Klostret: ved den første Forsommelse vandt Klostret halv Tiendefrihed, til Ven fordi det harde administreret og tilegnet sig den rige Kirkens Arv; ved den sidste blev Frugten af Christian den Fjerdes gode Billie tilintetgjort.

Det er vanskeligt at danne sig en klar Forestilling om, hvormeget denne kongelige Gave beløb sig til; meget faa

³²⁵⁾ Brevet findes i Copie i Bispe- og Præste-Archivet.

Landsbykirker vare imidlertid dengang under Patronat, og i Esjælland havde Kirkerne afholdt Omkostninger ved betydelige Bygningsforetagender i København: Universitetsbygningen, Trinitatis Kirke o. fl. Men Opkrævningen var unegtelig forbundet med Banskelighed og maastee med en bekostelig Kornshandel. Vi vide ikke, hvor stort et Fond Kirken derved opnæede. De meest paatrængende Mangler blev udentvivl afhulpe: paa Præstresidentsens Gavl ud imod Norregade staar Aarstallet 1636 til et Vidnesbyrd om en betydelig Reparation eller Ombygning af denne Gaard. Det Orgel, som 1741 blev afløst af et nyt, sagdes at hidrøre fra Christian den Fjerdes Tid. Døbbaekkenet, som bærer Aarstallet 1637, tilsligemed Lehnsmandens Henning Walkendorphs og to Adelsdamers Navne, kan ogsaa være anstillet for disse Venge, medens det da ogsaa kan være en fri Gave ligesom den store forgylde Solvkande, der 1639 blev skænket af Præsten og hans kone.³²⁶⁾ Kirkeregnstaberne kunde give Oplysning om alt dette, dersom de var til og dersom de nogensinde have været til; de ere forsvundne, fordi de alts var gaaede ind under Lehnsregnskabet. Den dotedede Kirke havde Lehnsmanden ikke taget i Betænkning at tage tilbage paa Lehnet; men Folgen udeblev ikke.

Der var ikke forløbet 20 Aar, inden der efter savnedes Midler til det Allernødrendigste. Capellanen Carsten Lauridsen maatte sætte 130 Rdl. af egne Venge paa sin Gaard og behovede mere. Lehnsmanden vilde og Kirken kunde Intet give; han henvendte sig da til Kongen. Som om ingen Udsondring af Lehn og Kirke havde fundet Sted, berilgede Kongen paa Lehnsmandens Indstilling, at han maatte udrede det

³²⁶⁾ Denne er omstøbt og forsøgt med Tillæg paa Kirkens Beløftning. See forsv. Hofm. Fundats. V, 190 og Kirkens Inventariesfortegnelser i Regnskaberne.

Fornedne og føre det til Afgang i Lehnsregnskabet 1655.³²⁷⁾ Capellanen fik en Ladebygning reist, og Forlegenheden var afhjulpet for Dieblifiket. Men havde Lehnet ikke 1635 funnet opfyldte det gamle Klosters Forpligtelser, kunde det end mindre efter den svenske Krig, og efterat Gaarden ved Souverainitetens Indførelse var blevet et Domainegods. Lehnet døde ligesom bort for Kirken, der heldede sig dertil. Stiftsbefalingsmanden beholdt Bolig paa Odensegaard og drev dens Jorder; men han oppebar ei længere meget af Amtets Intrader, som tildeels blevne henlagte til umiddelbar Nydelse og Oppebørsel af Embedsmænd og Stiftelser³²⁸⁾, og han kunde ikke betragtes som Patron for en Kirke, der kun laae ved hans Embedsbolig. Som Embedsmand havde han endnu ikke Directionen for Kjøbstedkirkerne, og denne var ei heller under Kjøbstadens Magistrat som andre Kjøbstedkirker.

Som de mange andre Kirker, der ved Lehnsforsatningens Afslaffelse mistede deres nærmeste Overbestyrelse, maatte St. Hans Kirke vel nærmest antages at være blevet underlagt den nye kongelige Kirkebestyrelse af Stiftsskrivere og Generalkirkess commissairen; men det var dog altid tvivlsomt, om en Kjøbstedkirke, for hvilken Magistraten efter Loven skulde være Forsvar, kunde tages under Forvaltning af dem. I al Fald var Bestyrelsen svag i disse Overgangsaar, indtil Forordn. 23de Aug. 1672 overgav Stiftsvirigheden alle Kirkers Forsvar og Rsc. 21de Febr. 1681 og senere Love gjorde Stiftamtmanden og Bisshoppen til Kjøbstedkirkerne Directeurer.³²⁹⁾ St. Hans

³²⁷⁾ Akgbrev 28de Juli, i Copie i Bispe-Arch. Lehnsmanden var da Sivert Urne 1655—58, og succederedes af Mogens Høeg, som døde 1661. (Meddelet af Registrator Kall Rasmussen).

³²⁸⁾ Kong Frederik den 3dies Brev af 15de Sept. 1664 (s. ovenfor S. 105) fordelede en Mængde Kongetiender til Bisshoppen, Skolen og Presterne.

³²⁹⁾ Fr. Theol. Tidsstr. 6te Bd. 2det H. S. 90—91.

Kirkens Regnskaber blev ikke hørte; den trængte til Reparation og elede Intet. Formodentlig var det dens twende Bærger, der i Aaret 1668 henvendte sig til Kongen i denne Anledning, og man vidste nu ingen anden Uddel end at rive ned, hvad der ikke kunde staae. Frederik 3 tillod ved Resc. 17de Oct. 1668 at nedtage det ruinerede Sacrificie for at anvende det til Kirkens Forbedring.³³⁰⁾ Dette skete imidlertid ikke; Stiftsstriveren Rasmus Andersen³³¹⁾ lod tage Syn og foretog de nødvendigste Reparationer; men Kirkens hele Forsatning var saa sorgelig og forvirret, at Regjeringen fandt det forsøndent 1669 at nedsætte en Commission, som blandt Anderst fik det mærkelige Hverv at forhøre dens Regnskaber for nogle og tyve Aar (altsaa omrent fra 1645); desuden skulde de overlevere den ved Syn til Rasmus Andersen, som, vel har undslaaet sig for at overtage den i dens daværende Tilstand og uden Eiendom.

Erik Schested og Rub. Abrah. v. Putbusch fik denne Kongelige Ordre; men de fædte paa store Vanskelligheder og Uordener. Efter de da bestaaende Love skulde der ved enhver Kirke findes en Fortegnelse over Kirkens Eiendomme, Stolestader og visse Indkomst (Kirkestolen); denne forlangte de, men fik til Svar, at der var ingen Kirkestol og ingen anden Indkomst, end Regnskabet visste. De forlangte da at see de sidst reviderede (forhørte) Regnskaber, for deraf at opdage, hvilke Indtægter der kunde være udfaldne, thi de kunde ikke forestille sig en Kirke uden Indkomster; men de fik til Svar, at der var gjort Rigtighed i sin Tid paa Statkamret. Endelig foresaadt de det ovennævnte Dotationsbrev af 1635, men hverken Capital eller Befaling om, at Pengene skulde anvendes

³³⁰⁾ Omtalt i Chs. 5te Resc. 10de Sept. 1672.

³³¹⁾ At han var Stiftsstriver, sees af Resc. 5te Juni 1665 i Rescriptsamt.

anderledes, end det hød. Den eneste Beholdning, de forefandt, var en Forskrivning af Knud Urne, der mulig harde laant Pengene af Lehnsmanden Sivert Urne (1655—58) paa 329 Rdl. 3 Mf. med forfalden Rente af 158 Rdl. 3 Mf. 8 ff., og desuden en Gave af 100 Rdl. af Skarpretteten, som indestod hos Sognepræsten, samt nogle uinddrevne Fordringer for Begravelser, og endelig et ubetydeligt Efterkvar hos nogle tidligere Kirkevæger. I deres Indberetning af 23de Aug. 1669³³²⁾ anbefalede de dertil, at der maatte blive anstillet Undersøgelse paa Skatfamret om Kirkens Capital fra 1635, og henviste deels til nogle Smaa-Indtægter, som kunde opnæaes ved Stolestader og Jordleie,³³³⁾ deels især til Kirkens Adkomst til Tiende af de Sognebeboere, der havde Jord og Dræg. Udentvist var de manglende Oplysninger vanskelige at tilveiebringe i Skatfamrets gamle Lehnsgregnskaber og kunde ogsaa let føre til frugteloze Reclamationer og ubehagelige Opdagelser. Kong Christian den Femte lod dertil Sagen falde og rescriberede under 6te Sept. 1671, at „eftersom Adskilligt var passeret St. Hans Kirke angaaende, hvorom hverken vis Underretning eller Erstatning for er at bekomme, formedelst at ingen god Anordning om Kirkens Indkomst og Administration har været gjort,” skulde det blive ved hvad der var passeret, men Stiftsørigheden skulde opsette en fuldkommen Anordning om, hvorledes der med Kirken herefter skulde forholdes Griffenfeldt har parapheret dette Rescript, som haves i Original i Bispearchivet.

Med andre Ord figer dette Rescript det Samme som Kongebrevet af 1635, at Kirken skulde ansees udgaet af en-

³³²⁾ I Bispearchivet i Copie.

³³³⁾ Navnlig af Haverne paa Kirkegaarden, som menes at burde give Kirken Noget, ej at burde kun nydes med kongelig Tilladelse. De vare senere Organistens og Kløllerens.

hver Forbindelse med Kongodset eller Slottet, hvortil den havde hert, og skulde stilles under Kjøbstedkirkers almindelige Vilkaar; der er kun to Forstjelligheder: den ene var, at ingen Lehnsmand mere kunde vedblive at være dens Patron, Stiftssvrigheden og Stiftsskriveren skulde nu varetage dens Interesser; denne lod det kgl. Brev thinglæse og skulde inddrive Kirvens Fordringer;³³⁴⁾ den anden Forstjellighed var, at Kirken ikke denne Gang sik nogen Anvisning paa Subsistentsmidler af Regeringen: den gik saa fattig ud af det oprindelige Samfund med Kongsgaarden, at den kun eiede den ene Gaard i Rorup, som et Tilsælde havde beskyttet mod at smelte sammen med alt det Øvrige, og den ringe Beholdning eller Fordring, som Commissionen havde forefundet. Dog Stiftssvrigheden kunde mulig foreslaae den til en ny Dotation af det Offentlige.

Henrik Lindenow og Bisrop Niels Bang forelagde under 10de Jan. 1672 deres Forstag. Det gik ud paa Tilsætningen af Smaaindtægter af Gravsteder og Stolestader, (dog de Kongelige undtagne), paa Sacristiets Nedbrydelse o. s. v. ligesom Commissionens af 1669, og det gjentog ogsaa Andragendet, at Kirken maatte faae sin lovlige Tiende, dog ikke af Ladegaardsmarken, „som af Hs. Majestæts Amtmand bruges“, (men som næsten var alt Sognets Markjord) og da dette Alt dog vilde være utilstrækkeligt, anholdt de ogsaa om en Dotering med Overstudet af alle Lunde Herreds Kirker. Kongens Resolution af 6te Septbr. 1672 stadfæstede alle de første Punkter, men lagttaiger en fuldkommen Taushed om Tienden og Lunde Herreds Kirker.³³⁵⁾ Man undsaae sig mulig ved at paalægge Sognemændene den aldrig krævede Tiende, og Lunde Herreds Kirker vare bestemte til Salg.

³³⁴⁾ Vaatregning paa Kongebrevet, af 14de Juli 1673 og 1ste Juni 1674 i Bispe-Archivet.

³³⁵⁾ Documenter i Bispe-Archivet.

St. Hans Kirke forblev saaledes i sin Armod og under Stifts-
øvrighedens Forsvar.³³⁶⁾ At dette led under de uheldige Sam-
menstød mellem Bislop Ringo og Stiftamtmand Winter-
feldt, er en Selvfølge: Kirkegården var Skuepladsen for et
af de mest isoinfaldende. Bislop Ringo lod ved Penge, han
selv forstjod, Kirkegårdsmuren tilgaden reparere 1693, men
Stiftamtmanden lod den rive ned, og Kongen maatte paalægge
ham af egne Midler at rejsé den igjen og hans Voe at godt-
gjøre Bisloppe hans Forstud.³³⁷⁾ Selv den virksomme Ringo
kunde ikke bringe denne fattige Kirke op. Dens Regnskaber ere
fra hans Tid i den bedste Orden.³³⁸⁾ Den fik under Stifts-
øvrigheden sin Kirkeinspection, Sognepræsten og Byfogden, og
under disse sin Kirkeværgé. En Kirkeskriver omtales ogsaa,
og det synes, at Byfogden senere overtog hans Function.
Men de ordinaire Midler vare allerede i Ringos Tid util-
strækkelige, betydelige Gaver tilsløde den ikke³³⁹⁾, og den
trængte atter høiligt til Reparation; men da vidste han omfider
at forstaffe den en ny, om ei riig, Indtægtskilde.

Stiftsøvrigheden forestillede 1694 dens Trang for Kon-
gen og har mulig fremdraget dens billige Krav paa Kron-
godset; thi Christian den Femte befalede 1695, at Bi-
stoppen og Stiftamtmanden skulde conferere med hinanden om,
hvorpåledes de behøvende Penge bedst kunde tilveiebringes „uden
nogen Usgang i de kongelige Intrader.“³⁴⁰⁾ Det er vel deraf
blevet Frugten, at St. Hans Kirke fik Hjælp paa den nye

³³⁶⁾ Tienden blev endnu engang forgjøves reclameret af Kirkevægerne i
Regnskabet for 1708.

³³⁷⁾ Heiberg Th. Ringo S. 39–40 efter Documenter i Bispe-Archivet.

³³⁸⁾ Hans Memorial om deets bedre Indretning findes kun i Archivets
Registrant Nr. 16.

³³⁹⁾ Den lille Sølvæste af 1695 er det eneste Spor af Gave mellem 1639
og 1710. Hofsm. Fund. V, 191 og Kirkens Inventarieliste.

³⁴⁰⁾ Rsc. 26de Jan. i Bispe-Arch.

Maade, som da var kommet i Brug ved Opsærelsen af Frelser's Kirke i København og var anvendt ved Garnisonskirken, Christiansands- og flere Kirker, nemlig ved Retsbøder. Den fik nemlig endnu inden Christian den Femtes Død Besnaadning med de Bøder, hvori Nogen dømtes ved Hjemthing og Landsting i Fyen og Langeland.³⁴¹⁾ Dog var eller blev denne Benaadning saa knap tilmaalt, at den kun skulde være, indtil Kirken havde opnaaet 500 Rdl., hvorefter Bøderne skulde anvendes til at betale det nye Landstingshuus, som da blev opført i Odense.³⁴²⁾ Dette Maal var ikke naaet endnu 1705;³⁴³⁾ men kort efter er dog nok denne Indtægt for Kirken standset; Landstinget oppebar da en Lid Bøderne, til at afdrage den ved Thinghusets antimerede Opsærelse 1704 stiftede Gjeld; og de vilde nok for stedse have været tabt for Kirken, dersom Landstinget havde fundet sig ligesaa taalmodig i at bære sin Gjeld som Kirken i sin Armod. Men da det gif altsom langsomt med Landstingets Gjeld paa denne Maade, blev den afgjort med Eet ved en Skatteligning 1723 og dersom ved tillige bestemt, at St. Hans Kirke baade skulde have Bøderne igjen og tillige den Capital, der blev tilovers af denne Skatteligning.³⁴⁴⁾ En lignende Indtægt tillagdes den 1721, nemlig de Multer, der faldt for Forsømmelighed i Indlevering af Fattigregnskaber³⁴⁵⁾ og undertiden ved extraordinaire Kælligheder.

Men inden dette stete, havde Kirken moisommelig fjæmpet sig igennem. Den fik kun den allernødvendigste Reparation,

³⁴¹⁾ Den originale Benaadning findes ikke, men den omtales i Rsc. 10de Juni og 11te Nov. 1704; kun sees det ikke, om Benaadningen først var givet uindstørket og senere blev begrænset eller omvendt.

³⁴²⁾ Rsc. 11te Nov. 1704.

³⁴³⁾ Rsc. 17de Mars 1705, som synes at antyde, at Kirkens Bestyrelse gjorde Banefeligheder ved at give Ørløvening om Indtægten.

³⁴⁴⁾ Rsc. 22de Oct. 1723, effectueret 1727.

³⁴⁵⁾ Rsc. 19de April 1721.

hvortil i Aaret 1706 endog en „Kirremuur“ blev nedtaget og en Kam sat i dens Sted.³⁴⁶⁾ Klokkeren maatte 1706 give Aftald paa en i mange Aar tilbageholdt Løn.³⁴⁷⁾ Capellanen begjærte 1717 Hjelp til sin Bolig, og Kirken trængte til betydelig Reparation.³⁴⁸⁾ Men den havde kun ganske tilfældige Indtægter med særlig Bestemmelser, og tabte al Udsigt til Eiende af Ladegaarden, da dens Marker 1719 bleve udlagte til Rytergodts, uden at Kirken blev sikret nogen Refusion eller Ret for det Tilfælde, at Jorderne engang igjen fik anden Bestemmelse. (Disse Jorder, Albyksgaards, Marienlunds og flere Marker ere derfor aldeles uden Kirketiende, medens Præsten dog har en ubetydelig Refusion). Men endel private Besigjørere betænkte Kirken paa denne Tid med extraordinaire Gaver. En Borger stjænkeede den 1710 et Huus af 150 Rdl. Værdi, en Stiftamtmand 1717 et Legat af 200 Rdl. Kroner, en Borgemester et Legat paa 500 Rdl. og nogle Borgere mindre Legater, Alt dog som Vederverlag for Gravsted og dets Vedligeholdelse.³⁴⁹⁾ Til egct Brug maatte Kirken vente paa Tilfældets Gunst. Ved dette fik den i Aaret 1716 en ny Altertavle, som erhvervedes ved, at en Beholdning fra en Collect i Anledning af en Sygdom, som havde grasseret, blev stjænket dertil.³⁵⁰⁾

En bedre Fremtid kunde Kirken synes at gaae imøde, da Kong Frederik den Fjerde 1720 foretog den store Omsbygning og Uudvidelse af Odense Slot og fra den Tid saa ofte opholdt sig der. Ved denne Lejlighed synes Slottets

³⁴⁶⁾ Regnskabet i Bispe-Arch.

³⁴⁷⁾ Docum. i Bispe-Arch.

³⁴⁸⁾ Hsc. 31te Mai 1720 om Overslag.

³⁴⁹⁾ Hofm. Fund. V, 192—95.

³⁵⁰⁾ Den kostede henved 300 Rdl. Docum. i Bispe-Archivet. Man seer, at al Tank om Hjelp af Slottet nu laae saa fjernt, at Kirkeværgen endog skulde leie Vogne til Transporten.

nordre Fløj først at være opført, hvorved Levningerne af Ladegårdens bygningerne borttages og nye Staldbygninger opførtes syd for Slottet, medens den gamle Ladegaards Blads blev Slotshave. Slottets hele Skifteblev saaledes ligesom vendt om, og en Indskærsel over den nordre Kirkegaard blev mulig anlagt for Hærskabet, medens Slotsportene ellers nu vendtes mod Syd. Den nye Slotsbygning blev sat i Forbindelse med Kirken, hvorved Passagen vest om Kirken blev affaaret. Men en Slotskirke blev dog St. Hans Kirke hverken af Navn eller Gavn. Den havde endog noget Tab deraf, forsaavidt som flere Stole udlagdes til Hoffet og Laqvaterne, hvorved Stolestadepengene formindskedes; men paa den anden Side skænkede Kongen ogsaa Kirken en ny Alsterbeklædning 1719, som forefindes endnu, hvortil Stiftamtmænd Længe følede to Sølv-Lysestager, og mulig tog Kongen sig nu ogsaa med større Interesse af Kirken, dog kun som en trængende Kirke i Utmindelighed, ikke af egne eller Slottets Midler. Det var nemlig kort efter denne Tid, at han træf de ovennævnte Bestemmelser af 1721 og 1723.

Kirken fik derved 1727 en lille Capital, hvorfra 1000 Rdl. udsattes,³⁵¹⁾ og tilsyneladende en fast aarlig Indtægt, som kunde vore med Synder og Forbrydelser. Men den vigtigste af disse Indtægter var kun tilsyneladende: da Mulcterne skalde inddrives af Kirken selv, var Oppebørslen altid forbundet med megen Vankelighed;³⁵²⁾ Stiftsøvrigheden maatte bestille den Ene efter den Anden til at være Kirkekasserer, og det Uhyggelige i denne Slags Indtægt fremtræder ved den hypsige Antegnelse i Regnskabet „uvist formedelst Armod, uers holdelig“ o. desl. Inddrivelsen var ei mindre bekostelig: en

³⁵¹⁾ Kongens Ordre om den i 4 Aar eksamlede Slotts Anwendunge 12te Mai 1727 i Cop. i Bispe Arch. Høstm. Fundats. V, 197.

³⁵²⁾ Allerede 10de Juni 1704 havde stræbt at raade Bod derpaa.

Afregning 1730 viser, at en Trediedeel var medgaaet til Incassationen, dog udgjorde Indtægten endnu 100 Rdl.; men en anden Afregning for 5 Aar (1738—43) ender med, at Incassators Salair oversteg Indtægten, uagtet han havde beregnet Kirken 58 Rdl. tilgode, som han ikke vilde gjøre mere for at inddrive; rigtignok fandt Revisionen, at Kirken dog havde Noget tilgode hos ham, men det var kun 1 Rdl. 3 Mrt. 12 §. for de 5 Aar.³⁵³⁾ Disse Indtægter havde ogsaa saalidet ophjulpet Kirken, der iovrigt ogsaa vedblev at modtage private Gaver,³⁵⁴⁾ at den 1728—29 ikke kunde afværge, at Capellanens Residents tildeels faldt sammen og blev solgt,³⁵⁵⁾ og Kirken maatte 1732 overlade til Organisten at iftandfætte sin egen Bolig mod Regres til Estermanden.³⁵⁶⁾ Uagtet Christian den Sjettes Rsc. 24de April 1741 befriede denne og andre Kirker i Fyen for den besværlige Pligt at vedligeholde Præstresidenterne, havde den dog ikke tilstrækkelige Midler til en uomgøengelig stor Reparation. En saadan blev foretaget i Aaret 1749—50, hvorved blandt Andet den Forændring skete, at Tagene paa de twende Sidebygninger, som før varé adskilte og havde Blyrender imellem sig, blevet byggede sammen under eet, saat Kirken fik eet heelt Tag.³⁵⁷⁾ Til denne Reparation forbrugte Kirken alle sine Capitaler og Legatmidler og kom desuden i en betydelig Gjæld. Der maatte etter tyes til extraordinaire Udveie, og man indflog nu en Bes, der var ikke mindre besynderlig end de tidligere: man

³⁵³⁾ Regnsk. i Bispe-Arch.

³⁵⁴⁾ Borgemester Thor Hansens Legat 1731 paa 200 Rdl. og en Lysekrone, Stiftamtmand Sehesteds vasa sacra 1740. Hofm. Fundb. V, 190—91 og ovenfor S. 121.

³⁵⁵⁾ S. den fg. Hist. af Capellaniet § 5.

³⁵⁶⁾ Rsc. 14de Nov. 1732.

³⁵⁷⁾ Rsc. 6te Dec. 1748. Den nævnte Forændring omtales i Achens Uttringer i en Commiss. 1793, i Bispe-Arch.

vilde hverken bruge offentlige Midler, forbrudte Penge eller privat Belvillie, men lade Folk til at tjene Kirken imod deres Villie. I Aaret 1739 havde Regjeringen med Held samlet Penge til at udvide Kai Lykkes Gaard paa Christianshavns Torg til Tugt- og Forbedringshuus ved et Lotterie;³⁵⁸⁾ nu gav Frederik den Femte (Resc. 10de Juni 1749) St. Hans Kirke en lignende Tilladelse til at oprette et Lotterie af 10,000 Rødder, 2045 Gevinster i tre Trækninger. Udbyttet deraf var, efter Byfoged og Kirkestriver Jacob Borringes Regnskab af 20de Jan. 1753, kun 1038 Rdl. 4 M. 8 s. (hvorfra endda endel udestod hos Collecteurerne); thi Kirken maatte selv spille paa de mange uafsatte Rødder og spilte ikke heldigt.

Imidlertid hævede Kirken sig dog af sin Gjeld og restituerede (som det synes) sine Legater inden 1760;³⁵⁹⁾ det lykkes mulig bedre at inddrive Kirkens Ørder, der imidlertid aldrig tilføjede Kirken rigeligen, i Gjennemsnit 10—12 Rdl. aarlig og omsider i det 19de Aarhundrede bortfaldt. Den ballancerede stædig mellem et lidet Plus og Minus med en aarlig Indtægt af c. 400 Rdl., hvoraf forholdsmaessigt meget var Stolestadepenge, f. Ex. i 1794 ikke mindre end 83 Rdl., saa at man maa troe en Borgers Ord i en Kirkecommission 1793, der sagde, „at St. Hans Sogn vare vel saa flittige Kirkegjengere som de andre Sogne.“ En smuk Gave af 3 Alterduge og 2 Messesværter fra en unævnt Belgjører 1792 og det betydelige Legat af 500 Rdl. af Vinhandler Th. Sørensen 1799, tyde ogsaa derpaa.³⁶⁰⁾ Men til større Udgifter

³⁵⁸⁾ Paludan Saml. til en Beskriv. over Christianshavn S. 48.

³⁵⁹⁾ Capital og Legater findes opførte i Højsm. Fundafer uden bemærkning om at være forbrugte; Ørderne omtales nem fast Indtægt. V. 190—77.

³⁶⁰⁾ Kirkens Inventarieliste i Regnskaberne og Schack 5te D. S. 22. Man seer af Regnskabet for 1793, at der da blev begaaget et markeligt

havde den siden Evne; til en ny Klokke 1792 maatte den laane 300 Rdl. og var længe i Gjeld til den rigere Frue Kirke og Hospitalen. Til en residerende Capellans Enke kunde den 1791 kun give 8 Rdl. Pension.

Bed Slutningen af det 18de Aarhundrede var St. Hans Kirke Øjenstand for en vidtstøttig Raadslagning i en af Resgjeringen 1793 nedsat Commission af alle Byens Sognepræster, Kirleværger, Magistraten og tre Borgere samt Stiftsørvigheden. Det gjaldt nærmest Foranstaltninger mod Fugtigheden, som syntes at true denne Kirke,³⁶¹⁾ men dernæst ogsaa Begravelzers Afskaffelse paa Byens Kirkegaarde, en Assistentskirkegaard og et Liighuus til Forebyggelse af Skinsdødes Begravelse. Man vil ikke vente sig Meget af en saa talrig Commission, som derhos begyndte med at votere skriftligt. Den kom neppe over det første Spørgsmaal, inden den indslumrede,³⁶²⁾ men dette gav dog Stiftsørvigheden Anledning til at foretage Noget ved St. Hans Kirke. Kirkens Omgivelser vare kun tildeels som nu. Alle Grave forefandtes som nu paa den nordlige Side af Kirken, og Præsten ytrer i sit Votum, at der ikke var en eneste Grav paa Kirkens sondre Side. Jorden var derfor efterhaanden blevet betydelig forhøjet over Kirkens Fundamenter paa den nordlige Side, og man gav dette Skyld for Kirkens Fugtighed. Pladsen paa den sydlige Side var optaget af twende Haver: den yderste

Tyveri, idet 3 ALEN Guldguloner af Sidestykkerne paa Alterbeklædningen blevet fjaalne. En Gave af Organist Nebach af 1787 paa 50 Rdl. var kun at ansee som et Kjøb af Gravstebet.

³⁶¹⁾ Ifr. Folkehagnet om dens Undergang hos Thiele 2,83.

³⁶²⁾ Kun Stiftsprovosten sees at have udbredt sig over hele Commissariets Indhold, men sees tillige at have været stent imod Kirkegaardenes Planering, Begravelzers Øphør paa St. Knuds Kirkegaard og alle større Forandringer med dem i det Hele. (Protocol og Vota i Bispe-Arh.)

mod Øst og som gif omkring Kirkens østre Ende, var Organistens (Musikanterens) og var tildeels beplantet med mange Træer; en brøtstædig Muur adskilte den fra Gaden; dog fik Organisten 12 Rdl. aarlig for at affaae den 1794, da Kirkes bestyrelsen onfædede Bladsen udlagt; længere inde var Klokkerens Have, af hvilken han svarede 2 Rdl. aarlig; ogsaa om den var der en Muur, hvis Bedlige holdelse paahvilede Klokkeren, som derfor i Aaret 1787 ansogte om Befrielse for eller Lettelse i denne Byrde. Hans Estermand Rosengaard frasagde sig den hele Have 1792 (Res. 11te Febr.) At der mellem disse Haver var en Udgang til Kirkens sondre Hovedindgang, er rimeligt. De fleste Stemmer i den nævnte Commission vare enige i, at man skulde forsøge at drage Vandgrøfter paa begge Sider af Kirken ned til den Canal, der gif mellem Slotet og Kirkegården; Nogle stemte tillige for at afsære endel af det høje Jordsmøn; men man kom strax efter i Strid om Pietetens Fordringer med Hensyn til Behandlingen af de Rister, man enten maatte flytte eller sænke.³⁶³⁾ Uanseet denne Indsigelse lod Stiftsørigheden ved Kirkeværgen Grøsterne drage og en stor Deel Jord bortsøre og en Deel Træer omshugge.³⁶⁴⁾ Kirkeinspektionen fortørnedes og vilde gjøre Kirkeværgen ansvarlig for Udgifterne, men Stiftsørigheden erklaerede i Regnstabets Decision, at han havde handlet efter dens Befaling. Men saadan Event stansede de yderligere Foran-

³⁶³⁾ Presben Gottschalch gjorde Allarm i denne Henseende og bragte de fleste andre Medlemmer til at frasalde deres Vota, hvorfor Stiftsørigheden erklaerede dem løste fra alt Ansvar for deres Votas Skuld og paatog sig det alene. Det sees kun, at een Mand indgav Klage over Ligernes Flytning, en Kvartermester, hvis Klage Generalmaj. Åberre Ranrou indsendte 1794.

³⁶⁴⁾ Der indkom 11 Rdl. ier Træerne, men Jordarbejdet løsede 122 Rdl.

staltninger, hvorved dog mulig Kirkebygningen kunde have vundet.

Bed samme Leilighed lod Stiftsøvrigheden ved offentlig Auction sælge den sydlige Deel af Ring-Muren til Gaden, estersom baade Klokkener og Organisten havde opgivet deres Have.³⁶⁵⁾ Det var en Begyndelse til en ny Ordning af Kirkens Omgivelse, ligesom der ogsaa vare de i Commissionen, der tænkte paa at planere den nordlige Deel af Kirkegaarden. Men det blev derved; den sydlige Deel laae da aaben og øde i de første Decennier af dette Aarhundrede; Kjøbmænd harbede der Oplag af Tømmer, Bønder holdt der med Bogne o. desl.,³⁶⁶⁾ og først ved den sidste store Reparation i Aarene 1823—24 kom denne Deel af Kirkegaarden i dens nærværende Stand (hvorom nedenfor).

Saa langt det nu end ligger borte fra vor Tanke, at denne af Byfoged og Sognepræst og Kirkeværge bestyrede fattige Kirke, skulde være at kalde Kongens Kirke, som den i det 16de Aarh. havde været, saa begynder dog dens Historie i det 19de Aarhundrede med ny uventet Vaastand derpaa. Da Cancelliet havde faaet Synsforretningerne i Aaret 1813 og deri fandt Mangler udsatte ved St. Hans og Frue og flere Kirker, illede det med at tilskrive det kgl. Rentekammer om snarest muligt at see disse Mangler afhjulpe ved disse Kirker, som i Synsforretningen vare benævnede som „Hs. Maj. Kongen tilhørende.“ Rentekamret sendte strax Documenter til Beviis paa, at Kongen ikke eiede St. Hans Kirke eller de andre, og Cancelliet sendte disse Beviser til Stiftsøvrigheden til Betænkning. Det var ingenlunde hos nogen af disse Autoriteter et Forsøg at paaliste Regjeringen en Byrde: det Hele var en

³⁶⁵⁾ Muren betaltes med 83 Rdl.

³⁶⁶⁾ Referat af Past. Westengaard.

Misforstaelse: Stiftsovrigheden oplyste, at det kun var en Talemaade at kalde alle Kjøbstedskirker Kongens som Statens offentlige Ejendom og under Kongens særlige Beskyttelse. Cancelliet skrev da tilbage under 10de Dec. 1814, at eftersom de ikke vare Kongens, skulde Stiftsovrigheden sørge for Manglernes Afhjælpelse, og man har deri en, vistnok overflodig Erklæring om, at St. Hans Kirke i det 19de Aarhundrede ikke er en Slotskirke, der kunde kaldes Kongens.

I dette Aarhundrede har isvrigt St. Hans Kirkes Historie gjentaget sig, for saavidt som Trang og overordentlig Hjælp danne de veklende Hovedpunkter i samme. Men nu blev Hjælpen ydet under værdigere Form, og det lykkedes Kirken at se sin Ejendom ei lidet forsøgt. Da den i Aarene 1823—24 maatte underkastes en betydelig Reparation, erhvervede man kongelig Tilladelse af 3die Mai 1822 til at lade en Collect ombære over hele Riget, og saaledes skulde den fattige Kirke ogsaa forsege denne Bei, og har dermed gjenemgaat alle Muligheder med Undtagelse af Ligning paa Menigheden. Collecten indbragte 4400 Rdl. og for denne Sum i Forening med Kirkens egne Capitaler og Legater blev Arbeidet fuldført og væsentlige Forbedringer foretagne endnu i de sidste Aar. Restitutionen af Legaterne blev sikret og er nu tilreichbragt ved Kirkens aarlige Indtægt i Renter og Korn, thi gamle Gaver have baaret rige Frugter i dens Besiddelse.

Dens Historie indeholder et Par lærerige Bink om, hvad der kan komme ud af at holde paa faste Ejendomme. Den havde reddet den gamle Bondegård, som Ridder Eggert Fritile 1468 sjænkede for en Psalme, som tvende Chordrenge med tændte Lys i Hænderne skulde synge for vor Hrue Alter fra Vintse til Advent. Gaarden svarede dengang 3 Øter Korn (ɔ: 5 Ed.) Heldigvis havde Ridderen ingen Arvinger, der reclamerede hans Gave, da denne Tjeneste faldt bort med

vor Frue Alter selv, og heldigvis blev den bestandig udenfor Klostreets Masse; senere svarede Gaarden i 2 à 300 Åar 8 Rdl. aarlig i Landgilde; men 1816 blev den afhændet til Selveiendom for 3000 Rbd. og svarer desuden aarlig 4 Td. Sæd af hver af de 3 Sædearter, altsaa giver den gamle Gaard nu omtrent 160 Rdl. aarlig Indtægt. Ogsaa det Huns, som Niels Hansen Faber stjænkede Kirken 1710 istedesfor 150 Rdl., og som gav aarlig 7 til 12 Rdl. i Leie, er folgt for 1665 Rbd. Men den nyere Tids Kirker gaae den modsatte Bei af den, som den gamles gif: den satte Penge i Jordegods; naar vi gjore Godset i Penge, formere vi just ikke Kirkens Rigdomme for den kommende Tid; men vi forlade os paa, at den almindelige Erfjendelse af Kirkens Bigtighed og Værd heller aldrig vil lade den uden Bistand i Tidernes Løb. St. Hans Kirke behøver fremdeles denne Tilslid, og den har ikke saa Vidnesbyrd om den almindelige Velvillie ogsaa i den nyeste Tid. Vi slutte med et Par Exempler derpaa.

Medens den store Reparation af Kirkens Indre udførtes 1823—24 ved Hjælp af Kirkens Midler og offentlige Gaver, foretog en privat Mand paa egen Bekostning en væsentlig Forstørrelse af dens Omgivelse. Thordegn, Klokker J. J. Rosengaard lod nemlig den aabne Kirkegaard paa Kirkens sondre Side lufte mod Gaden med den nye Muur, som nu staarer der og frerer Bladsen foran Hoved-Indgangen; han bekostede ligeledes en støbt Jernport og anbragte et Kors og en Stjerne samt to svære Steencapiteler paa Portens Piller.³⁶⁷⁾

³⁶⁷⁾ Hvorfra disse Emblemer og Capiteler ere tagne, vides nu ikke; de bære et antik Udseende og tilhøre deles Johanniterriddernes Symbolik, deles Gyldenstjernernes Vaaben, saa at de rimeligvis enten have haft en Blads i Kirken eller i den Muur, som engang før 1794 stod paa det samme Sted.

Til Beleverlag begjærte han kun Gravsted paa Kirkegaarden, hvor ellers al Begravelse dengang var ophørt.

Til Ørgelet strakte endnu Forbedringsarbeiderne sig ikke; men paa allerunderdanigst Ansøgning af Kirkeinspektionen stjænkede Kong Christian den Ottende 1841 Kirken et heelt nyt Orgel. Senere lod han ogsaa anbringe en ny Dør paa Kirken og bestemte tillige ved denne Leilighed, at det Gravcapel, som ligger nærmest Slottet, skal tilhøre dette, og fra den Tid er det blevet istandsat og fredet, saa at det er en Prydelse mere for Kirken. Kun een Kiste, Prindsen af Hessens, befinder sig i det.

S 4. Sognekaldets Historie 1580—1850.

Fra Kirkens Historie vende vi atter tilbage til den Gjerning, som fuldburdedes i den. Den daglige Ejendomme, som Chordegnene i de første Decennier havde holdt med Sang og Læsning, ophørte ved Frederik den Andens Fundats for Communitetet 1572; Prædiketjenesten var deelt imellem Sognepresten og Capellanen. Hvorledes denne i det 18de Aars hundrede fik en særegen Udvidelse, skulle vi see i Sognekaldets Historie. Indtil den Tid har dette siden Historie, medens vel de Mænd, som beslædte det, have gjort sig mærkelige ved høist ulige Forhold.

Den, som fulgte efter Jacob Hendriksen 1577, var Hans Stage, der omtales som en Mand, der levede og døde lidet christeligt. Det turde dog være tilfældet, at man i det Første gjorde ham nogen Uret, idet man tillagde ham, hvad der gjaldt hans Estermand,²⁰⁸⁾ og Kongen omtaler ham i en Skrivelse af 1584 som „en fin, lerd og reitindig Mand“;

²⁰⁸⁾ Den smaglese og letserdige Optredelse paa Prædikestolen, som til legges ham, maa formedest Aarstallet tilhøre hans Estermand, i hvis Embedstid det, som stede 1601, maa falde. Vlech a. Et. S. 819.

men det samme Brev angaaer dog en mærkelig Embedsforfeelse, at han første Paaskedag havde forsømt at consecrere Alterens Sacramente og altsaa uddeelt uviet Brød og Viin. Imidlertid tilgav Kongen ham for den Gang,³⁶⁹⁾ og samme Aar forbedrede han -endog hans Embede ved at tillægge det de Penge, som kaldtes Vicarlepenge og gaves af nogle Gaarde i St. Hans Sogn.³⁷⁰⁾ Men vist er det derimod, at han endte sit Liv i sin egen Brønd 1590.³⁷¹⁾ Hans Estermand Hans Nielsen havde været Rector ved Skolen og var berømt for sin Lærdom, hvilken han dog ikke vidste at bruge med Skjønsomhed.³⁷²⁾ I Aaret 1600 havde han en Uden Sognestvist, fordi han havde betjent Frue Helene Hardenberg, som hørte til Albani Sogn, og ligeledes Hans Nordby, som hørte til Frue Sogn. Biskoppen mæglede Forlig.³⁷³⁾ I hans Tid var ogsaa dette Embede utsat for de Forurettelser, som saa mange Kirker og Præster leed ved de kongelige Lehnsmænds Overgreb og Uwillie mod Standen. Lehnsmanden Knud Rud, som da havde St. Hans Kloster i Lehn, forholdt ham den ham tillagte Genant af Klosteret, støttende sig til sit Lehnbrev, der tillagde ham al Indtægt af Gaarden. Hans Nielsen indsendte de kongelige Benaadningsbreve med sin Klage, og den unge Konge tilstilkede Lehnsmanden et skarpt Konges

³⁶⁹⁾ Ved. Sim. 3bie Bd. S. 20—21. Ågbr. dat. Skanderborg 16de Mai.

³⁷⁰⁾ Ågbr. dat. Frederiksborg 28de Sept. 1584, Orig. i Præstearch. Beslut angives ikke, og det kan derfor ikke afgjøres, hvilke disse Penge ere og hvorvidt de høre til Embedet endnu, da de ikke, som en ny Gave, lettelig kan være de samme, som Embedet allerede fik 1541 og hvorom det maatte føre Proces 1628. Snarere ere de de 9 Rd. 2 Mfl., som omtales 1702 og inddroges 1830 (s. nebent. S. 134 Note 383).

³⁷¹⁾ Jac. Mads. Visitatsbog v. Crone S. 22.

³⁷²⁾ Øvensor Not. 368.

³⁷³⁾ Bloch a. St. S. 343 og J. Mads. Vis. B. S. 26.

brev, hvori han tilholdt ham at opfylde sin Pligt;³⁷⁴⁾ dog havde baade han og følgende Konger endnu stundom behov at gjentage denne Besaling for at sikre Præsterne deres Ret,³⁷⁵⁾ og i Virkeligheden synes Præstens Indtægt alligevel at være blevet noget beskaaret, da der siden blev Spørgsmaal om dens Convertering til Korn.

I den følgende Sognepræst Mag. Henrik Michelsen (Münzer), en Slesviger af Gødsel og Corrector i Haderslev, fik Embedet neppe nogen heldig Tjener (1617—1635).³⁷⁶⁾ Han var anset for en lerd Mand og har skrevet Bøger baade paa Dansk, Tydsk og Latin; han blev bestykket til Actor i den lohmanste Sag for Consistoriet; men han var en ilde lidt og urolig Mand, der havde Strid og Processer med Alle; med Præsten i Lunde, med Mogens Kaas, med Lectoren, med Prof. Christen Hansen, med Mag. Lund og sin Estermand; han satte sig op imod Landsdommeren, saa at denne klagede over ham; han agtede at angribe den anseete Familie Mules Adelsstab, og paadrog sig en Klage fra denne over at skulle have sigtet dem paa Prædikestolen. En af hans Processer angik den Kaldet tillagte Indtægt 30 Mark af de tre Vicarier, som i 1541 kaldtes Hans Bangs Vicarier (Ovens. S. 92), hvilken Professor Chr. Hansen udbetalte ham med det samme nominelle Beløb med 30 Mark, sjønt Forholdet mellem Daler og Mark var saa betydelig forandret. Hans Baastand sandt Medhold, i det Stiftsøvrigheden 1628 tilkjendte ham Ret til 15 Rdl.,³⁷⁷⁾ en Sum, der endnu stedse udbetales Sognepræsten af Cathedralstolen, og derhos en Sum,

³⁷⁴⁾ Dateret Frederiksborg d. 11te Juli 1597 i Copie i Bispe-Arch. og i Præste-Archivet.

³⁷⁵⁾ See Kongebr. af 25de Febr. 1636 nedensfor og fl.

³⁷⁶⁾ Bloch a. St. S. 820 sgg.

³⁷⁷⁾ Stiftsøv. Dom af 18de Dec. 1628 i Copie i Præstearchivet.

der 1541 var hans første Indtægt. Mindre heldig var han i et andet Forsøg paa at forbedre sit Embede: da Lumbys Sognekald blev ledigt 1620, indgik han med en Forestilling til Kongen, at Lunde Kongetsiende kun midlertidig var tillagt hans Embede, indtil et Sognekald blev ledigt, som kunde annecteres dertil, og nu kunde Regeringen faae denne Kongetsiende tilbage ved at tilslægge ham Lumbys Sogn. Kongen standsede ogsaa virkelig Besættelsen af Lumbys, men resoverede efter indhentet Betænkning, at det skulde besættes efter Ordinansen.³⁷⁸⁾ Selv blev han engang anklaget for en Embedsforseelse, men vandt en fuldkommen Sejr over Bagværkerne. En anerkjendt administrativ Dygtighed maa han imidlertid have besiddet; thi 1630 blev han sat over Hospitaliet, som blev frastaget en Borgemester Hans Nielsen. Efter nogle Aars Forløb foranledigede han formodentlig, at denne Borgemester blev tiltalt for sin Bestyrrelse; men han selv var lige saa uheldig, efter som han ved Proces 1636 blev tilfundet at betale en betydelig Sum paa Hospitaliets Regnskab, esterat han Aaret forud havde forladt Odense og var blevet Præst og Provst i Haderslev.

Hans Estermand Mag. Wiedmann Hasebart havde været Rector paa Herlufsholm og senere Grev Valdemars Hovmester, og blev allerede 1639 kaldet til København og snart efter Bisshop i Viborg. I hans Tid ansattes Sognepræstens Unpart af Renten for St. Jacobs Alter til en fast Pengeafgift 8 Rdl., som udrededes af de twende Professorer ved Gymnasiet, der delte dette Vicarie.³⁷⁹⁾ Ligeledes blev ham paa hans Ansøgning tilskifret hans Deputat af Brændsel, som Lehnsmanden unddrog ham paa Grund af Klosterkovenes slette Tilstand; Kongen befalede at udvise ham det i andre

³⁷⁸⁾ Et Køb. af 26de Dec. 1620 og 3de Jan. 1621 i Crig. i Bispe-Arch.

³⁷⁹⁾ En Registrant i Bispe-Archivet.

Skove under Odensegaard og at lade hver Selveier i Lehnet
fjøre to Læs og hver Fæstebonde eet Læs for ham.²⁹⁰⁾

De to følgende Sognepræster Mag. Peder Nielsen Falster (1639–61) og Mag. Hermann Beck blevne begge Provster i Odense Provstie; den første var blevet Student kun 10 Aar, før han fik dette Kald, og kun 2 Aar iforveien ordineret til personel Capellan; den Anden havde reist udenlands, var Rector i Slangerup, da Kong Frederik den Tredie 1661 kaldte ham til St. Hans Sognekald, i hvilket han ægtede sin Formands Enke, den første Enke, der, saavidt vides, havde været paa dette Kald; hun blev endog andengang Enke paa samme 1681.

Mag. Hermann Beck er tillige den første Præst, om hvem det udtrykkeligen siges, at han blev kaldet af Kongen. Hvorledes de tidligere Præster vare kaldede, sees vel ikke af deres Historie; men af Magistraten og Menigheden kan de neppe være kaldede, thi Kongen funde ikke i Kraft af Souverainiteten allerede i Dec. 1660 eller Jan. 1661 have tilegnet sig Borgerstabs Ret, og desuden stod St. Hans Kirke i et saadant Forhold til Kongens Gaard, at det er heist rimeligt, at Lehnsmanden paa denne har udøvet Patronatsretten, uanset, at Embedet var et Kjøbsteds sognekald. I saa Hald forklares det let, at Kongens Hofmester for Grev Waldemar funde finde Ansettelse der 1635 og Kongen 1661 overtage Kaldelsen umiddelbar. Med Sognekaldet fulgte end utrivilsommere Capellaniet, til hvilket Hoiby Bønder neppe fik nogen Stemme. At Lehnsmanden uimodagt harde kaldet hidtil, bliver ogsaa rimeligt ved den fuldkomne Taushed, der finder Sted med Hensyn til Menighedens og Magistratens Deelstas gelse i Valgene.

²⁹⁰⁾ Kgl. t. Henning Wallendorph 25de febr. 1636 dat. vert Slot i Col ding, i Præste Archivet.

Bed Souverainitetens Indførelse findes ingen anden Forandring at være foregaaet med Embedet, end at Præstens Rettighed af Klosteret blev forandret paa samme Tid, som Læstinstolen og Bispestolen o. fl. fik deres Deputater udlagte i Kongetiender. Sognepræsten fik imidlertid ingen saadan Erstatning; men Kongens Brev af 16de Sept. 1664³⁸¹⁾ tillagde ham kun 10 Td. Byg og 14 Læs Hs., hvorved da det Øvrige, han havde hatt., maa være bortfalbet. Senere findes, at han oppebar 14 Tdr. Byg,³⁸²⁾ hvis Værdi efter hvert Års Capitelstart endnu udbetales ham af Odense Amtstue. Tienden af Klosteret beholdt han endnu en Tid, ligesom der ogsaa i Slutningen af det 17de Aarhundrede udbetaltes ham 9 Rdl. 2 Mt. af Klosteret, hvis Oprindelse ikke vides,³⁸³⁾ og som først i Aaret 1830 ere inddragne.³⁸⁴⁾ Den gamle Skattefrihed, som Geistligheden nød, blev gjort dem stridig af Communen, men stadfæstet ved Kongebrev af 1667.³⁸⁵⁾

Herman Beck døde 1681 og havde sin Medtjener Mag. Peder Carstensen til Efterfølger. Denne Mand kom saaledes til at tjene i trenede Stillinger ved St. Hans Kirke: thi han havde først været personel Capellan hos sin Fader, og siden restderende Capellan og Sognepræst til Høiby. Hans Forsfremmelse til Sognekaldet skal have haft den Følge, at han tog en Deel Capellaniet tilhørende Documenter med sig til Sognekaldet, om hvilke der siden forgjæves blev spurgt.³⁸⁶⁾ Han havde det første Tilfælde af Enkepension; Enken efter de

³⁸¹⁾ See ovenf. S. 105 Not. 305.

³⁸²⁾ Kgl. Brev 16de Nov. 1670.

³⁸³⁾ Et Kglbr. af 31te Jan. 1702 stadfæstede hans Ret til 9 Rdl. 2 Mt. og 14 Td. Byg; Pengene ere maaslee de Vicariepenge, som Frederik den Anden 1584 havde tillagt Præsten (ovens. S. 130 Not. 370).

³⁸⁴⁾ Nemlig ved den sidst afbøde Præsts Kaldsbrev.

³⁸⁵⁾ Dat. 2den Jan. 1667, i Præstearchivet.

³⁸⁶⁾ Et Vidneudsagn i en Strid 1730 i Bispe-Arch.

tvende Formænd beklagede sig, at hun efter 1½ Aars Forløb Intet nød enten af Kaldet eller Andet; men da nu Lovens Bud var klart, har hun formodentlig faaet Pension efter det. Hans egen Enke blev i Kaldet, thi Estermanden Mag. Mads Hviid (1688—1706) øgtede hende. I hans Tid var Embedet meget ringe og hans Forfatning flet, hvorfor Kongen maatte tillade, at han, sjældt Kjøbstedpræst, maatte svare Skopstatten lige med Landsbypræster.³⁸⁷⁾ Han døde pludselig 1706. I hans Tid vare de Forhold forberedte, som tilbøde en Lejlighed til at forbedre Kaldet og udvide Præstens Embedskreds. Men da disse i Begyndelsen ikke stode i nogen Forbindelse med St. Hans Kirke, maae vi oplyse dem ved en Digression.

I Året 1700 kom pludselig et Rescript til Bisshoppen, at Kongen havde bevilget en Ansøgning af Obersten for det syenske Nationalregiment tilføds Hr. v. Grøffa, at han maatte bruge den i Krigens Tid ansatte tydste Feldtprest Joh. Betke til at betjene sig og sin Familie samt Regimentets tydste Officerer og Gemene med Prædiken og ellers; Officererne vilde selv lønne ham af deres egen Gage, og dersom han blev besvordret, skulle det staae Obersten frit for at antage en anden tydste Præst. Kongen havde dersor bevilget, at han maatte faae en af Kirkerne i Odense til at lade holde tydste Guds-tjeneste for Garnisonen, dog at Præsterne og Kirkebetjentene i Odense ikke derved skulle lide nogen Afgang i deres Rettigheder.³⁸⁸⁾ Dette Rescript blev læst for Sognepræsterne den 26de Oct., og formodentlig blev Graabrodre Kirke, som stod lidet brugt, anvisst Oberstens Præst.

Den nye tydste Præst fungerede ikke længe, inden de Conflictter viste sig, som Bestemmelsen om de danske Præsters

³⁸⁷⁾ Bevill. af 7de Marts 1691 i Præstearchivet.

³⁸⁸⁾ Rsc. 16de Oct. 1700, Original i Bispe-Arch.

og Kirkebetjentes Rettigheder lod forvente. Paa Klage over af den følgende Oberst Schönfeldt emanerede allerede under 19de Juli 1701 et nyt Rescript, at denne Feldtprest skulde „nyde den samme Rettighed i hans Embedes Forretninger som andre Regiments- og Garnisonspræster.“ Om han derved blev Præst for hele Regimentet, er ikke klart; men for de tydsker borgerlige Familier i Byen blev han det i alt hold ikke, og der vare mulig ikke haa, der ønskede tydsk Guds-tjeneste. Videre Spor af den tydsk Feldtprests Virksomhed forekommer ikke; maaske han blev forsat eller Embedet gik ind.

Men kort efter fulgte Christian Rudolph Müller, som selv havde været Feldtprest, var tydsk dannet, og senest havde tjent som tydsk Hospræst, da han i Aaret 1703 succederede Kingo, uden at være det danske Sprog mægtig. I hans tredie Embedsaar fulgte St. Hans Kirke en ny Sognepræst i Ivar Lagesen, der var født i det Slesvigiske, havde studeret i Kiel og Wittenberg, inden han drog til København; han havde været Skibspræst og Feldtprest og senest Capellan ved St. Knuds Kirke. I ham havde derfor Byen selv en Geistlig, som funde holde tydsk Gudstjeneste, og nu blev en saadan tilveiebragt som en kirkelig Foranstaltning ved Stiftsovrighedens egen Omsorg. Stiftamtmand Joachim Prixbuer von Wossenstirn og Bisshop C. R. Müller indgik 1707 med et Andragende til Kongen „paa deres Begne, som vare af den tydsk Nation og opholdt sig her i Odense og endnu ikke vare det danske Sprog fuldkommen mægtige,“ ifolge hvilket Kongen under 23de Dec. 1707 rescriberede, at det maatte bevilges dem og deres Familier med en ugentlig Prædiken og ellers i deres Saligheds Sager ud i det tydsk Sprog at betjenes af Sognepræsten til St. Hans Kirke Hr. Ivar Lagesen og det i samme Kirke, dog paa Villfaaer, at Prædiken ikke maatte holdes paa Tider, da der var

danst Tjeneste i Byen, og at Præsterne og Kirkebetjentene Intet derved afgik i Offer eller Andet, samt at den hele Tjeneste holdtes efter den danske Kirkes Ritual.³⁹⁰⁾ Den nye Gudstjeneste tog sin Begyndelse allerede Onsdag den 15de Febr. 1708, og Bisshop Müller prædikede selv første Gang.³⁹¹⁾

Det er paafaldende, men betegnende, at Garnisonen ikke nævnes med eet Ord ved denne Foranstaltung. Dersom den tydste Feldtprest endnu var i Odense, maa hans tydste Mesnighed have staet førstilt ved Siden af denne tydste Tjeneste; men det er rimeligt, at han allerede var borte, da de Tydste ellers kunde have holdt sig til ham. Det var en paa Byen selv alene beregnet Foranstaltung, og da siden en tydste Feldtprest atter i Aaret 1716 kom til Odense med 6 Compagnier af Oberst Friis's Regiment og begjørte Afgang til en Kirke, anviste Bisshop Muus ham i Henhold til den kgl. Resolution af 1700 Graabrodre Kirke, hvilket Regeringen bifalde,³⁹²⁾ saaat Odense da en Tid havde twende tydste Prædikener. Thi ikke blot Iver Lagesen vedblev at holde sin til sin Død 1718, men ogsaa hans Estermand³⁹³⁾ Hans Wöldike, som ogsaa var en Slesviger og havde været Feldtprest (1715—19), holdt den hver Onsdag i St. Hans Kirke. Hvorlænge den tydste Feldtprest prædikede, er ikke bekjendt; men tilsidst samledes de twende tydste Tjenester i een, som blev knyttet til St. Hans Kirke, idet denne 1722 blev Garnisonskirke.

Hans Wöldike stod i saamegen Gunst hos Kongen, at han i Begyndelsen havde tænkt paa at frasige sig det ringe St. Hans Segnefald, men han underkastede sig Forsynets

³⁹⁰⁾ Trylt i Rec. Saml.

³⁹¹⁾ Birchereids Dagbeg v. Molbeck S. 527.

³⁹²⁾ Indberetn. af 11te Mars og Reser. Den Mai 1716 i Bispe-Arch.

³⁹³⁾ Naermest efter J. Lagesen var A. Krogge udvaent, men døde før Tiltrædelse.

Styrelse og virkede i dette Kalb med megen Bevægelse til sin Død 1754. Ved denne Gunst funde han desto lettere opnået det, han ønskede, hos Kongen, der desuden ved det nye Slots Opsættelse 1720 var kommet St. Hans Kirke nærmere. I Året 1722 bevilgede og anordnede Kongen paa hans Ansigtsning og for at Kirken fande nyde nogen Hjælp til sine Indkomststers Forbedring, at St. Hans Kirke skulde herefter tillige som en Garnisonskirke for den i Odense indqvarterede Milice agtes og bruges, og Sognepræsten Hr. Wöldike at betjene samme Milice med Prædiken, Communion, Copulation, Børnedaab og anden Gudstjeneste, ej alene i det danske Sprog, men endog paa den sædvanlige Tid i det tydste Sprog, saalænge de staae i virkelig Tjeneste ved bemeldte Regiment.³⁹³⁾ Denne Anordning synes at være emaneret uden Bisopps eller Stiftssøvrigheds Medvirksning, og har den besonderlige Egenshed at tilføre Kirken en ny Egenstab, som forbliver den anden Geistlige ved Kirken uvedkommende; den giver Sognepræsten en Annermenighed for sig alene, ligesom Capellanen havde Høiby Sognekalb til Annex. Følgen funde blive heel besonderslig, naar Ministerialia forefaldt, hvori Garnisonen og Menigheden toge lige Deel eller Præsten overdrog Capellanen sine partes. Om Løn tales der ikke; i senere Tid er Offeret af Garnisonen fun 56 Rdl. og Officiererne give Bidrag til Kirken; Offer og Accidenter maatte tilhøre Sognepræsten alene og deles nu med $\frac{1}{2}$ med Klokkeren. Det geraader baade Sognepræsterne og Capellancerne til Åre, at der aldrig er opstaet Conflicter af dette Forhold.

Saaledes var da den frie tydste Prædiken i Odense nu indordnet i de virkelige Fornødenheder, og uagtet det tydste Høfs hyppige Ophold paa Slottet og de mange tydste Famili-

³⁹³⁾ Resc. 19de Juni 1722.

lier i Øyen, som vistnok søgte til denne, glemte man efterhaanden aldeles, at den havde anden Bestemmelse end at være Prædiken for den tydste Deel af Øvens Garnison. Thi da der i Aaret 1739 blev truffet den almindelige Foranstaltning til de overslodige Ulgeprædikener's Afslæggelse, blev den tydste Ulgeprædiken i St. Hans Kirke alene bibeholdt for Garnisonsens Skyld, som „den tydste Onsdagsprædiken for Garnisonen og de derliggende Ryttere.“³⁹⁴⁾ Hvor rigtig end denne Beskræftning af tydste Gudstjeneste i en dansk By var, saa foranledige dog Rescriptets Ord til en critisk Bemærkning; thi det har ligesom glemt, at St. Hans Kirke var Garnisonskirke ikke blot om Onsdagen, men ligesaavel om Søndagen nemlig for den dansktalende Deel af Garnisonen, og det synes virkelig af den næste Forandring med denne Tjeneste, som om den særfilte Gudstjeneste om Onsdagen blev anset for hele Garnisonens Gudstjeneste: maaſke have de tydste Officierer commanderet hele Mandskabet i Kirke om Onsdagen, uanseet at de dansktalende havde deres Gudstjeneste sammen med Menigheden om Søndagen.

I Wöldikes Tid indfaldt nogle Småtvistigheder med Skolen og Capellanen, hvorom nedenfor skal berettes; i hans Tid blev ogsaa Præstegaardens Bedligeholdelse paalagt Kaldet Rsc. 24de April 1741 og Kirkens store Reparation ved Lotteriespillet fuldfort (S. ovenfor S. 123). Han var en meget anset og elsket Mand i sin Krebs.³⁹⁵⁾ Endeel Optegnelser til Embedets Historie af ham ere endnu opbevarede i dets Archiv. Han døde 1754; hans Enke levede til 1781 og mod en lidet Pension af Kirken.

Efter ham fulgte en Nordmand Bo Brodersen Ha-

³⁹⁴⁾ Rsc. 1ste Mai 1839 § 7 B i Rsc. Saml.

³⁹⁵⁾ Bloch a. St. S. 833 fag.

gen, der, ligesom han, havde gjort en Udenlandsreise og var fra Lærer ved Cadetacademiet blevet Capellan ved Frue Kirke i Odense; han døde allerede 1759.³⁹⁶⁾ Hans Estermand Jørgen Hee var Søn af Stiftspræsten i Odense, og efter 4 Aars Forløb blev han selv Stiftspræst og Sognepræst til St. Knuds Kirke, senere forflyttet til Holmens Kirke i Kjøbenhavn og derfra Bisshop i Aarhus.³⁹⁷⁾ Hans Estermand Anders Borch var ligeledes født i Odense, men havde i henved 5 Aar tjent som Feldtpriest (for norske Regimenter) i Holsten, og blev forflyttet til Nakskov 1777.³⁹⁸⁾ I hans Tid forefaldt en lidet Grændsestrid om de saakaldte Blæsenborg Huse udenfor St. Jørgens Port, som Præsten ved Frue Sogn tilegnede sig, ligesom ogsaa Beboerne helst ønskede at høre til Frue Sogn, i hvilket Husene ligge. Men da det blev oplyst, at de ere byggede paa Marker, der forhen tilhørte Ryttergodset, tilskindtes de St. Hans Sogn.³⁹⁹⁾ Et andet Stridsspørgsmål opstod med St. Knuds Sogn om Garnisonsembedets Grænder i Anledning af en Vielse; Cancelliet afgjorde det imod Borch, fordi den Dragon, som Stiftspræsten havde viet, ikke var indqvarteret i Odense.⁴⁰⁰⁾

Men det Mærkeligste, der tildrog sig i Borchs Tid, angaaer Gudstjenesten for Garnisonen. Den Aand, som var kommet til Noret i Struensees Tid, fandt, at Rytterne funde have mere Nutte af at arbeide om Onsdagen end at høre den tydste Prædiken, og under 6te Oct. 1769 blev det derfor tilsladt at henlægge den til Søndagen. Men nu blev den be-

³⁹⁶⁾ Bloch a. St. S. 804 fgg.

³⁹⁷⁾ Smitsb. S. 692 fgg.

³⁹⁸⁾ Smitsb. S. 839—40.

³⁹⁹⁾ Erklæring af 23de Octbr. 1776. Striden fernyedes fra Frue Kirkes Side 1800, men med samme Udsald.

⁴⁰⁰⁾ Canc. St. 16de Jan. 1768 i Bispe-Arh.

tragtet som den hele paa Garnisonen beregnede Gudstjeneste, thi istedetsfor den blev anordnet en førstilt afverlende tydsk og dansk Gudstjeneste om Søndagen. Kl. 8 skulde St. Hans Menighed holde Holmesse, Kl. 11½ skulde Sognepræsten etter prædike for Garnisonen, hveranden Gang Tydsk og hveranden Gang Dansk. Altergang skulde holdes to Onsdage om Aaret for de Tydsk, de Danske skulde gaae til Alters med Menigheden Fredag og Søndag. Istedetsfor Onsdagsprædiken skulde holdes Catechisation, skiftevis af Sognepræsten og Capellanen, hvorved da denne sik et lidet Tillæg i Embedsforretninger formedlst den ham uvedkommende Forbindelse mellem Kirken og Garnisonen.

Men Sognepræsten sik det besonderlige Hverv at prædike paa Dansk to Gange hveranden Søndag i samme Kirke først for Borgermenigheden og siden for endel af Garnisonsmenigheden. Hvorlænge dette Bud er blevet bogstavelig fulgt, vides ikke. Men denne Udsomdring af de to Menigheder lod Begrebet om Garnisonspræst saae saa megen Vægt, at det ikke er uventet, at Regjeringen, da Borck blev forflyttet 1777, allerede havde udnørnt hans Eftermand, inden Bisstoppen havde indberettet Vacancen — altsaa uden Ansegninger, ved en Gabi-netsordre. Denne var Capellanen ved Garnisonskirken i Kjøbenhavn Henr. Mich. Nachen, som tiltraadte Embedet i April 1778.¹⁰¹⁾ Bisstoppen havde ikke undladt at gjøre opmærksom paa, at den, der ansattes, maatte være det tydste Sprog mægtig; men Embedet var besat, og da Nachen var Capellan ved den danske Garnison i Kjøbenhavn, er det muligt, at dette Hensyn ikke var blevet tagtaget, men det er ogsaa muligt, at Nachen aldrig kom til at prædike Tydsk i

¹⁰¹⁾ Udnævn. af 28de Jan., Indberetn. af 3te Febr. og Collate af 9de April 1778.

Odense, i alt Fald ophørte i hans Tid denne Embedsgjerning, ligesom han ogsaa er den Sidste, der i sit Kaldsbrev benævnes Garnisonspræst. Formodentlig er den tydste Bestanddeel af Garnisonen i Tidens Løb ved forandret Recruteringsinds-
sundet saameget, at ingen tydsk Gudstjeneste var fornøden, og de danske Soldater funde ligefrem deltagelse i Menighedens almindelige Gudstjeneste. De enkelte Udlændinge og fremmede Religionsbekjendere søgte ikke udelukkende til St. Hans Kirke: Stiftspræst Ancher confirmerede Enkelte paa Lydst, og Refor-
merte communicerede i Frue Kirke.⁴⁰²⁾ Da Aachen døde 1798, indberettede Bisshoppen alene, at Sognekaldet ved St. Hans Kirke var ledigt. Hans Chr. Bunkeflods⁴⁰³⁾ blev kaldet til hans Eftermand i samme Egenskab alene, og ved hans tidlige Død 1805 indberettede Bisshoppen Vacancen med den Bemærkning, „at Kaldet vides ikke at være besværet med nogen usædvanlig Byrde.“ Øgjaa E. B. Praem kaldtes 1805 alene til Sognepræst for St. Hans Menighed og ligeledes alle hans Eftermænd.

Alligevel er Garnisonen vedblevet at høre til St. Hans Kirke og er indbefattet i St. Hans Menighed, og Regjeringsgen har i Anledning af en Strid om en i St. Hans Kirke begravet Oberst, paa hvis Begravelse Frue Kirkes Betjente gjorde Paastand, erkjendt, at St. Hans Kirke efter Canc. Str. 16de Jan. 1768 er de indqvarterede Militaires Sognekirke, men ogsaa fun disses, hvorfor Reclamationen paa den nævnte Begravelse dengang fik Medhold.⁴⁰⁴⁾ Men til at holde tydsk Prædiken eller særlig Gudstjeneste for Garnisonen paa-
hviler ikke længere Sognepræsten nogen Forpligtelse. Det var da ogsaa saameget vanskeligere at paalægge ham saadant, som

⁴⁰²⁾ Journal i Bispe-Arch.

⁴⁰³⁾ Nyerup og Krafts Literaturlex. S. 108.

⁴⁰⁴⁾ Canc. Str. 8de Sept. 1804.

han siden 1805 er eneste Præst, da det residerende Capellanie blev nedlagt.

Engang da der i det 19de Aarhundrede blev Trang til en tydsk Gudstjeneste for Mandstab af tvende Regimenter, som laae i Fyen og paa de nærmeste Øer, vendte ingen Tanke sig til St. Hans Kirke; men en kongelig Resol. af 11te Sept. 1808 bestillede paa Feldtprovstens Indstilling Cand. og Skoleslærer i Odense Joh. Fred. Arend s til Feldtprest for dem;⁴⁰⁵⁾ og da der i 1852—53 var indquarteret et Regiment af holsstenst Mandstab i Odense, var Regjeringen betænkt paa midlertidig at bestille Sognepræsten en tydsk Medhjelper for den tydskalende Deel af Garnisonen, hvilket kun blev udført, fordi Regimentet blev forlagt.

I Praems Tid forbedredes Embedet midlertidig paa en uventet Maade ved at faae et Landsogn til Annen. Da nemlig Paarup efter Res. 2den Oct. 1816 skulde udsondres fra Hospitalet som et selvstændigt Råd, men der manglede Lejlighed til at forstaffe en Præstegaard, blev dette Embede overdraget Praem med samtlige Indtægter undtagen Kongelieninden⁴⁰⁶⁾; og denne Forbindelse varede lidet ind i hans Eftersmåns Tid. Efter hans Død 1818 blev Augustinus Hermann Steenbuch Sognepræst til St. Hans Kirke, og midlertidig til Paarup Sogn, men, efterat dette allerede i 1819 var blevet adskilt derfra, forsyntedes han 1821 til Frue Kirke, ved hvilken han døde 1845.⁴⁰⁷⁾

Efter ham fulgte Erik From, som 1830 blev forflyttet, og Laurids Christian Ditlev Westengaard,⁴⁰⁸⁾ som

⁴⁰⁵⁾ S. Myrup og Krafs Literaturlex. S. 11.

⁴⁰⁶⁾ Resol. 3die Dec. 1816.

⁴⁰⁷⁾ S. Ersllevs Forl. Lex. 3die D. S. 222 og Barfod Danm. Geistl. 1ste D. S. 179—80.

⁴⁰⁸⁾ S. Ersllevs Forl. Lex. 3die Bd. S. 495 og Præsten Westengaards Minde, Odense 1853, og Ugeskr. f. d. ev. Kirke 1854 Nr. 3—4.

en fort Tid havde H. M. T. Herz til personel Capellan og døde 1853. Hans Estermand blev 1854 Theodor Steenbuch, forhen ordineret Catechet i Byen, Søn af den nysnevnte Sognepræst S. ved samme Kirke.

S 5. Det residerende Capellanie's Historie.

Efter den første Capellan Peder Laurentsen, som døde 1573, hjendes vel Navnene paa en stor Mængde, men kun lidet Mere end Navnene, og disse ikke engang med megen Sikkerhed. Hans nærmeste Estermand var Hr. Jacob, som allerede inden 1589 havde faaet Peder Nielsen til Eftersølger; thi i dette Aar optog denne et Thingvidne og erhvervede en Raadstuedom for at afværge et Tab, hvormed Kirkevægerne ved Frue Kirke truede hans Embede, idet de ikke vilde fuldstændig udrede den Deel af St. Laurentii Alters Rente, som indestod i Frue Præsteridents og var tillagt Capellanan ved Fordelingen 1541.⁴⁰⁹⁾ Han nævnes ogsaa i Biskop Jacob Madsens Visitatsbog.⁴¹⁰⁾ Men om det er ham eller en anden Hr. Peder, der forekommer 1608 og blev assat (afskediget),⁴¹¹⁾ kan ikke siges, ligesaalidet som om det er Nogen af dem eller en Tredie, der nævnes 1614.⁴¹²⁾ Ogsaa en Hr. Søren nævnes fra samme Tid, men fra 1618 er Rakken mere bekjendt: Mogen Hansen 1618—19, Christen Olufsen 1619—27, Peder Nielsen Skonning 1627—28, Jens Hansen Besterborg 1628—38, Søren Nielsen Steenløse 1638—39.⁴¹³⁾ De bleve alle paa Een

⁴⁰⁹⁾ Raadsstuedom af 22de Dec. 1589 i Bispearchivet. Den beløber nu 1 Rdl. 2 Mfl.

⁴¹⁰⁾ S. 22.

⁴¹¹⁾ A. Peders. Perlestikkels Antegnelser i N. Hist. Tidskr. V, 1 S. 150.

⁴¹²⁾ Smstb. S. 153.

⁴¹³⁾ Bloch a. St. S. 844 fgg.

nær besordrede andetsteds hen, ofte efter et Aars Tjeneste, hvilket hverken giver noget fordeelagtigt Begreb om dette dog med et Sogns dobbelte Tiende aflagte Embede eller nogen glædelig Forestilling om Landsognets Pleie i denne Forbindelse. Medens Flere af dem droge till Valg i andre Rjobsteder, blev den Sidste af Bisshoppen sendt til Slesvig for at prædike paa Valg efter Begjæring af Hertug Johan Christian af Sønderborg, og da det Samme var tilfældet med en personel Capellan hos Sognepræsten efter Anmodning af Hertug Philip af Glücksborg, seer man deraf, at Hertugerne dengang jævnlig overlod de danske Bisshopper at udsøge sig Candidater. Fra de hertugelige Lande modtog etter St. Hans Kirke sin nye Capellan Carsten Lauridsen, en fra Als ved Strid med Hertug Frederik fordrevet Præst.⁴¹⁴⁾ Fra hans Tid blive de residerende Capellancer fastere knyttede til Stedet.

Det var denne Capellan, der formebestilte den herstende Mening om Capellanresidentens Forhold til Kirken sic en betydelig Reparation udført paa Lehnets Regning,⁴¹⁵⁾ navnlig blev da hans Kornhus opført, paa hvilket hans Ravn blev anbragt. I sine sidste Aar havde han personelle Capellancer, af hvilke den Sidste, hans Son Peder Carstensen, 1670 blev hans Estermand, indtil han 1681 blev Sognepræst. Efter ham fulgte Mich. Marcusen Reimer, der havde været Skibspræst.⁴¹⁶⁾ Ogsaa han havde personel Capellan, først Vendix Didrichsen 1702, hvem han nægtede Løn, uagtet han bestyrede det hele Embede baade i Høiby og i Byen; et kongeligt Rsc. 5te Mai 1703 maatte bemyndige Bisshoppen til at ansætte den til 50 Rdl. for Arbeide og 20 Rdl.

⁴¹⁴⁾ Bloch a. St. S. 847 fgg.

⁴¹⁵⁾ Døvens. S. 113—14.

⁴¹⁶⁾ Bloch a. St. S. 850.

til Underholdning.⁴¹⁷⁾ Senere fik han sin Søn til Capellan og ved sin Død 1705 til Efterfølger.

Joh. Benedict Reimer var en ung Mand, som synes at have dragtet høit; han tog 1708 Magistergraden og ansøgte tre Gange om Ribe Bispestol.⁴¹⁸⁾ I Aaret 1722 blev han kaldet til Tystrup Sognekald. Fra denne Mands Embedstid er det mest Voligen, der giver Capellanets Historie. Reimer maatte allerede erfare, at Nabokabet med Slottet ikke altid var til Fordeel. Hans Embedsholig laae paa Kirkegaardens nordre Side, allernørvest ved Slottet, hvis Ladebygninger stodte til dens Have, thi disse laae i den nuværende Slotshave. Mellem Capellanens og Sognepræstens Residentser laae Organistens og Klokkerens Boliger. Capellanens Have strakte sig mod Nord, bag om flere Nabovers Haver, der tildeels kun vare adskilte fra den ved Grændes mærker og Flettegjerder, og fra den var der en lang Gang ud til Marken. Foran Huset var en lidet Blomsterhave ligesom foran Præsterresidenten. Det var denne, der i Aaret 1709 eller 10 fik Stiftsbefalingsmandens Magt at føle. Pludselig en Morgen blev den opbrudt og dens Gjerde spoleret af Kirkeværgens Folk paa Befaling af Stiftamtmand Pritsbuer von Wossenstirn. Vi vide hverken Grunden eller Hensigten; rimeligvis var det en uhjemlet Benyttelse af Kirkegaardens Grund, mulig skulde dengang gisres den Indkjørsel over Kirkegaarden, som nu fører till Slotshaven. Capellanen taug, og Begivenheden er kun tilfældig blevet omtalt i en anden Sag.⁴¹⁹⁾ Reimer havde ogsaa i sin sidste Tid en langvarig Strid med sine Naboer til den anden Side: Sognepræsten Ivar Lagesen klagede over, at han havde spørret for Afløbet fra Organistens

⁴¹⁷⁾ Trykt i Rsc. Saml.

⁴¹⁸⁾ Bloch a. St. S. 851.

⁴¹⁹⁾ Se Bidne-Ubsagn af Joh. Reimer selv i en Sag i Aaret 1730.

og Klokkerens Boliger, fra hvilke Vandet skulde have Afløb igjennem hans Gaard og Have til den store Grøft, som gik mellem disse og Klostret; som Folge deraf svede Vandet ind i Sognepræstens Have og frembragte Morads og Ulsøre i det bagved liggende Stræde (Nyenstedt). Reimer vedgik, at han havde gjort det i Bestens Tid, og uagtet alle Bidner og selv en Bythingsdom vare ham imod, førte han Sagen ligetil Høesteret, som da omsider 12te Marts 1718 fjendte til Sognepræstens Fordeel og domte Reimer i 40 Rdl. Dmkostninger.⁴²⁰⁾ 1722 blev han forflyttet.

Reimers Eftermand var Elias Chr. Grüner, der 1720 var blevet Catechet i St. Hans Sogn og anbefalede sig ved at forstaae og prædike Tydss for Stiftamtmanden Geheimeraad Lenthe. Han maatte erfare, at Kongens Naboskab var ligesaa lidet til Fordeel, som Stiftamtmandens havde været; ved det nye Slots Opførelse mistede Gaarden sit Hegn mod Vest, og han beklagede sig 1729 over at have ligget 7 Aar i en aaben Gaard. Slotsforvalteren havde ladet faste en Grøft, hvorved han meente at være berøvet et Stykke Raaljord, for hvilket han begjærte Refusion. Paa samme Tid var Gaarden geraadet i yderlig Forsald: 1729 styrtede et Stykke af Uldhusene sammen, og for at redde det Øvrige, som stod for Fald, foreslog Kirkens Forsvar endnu at nedbryde et Stykke og gjøre Materialierne i Penge. I sin Nød indgik Capellanen med et Andragende til Kongen 1729, at det maatte paalægges Kirkens Forsvar at opreiße det Faldne og sætte det Øvrige i beboelig Stand. Man vidste ikke eller vilde ikke vide, at Gaardens Bedligegehørdelse paahvilede Capellanen selv efter Christian den Tredies Gavebrev. Stiftsøvrigheden foreslog at afhænde Gaarden og give Capellanen Renten af Kjøbesummen

⁴²⁰⁾ Copie af Dommen i Bispe-Archiver.

til Huusleie, og Kongen bifalde Forslaget, idet saa ogsaa dermed Spørgsmaalet om Grosten kunde bortfalde.⁴²¹⁾ Imidlertid henstod Salget, der sagdes efter Overenskomst med Beneficiarius selv, et Aarstid; maaske han forudsaae den ringe Huusleie, han kunde vente sig. Men da der heller intet Andet skete, indgik han efter 1730 med en indtrængende Besgjering til Kongen om, at Kirkens Forsvar skulde istandsætte Boligen eller forstaffe ham en anden.⁴²²⁾ Eksent det nu blev oplyst, at Vedligeholdelsen paahvilede ham selv, blev det dog ved den givne Resolution, som omsider da efter to Aars Forløb blev efterkommet. Disse Aar bleve endnu forbittrede den alle rede utilfredse Mand ved en vidtløstig Proces med en Nabo paa Nørregade (Kroholder Langhoff) om de usikre Grændser mellem deres Haver; der blev ført flere Gange Bidner fra begge Sider, Grüner henteede skriftlige Vidnesbyrd fra sin Formand, som nu var Præst ved Haderslev — hvilket hans Sagfører kalder „langt borte i Holsten“ — og fra hans Broder.⁴²³⁾ Omsider blev Gaarden solgt „med al den Ret, hvor med Kirken havde eiet (tilhørt) den,“ (som var ingen) og med Grund og Have; det var at forudsee, at dette Salg ei vilde haade den ulykkelige Capellan: der blev budet 151 Rdl. for den, og fun Kirkeværgen drev den op til 216 Rdl. 3 Mf. Den blev kjøbt af Rectoren Professor Aaby, som var Grüners Svoger, og denne blev nu boende i den.

Hvorledes den blev istandsat, vides ikke; men meget blev ikke sat paa den. Capellanan funde ikke boe for de 10 Rdl.

⁴²¹⁾ Ref. 18de Juli 1729.

⁴²²⁾ Ans. af 24de Juli 1730, strevet med et stærkt Anstrøg af Utisfredshed.

⁴²³⁾ Vidneudsagnene forefindes af 28de Aug. 1730 og 12te Marts 1731.

Sagens Udsalg er ubekjendt: Capellanan synes vel at have Netten paa sin Side, men viste sig utilbørlig for i ikke at ville indgaae paa et tilbuddt Forlig.

som Renten beløb: Kirken maatte give ham 50 Rdl., og man fortrod snart den skete Handel. Efter 15 Aars Forløb tilbød Aaby at sælge Gaarden igjen, og Stiftsøvrigheden erhvervede da langelig Tilladelse til, at Kirken maatte kjøbe den for 480 Rdl. og overlade den til Capellanen mod, at han selv skulde holde den vedlige. Dette skete 1745.⁴²⁴⁾ Saaledes boede nu endelig Capellanen i en Residents, som virkelig tilhørte Kirken, men de gamle Banskeligheder ved dens Vedligeholdelse gientog sig engang endnu. Grüner døde 1750, efterat have antaget sin Søn til personel Capellan, og han fik ham ogsaa til Successor.

Christian Grüner var dengang netop 25 Aar gammel og tjente i Embedet i 40 Aar. Hans Estermand H. C. Bunkeslød fandt Boligen etter i en saadan Stand, at den blev trykende for Embedet, og paa hans Ansøgning blev det tilladt at sælge den i Aaret 1796; men Salget foregik dog først, efterat han 1799 havde omhyttet Capellaniet med Sogneskabet. Estermanden J. C. Ramsing fik den solgt 1800 for 980 Rdl., af hvilke Renten tilfældt ham.

Ramsing var den sidste Capellan ved St. Hans Kirke. Dette Embede hørte til dem, der ifolge Rsc. 30te Sept. 1803 skulde nedlægges til Fordeel for Skolevæsenet, fjortn ingen ordineret Catechet ved denne Kirke traadte istedet. Den almindelige Aflaffelse af de residerende Capellanier i Kjøbsterne og paa Landet gik ud fra den Anstuelse, at Skolen var vigtigere end Kirken, at Aftensang var overflodig i Kjøbsterne, og at Menigheden behøvede at befries fra Erleggelse af Offer og Accidenter til flere Geistlige. Fra Kirken udgik den ikke. I Øyen spurgte Cancelliet Bisloppen 1802, hvilke resl-

⁴²⁴⁾ Ref. 28de Mai 1745, med Henviisning til det almindelige Rsc. af 24de April 1741 om Embedsboligers Vedligeholdelse.

berende Capellanier i Stiftet han meente, at der burde vedblive og af hvilke Grunde, og hvilke der kunde ophæves til Fordeel for Skolevæsenet. Bisshop Bloch erklærede, at af alle oprindelige Capellanier i hele det nuværende Fyens Stift kunde fun eet nedlægges (nemlig Capell. til Bigerslev og Beslinge) og at de øvrige være fornødne formedelst Annerer eller Mesnighedernes Taltrighed, og i en indtrængende Betænkning foreholdt han Cancelliet, hvor utilbørligt det var at indstrække Antallet af de i Guds Kirke ansatte Lærere, og hvor sorgeligt, at en god Institution som Skolevæsenet ikke kunde fremmes uden paa en andens Ruin; han henviste til Kirkepatroners, Communers og alle Borgeres Evne og gode Villie til at hjælpe Skolevæsenet uden denne Udvei o. m. desl.⁴²⁵⁾) Men Beslutningen var taget, og da den allerede var udført i Sjælsland (Rsc. 29de Juli 1803), indstrækede Bisshoppen sig til at holde paa Capellaniet ved St. Knuds Kirke; de twende andre i Odense faldt som Øffere for Principet og Tidens Fordringer. Ved Capellaniet ved St. Hans Kirke mødte imidlertid en særegen Banskelighed, som syntes navnlig at gjøre Fordelen for Odense By meget ringe. Bisshoppen maatte tage tilbørligt Hensyn til Høiby Sogneskab, som var forbundet med dette Embete, og udgjorde dets væsentlige Indtægt; han foreslog, at Høiby skulde være et førstskilt Pastorat, hvis Præst maatte beholde begge Sognets Tiender og Annergaarden, eller isald det skulde annexeres til et andet Sogn, at da kun Kongestinden skulde komme Skolevæsenet og navnlig Høiby Skoles væsen tilgode. Paa denne Maade vilde Odense Byes Skoler ved Capellanets Nedlæggelse ikun erhverve Renten af den Capital, for hvilken Residentsen var solgt, 36 Rdl. 72 £., og Fordskyldspenge (ɔ: de gamle Alterrente) 9 Rdl. 44 £., og dog

⁴²⁵⁾ Indstill. af 31te Marts 1803.

var det disse Skoler, der langt mere trængte til Hjælpemidler end Høiby. Alligevel blev Embedet nedlagt ved Rsc. 30te Sept. 1805, hvilket dog ogsaa forsaavidt forhøiede Udbyttet, som det bestemte, at baade Høiby Kongetiende og Annexpræstegaarden der i Byen skulde tilflyde Skolevæsenet, idet Høiby fremtidig skulle være Annex til Nørrelyndelse; men det bestemte ikke, hvilken Commune der skulle oppebære disse Forsdale. Ved Ramsings Befordring 1805 traadte Bestemmelsen i Kraft; Capellaniet ophørte fra denne Tid. Men om dets Efterladenskab opstod nu en Twist; thi den kongelige Bestemmelse maatte naturligt forstaaes saaledes, at Høiby Skolevæsen skulle vinde saagodtsom hele Fordelen. Commissionen for Odense Skoler var ikke tilfreds med de 46 Rdl. 20 §., som alene skulle tilflyde Byen, og erhvervede en kongelig Resolution, at Embedets Rettighed af Høiby skulle deles, saaledes at Byens Skolekasse erholdt $\frac{2}{3}$ og Høiby Skolekasse $\frac{1}{3}$ af Sognets Kongetiende og Annexpræstegaardens Afgift.⁴²⁶⁾ De Motiver, som anfores dersor, ere ganske antagelige, idet det blev bemærket, at disse Beneficier vare tillagte Embedet ogsaa for Ejendommen ved St. Hans Kirke; men Resultatet er dog en heelt besonderlig Consequents af en Lov, der aabenbart kun var beregnet paa at give en kirkelig Communes egne Midler en ny gavnlig Anvendelse for samme: her sit en Kjøbstedcommune Part i en Landcommunes Midler, fordi en Konge engang dermed havde hjulpet Kjøbstaden til at underholde en Præst, som den nu ikke længere skulle have. Og Landcommunen gik glip af den Fordeel at faae sin egen Sognepræst, hvortil den nu havde haft Midler — og det, for at staae en stor Communes Skolekasse en aarlig Indtægt, som blev ubetydlig i Forhold til dens vorende Udgivter, saameget mere

⁴²⁶⁾ Rsc. 29de Nov. 1805.

som den ikke engang beholdt sit hele Uddytte; thi da Land-districtet Skibhusene 1811 fik sin egen Skole, tillagdes den deels 60 Rdl. aarlig for de siden Capellaniets Medlæggelse forløbne Aar deels 150 Rdl. aarlig af Odense Skolekasse.⁴²⁷⁾ For Tiden udtredes dog kun 100 Rdl. aarlig til dette Skoles-district.

S 6. Kirkens Betjente i senere Tid.

Sognedegnens Embete var ved Reformationen bes-tragtet som et Skolebeneficium, tillagt en Hører, som i det 16de Aarhundrede var Anden Lecties Hører,⁴²⁸⁾ men i det 17de Aarhundrede 3die Lecties,⁴²⁹⁾ og til dette Embete hørte endnu i det 18de Aarh. Indtægterne af St. Hans Sogn.⁴³⁰⁾ Degnepenge, som i det 17de Aarh. kun beløb sig til 7 Mf.,⁴³¹⁾ Copulations- og Begravelsespenge, Heitidsoffer og de faste Indkomster af Rente og Korn, vare Hørerens Indtægter af Embedet. Hans Forretninger undergik i Tidens Løb Forandringer. Thi medens det rimeligiwiis var Meningen fra Be-gyndelsen af, at han og hans Classe eller de Chorbørn, som underholdtes af Klostret,⁴³²⁾ skulde forrette al Opvarming i Kirken, lod dette sig dog ikke vel forene med Skolens Larv eller Lærerens Anseelse. Til de ringeste Gjerninger, saasom at træde Vælgen, kaste Grave, ringe Klokk'en, passe Uhret o. desl. maatte der rimeligiwiis meget tidligt være antaget Arbejdere, hvis Gjerning her som andensteds efterhaanden udsondrede sig til selvstændige Kirketjenester, navnlig Klokker- og

⁴²⁷⁾ Skolepl. af 22de Mai 1811.

⁴²⁸⁾ Bidne-Ubsagn af 1589 (i Bispe-Arch.)

⁴²⁹⁾ Anders Pedersen Perlefluktors Beretning i N. Hist. Tidskr. V, 1, 152 og 157.

⁴³⁰⁾ H. o. m. Fund. V, 75.

⁴³¹⁾ N. Hist. Tidskr. a. St. S. 153.

⁴³²⁾ Om dem see ovenf. S. 103—5.

Gravertjenesten. Ved St. Hans Kirke forekommer vel først efter Midten af det 17de Aarhundrede historiske Spor af en saadan Kirkejener, men da Klokkeren senere befindes i Besiddelse af en Bolig ved Siden af Organistens, imellem Præsteboligerne, er det rimeligt, at Klosteret allerede har forsynet Kirken med en saadan Betjent og rimelig udredet nogen Løn til ham som en Udgift paa Kirkens Regnskab. Men Navnet Klokker har han endnu ikke, da han omtales første Gang; 1669 kaldes han den „Tjener“, som bl. A. besørgede Ringningen; han havde en fast Løn samt Andeel i Betalingen for Ringningen til Klig og funde desuden vente Driftpenge deraf.¹³³⁾ Derimod fik den følgende Tjener, som fra 1678 opvartede i Kirken, Navnet Klokker, og i hans Tid synes ogsaa Embedet ved en Contract med Høsteren og en Stiftsøvrighedsresolution af 1697 at være blevet formeligen organiseret.¹³⁴⁾ Han skulde efter denne Resolution nyde en Løn af 20 Rdl. af Kirken, hvilken denne imidlertid en Tid lang kun funde udrede med 9 Rdl.; desuden havde han Legatpenge for Graves Bedliges holdelse og Betaling for Reengjøring af Kirkens Inventarium.

Skolen eller Høreren fik da foruden Offeret og de faste Degneindtægter sin Betaling for de kirkelige Forretninger efter Taxter, som blevet satte med kgl. Confirmation 1688 og varierede efter Tjenesten og Bedkommendes Stand;¹³⁵⁾ det blev Klokkeren, der skulde efter en Contract 1697 ved Forretningers Bestilling paasee, at Skolen var fuldstændigt, og en Forsommelighed i denne Henseende fremkaldte endnu i Aaret 1721 en Klage fra 3die Lectiehører over Klokker og Sognepræst.¹³⁶⁾

¹³³⁾ Commissionens Forretn. 1669. Den foreslog forresten, at Ringningsgebyret skulde heele tilfaldse Kirken.

¹³⁴⁾ Kloster Peder Petersens Anhøgning om den resterende Løn af 1717 og Kirkeregnslaberne fra 1704 ere her Kilderne.

¹³⁵⁾ Dateret 31te Jan. 1688, læst i Consist. og thinglast, i Bispe Arch.

¹³⁶⁾ Smstd. over Contracten nævnes af 21de Sept. 1697.

Endnu langt ind i det 18de Aarh. synes imidlertid Klokkeren ved St. Hans Kirke at have været en meget underordnet Betjent; „Peder Klokker“ kaldes han i Regnskaberne og havde den Forretning at ringe baade i St. Hans Kirke og hver tredie Uge i Graabrodere Kirke. Men fra Aaret 1730 maa hans Embede have hævet sig betydeligen. Den nye Klokker, som da blev ansat, kaldes i Regnskabet pludselig „Seigneur“ Nicola i Kannevolff og hans Eftermand „Mons.“ Niels Øwesen Wamberg, ligesom Boligen kaldes Klokerresidenſen.

Det nye Stadium, hvori Klokerijenesten sees at være indtraadt, hidrører udentvivl fra dens Forbindelse med Catechet-Embedet ved Menigheden. I Aaret 1720 vare de tre catechetiske Skoler blevne oprettede ved Mules Fundats af 7de Juni 1720, i hvilken det udtrykkelig udtales, at Catecheterne skulde være berettiget til at forene deres Embede med Klokkertjenesterne. Den første Catechet i St. Hans Sogn var E. C. Grüner, der 1722 blev residerende Capellan; ⁴³⁷⁾ formodentlig var Kannevolff Catechet, da den gamle Klokker døde, og fik da hans Embede og Bolig. Niels Øwesen Wamberg var Catechet og Klokker fra 1732 til 1783; hans Eftersølger var studios. (ell. cand.) theolog. Rasmus Faaborg, som 1787 blev kaldet til Sognepræst for Ollerup og Kirkeby Menigheder, og derefter studios. Heinrich Faaborg, som 1788 blev Sognepræst paa Avernakø, og efter ham blev tredie Lecties Collega Studios. Joh. Jørg. Rosengaard, kaldet til Catechet og Klokker. Biskoppen kaldte alene til det første Embede, Stiftsøvrigheden til det andet, dog paa Kongelig Confirmation. Catechet=Embedet eller Skoleholder=Embedet medførte Forpligtelser, der kun tilstedevede studerede Personers

⁴³⁷⁾ Bloch a. St. S. 884.

Antagelße, thi han fulde et alene undervise i Skolen, men ogsaa catechisere i Kirken. Den samlede Løn var imidlertid i Aaret 1783 endnu kun anstaaet til 130 Rdl.⁴³⁸⁾

Men Rosengaard fører derhos Navnet Chordegen, og dette Navn betegner atter en Forandring i Embedet og blev tilbage, medens Navnet Catechet ophørte, da de catechesitiske Skoler bleve indordnede i Byens almindelige Skolevæsen. Navnet Chordegen, som i gamle Dage brugtes eensyndigt med Chordreng⁴³⁹⁾ og i sildigere Tider ogsaa brugtes saaledes om alle Skoledisciple, der sang i Kirkerne,⁴⁴⁰⁾ havde fra 1739 af faaet en ny Anwendung, hvorved dette Navn var overgaet fra en lavere til en højere Betydning. Ved de mange Latin-skolers Nedlæggelse i dette Aar, var nemlig Sangtjenesten i Kirken oversørt paa Borger-skolen, og dens Lærer eller Klokkeren, der oftest tillige var Skoleholder, blev da kaldet Chordegen, fordi han nu forestod Tjenesten i Choret eller med Sangchoret, som forhen Latin-skolens Hører.⁴⁴¹⁾ I Odense, hvor man beholdt Latin-skolen, blev Kirkesangen i den gamle Form indtil Reformen i Aaret 1802; men da blev Kirkes Opvartningen tilliggemed de dertil knyttede Indtægter overdrasget til de catechetiske Skoler (Pr. M. 22de Mai 1802), og

⁴³⁸⁾ Collaterne af 31te Mai 1783 og 13de Sept. 1788.

⁴³⁹⁾ S. ovenf. S. 100.

⁴⁴⁰⁾ Rsc. 23de April 1756.

⁴⁴¹⁾ Denne havde forhen paa nogle Steder været adskilt fra de almindelige Degne ved det ubemærkede Navn Kirleprior, (Birthered Dagbog ved Molbeck S. 189) eller i alt Fald ved Navnet Sognedegen, som i gamle Dage var meget mere end Chordegen. Men en rum Tid efter 1739 ses Talebrugen at være saaledes glemt, at man laante Navnet fra de danske Chordegne til at betegne Skolens Hørere som dem, der endnu udførte, hvad de nye Chordegne havde faaet at foretette, saaledes kalder Cane. Prem. 12te Mai 1802 § 13 og 6te Oct. 1802 Odense Latin-skoles College Chordegne!

ved St. Hans Kirke blev da Catecheten Rosengaard Chordegn.

Hans Estermand Christen Iver Schmidt blev 1825 kaldet af Bisshoppen til Klokken og Chordegn med Forpligtelse at give Undervisning i den Skole, som maatte blive ham anvist. Klokken har nu 22 Rdl. af Kirken; men sin øvrige Løn af Borgerstolen. Klokkerresidenten, som laae ved Siden af Organistens Bolig, blev efter Ansøgning af Rosengaard folgt i Aaret 1801 tilligemed denne. Renten af den derved indkomne Capital tilflyder med $\frac{1}{2}$ Klokken.

Klokke-Embedet har etter afgivet en Deel af de ringere Forretninger til Graveren. Denne forrettede eller besørgede i forrige Aarhundrede Bølgetrædningen for 2 Rdl. af Kirken, samit Kirkens Reenholdelse og Ringningen. Men Klokkerens Oprykning til Chordegn maatte ogsaa naturligen tilføre Graveren en stor Deel af Opvarmingen i Kirken og Tilsynet med Gjerning af forskjellig Art for Kirken. Bølgetrædningen overdroges til Organisten, og Kirken fritog Graveren ligeledes for at passe Uhret; thi den holder nu sin Uhrmager (16 Rdl.). For Ringningen har Graveren stundom oppebaaret noget af Kirken. Men han blev isvrigt betragtet som Klokkerens Ejener og bestikkes hidtil stedse af Klokken.⁴⁴²⁾

Organistjenestens Historie er ubekjendt fra det 16de Aarhundrede, da formodentlig Løn og Embedsbolig tillagdes den, indtil i det 18de Aarhundrede. Maaske sigtes der til Organisten og Klokken, da Commissionen 1669 foreslog, at der skulde gives nogen Leie af Haverne paa Kirkegaardens sondre Deel. Foran sit Huus havde Organisten ogsaa en liden Have, der blev inddraget i den sorgelige Catastrophe,

⁴⁴²⁾ I det 18de Aarh. forekomme Poul Eylertsen (Poul Graver) 1730, Jørgen Larsen 1783 og Søren Hjort 1793; hans Estermand P. L. Dahl døde 1853.

da Stiftamtmand Pribuer 1709 ødelagde disse smaae Ha-
ver paa Kirkegaardens nordre Side. Vollgens Bedligeholdelse
af Kirken fandt altid Banskelighed: Nage Simonsen Falch
forefandt den 1728 i saa slet Tilstand, at han ikke funde bes-
boe den, inden han af egne Midler, da Kirken Intet havde
at give, havde sat den istand og erhvervede derfor kgl. Tillad-
else til at tage Erstatning af sine Eftermaend.⁴⁴³⁾ Denne
Organist var tillige Stadsmusicant i Odense og for hele As-
sens, Røgaards og Hindsgavls Amter og sic, da han blev
svag, 1731 kgl. Tilladelse til at overdrage det hele Embede til
sin Medhjælper Edvard Jensen.⁴⁴⁴⁾ Ogsaa en af hans
Eftermaend Joh. Jac. Rebach forenede disse Tjenester. Han
kjøbte sig 1787 en Gravplads foran sin Bolig og døde 1788.
Efter ham fulgte P. Schüß. I hans Tid besorgede Organisten
selv Bølgenes Trædning og havde dertil 2 Rdl. af Kirken;
men i Aaret 1798 ansøgte han om og sic denne Løn forhvet
til det Dobbelte, paa Grund af Orgelets Benyttelse ved Aften-
sang, som mulig da først begyndte i denne Kirke. Selv bes-
gjørte han ogsaa 12 Rdl. Løn af Kirken, men det blev afs-
slaaet,⁴⁴⁵⁾ og han oppebærer Intet af Kirken. Embedsholigen
deelte Skjæbne med Capellanens: den blev efter Ansøgning
folgt tilligemed Klokkerens 1801 for 1050 Rdl.,⁴⁴⁶⁾ og ders-
efter indtil 1819 tilligemed samme anvendt til Borger-skole,
medens Organisten nyder $\frac{1}{3}$ af Renten af den nu meget in-
svundne Capital.⁴⁴⁷⁾

⁴⁴³⁾ Rsc. 14de Nov. 1732 i Bispe Arch.

⁴⁴⁴⁾ Rsc. 18de Mai 1731 i Bispe-Arch. Kongen reserverede sig sin nbe-
staarne Udnævnelsesret for Fremtiden.

⁴⁴⁵⁾ Resol. 19de Febr. 1799.

⁴⁴⁶⁾ Canc. Res. 26de Mai 1800.

⁴⁴⁷⁾ Senere Organister P. Johansen 1800, J. H. G. Falch 1839.

Af Organistens Embede har endelig Bælgetræderens Tjeneste udsondret sig: han har nu 16 Rdl. af Kirken.

Chorbørnene til Gudstjenesten, som ere 4, have ifølge Ordningen af 1802 Andel i Liigpenge og Versicular-fasæn.

Credie Affnit.

Frue Sogn.

S 1. Provstiets Oplossning.

Bed Reformationens Indførelse var Frue Sogn det, som undergik mindst Forandring og derfor ogsaa har mindst Historie. Vel stod ogsaa denne Kirke i Forbindelse med en stor kirkelig Herrestistelse, Provstiet, som gif over i Kongens Besiddelse; men dens Bestanddele vare holdte mere ude fra hinanden, saaet det, der hørte til Sogn og Sognes Kirke, med Lethed lod sig udsondre fra det Øvrige. Provstiet var fra gammel Tid af under Kongens Patronat, og efterat Bisshop Jens Andersen Belden af 1504 havde for en Tid bragt det ind under sig som et Slags Domcapitel, havde Kongen atter 1512 ved Pavens Hjælp sat dets Restitution igjennem og faaet det overdraget til sin Secretair Mest. Anders Glob, der til sin Død 1545 eller 1546 var Kongernes Rentemester og endnu forenede et Kjøbenhavnsk Canonicat dermed. Provstiet bestod af Jurisdiction over 7 Herreder, Gamborg Kirk, Gamtofte Provsti, flere Küker, hvoriblandt Fraugde og en paa Taasing, samt Bøndergods og Skove og en Hovedgaard i Odense.⁴⁴⁸⁾ Desuden stode de tvende Kirker i Odense, Frue

⁴⁴⁸⁾ De spredte Beviser for disse Punkter findes hos Bed. Sim. 2. D. 2. §. 81, 134, 138, 145.

og Albani Kirke, saaledes under Provstens Varetægt, at han deels skulde op holde Gudstjenesten af hvad dertil var bestemt, deels kunde betragte deres Elendele og Rettigheder som Dele af sit Lehn.⁴⁴⁹⁾ Ligeledes stod Skolen under hans Forsvar, og den sidste catholske Provst har foreviget sit Navn og Vaaben i en Steen paa den endnu tilværende Skolebygning paa Frue Kirkegaard, som blev restaureret af ham 1528.⁴⁵⁰⁾ Provstiets Hovedgaard, i hvilken Kongerne pleiede at tage Bolig, naar de besøgte Odense, laae øst for Kirken; men den store Steenbygning var i Bund og Grund blevet ødelagt af Jens Andersen 1504, som brugte Stenene og Tømmeret til sin nye Bispegaard paa Torvet, og efter Provstiets Gjenoprettelse blev neppe nogen ny Residents opført; dog var der en Provstegaard, hvor i Anders Globs Tid kongelige Skatter indbetales⁴⁵¹⁾ og hvor Provstens Foged eller Forvalter boede. Om der i denne Provstegaard ogsaa nogensinde var Bolig for Præsterne (Marianerne), hvis Foresatte Provsten var, er uvist, og det turde suarere være rimeligt, at Præsterne boede enten alle i Præstegaarden, der ved Reformationen blev forbeholdt Frue Sogn og endnu er Sognepræstens Embedsbolig,⁴⁵²⁾ eller for en Deel i de Residentser, som vare forbundne med nogle af Vicarierne eller Altrene i Kirken.⁴⁵³⁾

Dersom en saadan geistlig Stiftelse var blevet sin Bestemmelse tro, og Provsten altsaa havde været en Geistlig, der

⁴⁴⁹⁾ Saaledes kunde 1532 Hunnerup ikke forlægges fra Albani Kirke til Dalum, forend den daværende Provst afgik. B. Sim. 2. D. 2. Ø. 3. 188.

⁴⁵⁰⁾ D. Atlas VI, 596.

⁴⁵¹⁾ Ved. S. a. St. S. 173.

⁴⁵²⁾ Den omtales allerede 1478. Ved. Sim. Aen D. 1ste h. S. 2 og Actst. udg. af J. St. lit. Saml. 1ste Saml. S. 67.

⁴⁵³⁾ En saadan Residents omtales for St. Anne Alter og for St. Laurentii Alter i Erik Krummediges Fundats, Hofm. Fund. VI, 259. St. Laurentii Gaard nævnes ogsaa samme steds.

levede for sit Embede og sine Kirker, saa kunde naturligen al Stiftelsens Ejendom have flydt sammen til den ene Bestemmelse at opretholde Kirken og dens Tjeneste og Tjenere tilsligemed Skolen; men allerede længe før Reformationen var Provstiet blevet behandlet som et verdsligt Gods eller Beneficium, paa hvilket der kun hvilede visse kirkelige Forpligtelser, og netop da Reformationen kom, var det i en Mands Hænder, hvis egentlige Embede ikke stod i nogen Forbindelse med Religion og Kirke: Kongens Rentemester skulde og kunde beholde sit Lehn, og der behøvedes dertil ingen Secularisation, men kun en Udsondring af de Bestanddele af samme, som vedkomm det Kirkelige, eller endog blot en Ordning af disse efter de evangeliske Grundsætninger. Med Undtagelse af den geistlige Jurisdiction, som bortfaldt af sig selv, kunde den kongelige Lehnsmand beholde det Øvrige og endog blive Patron for de kirkelige Stiftelser som før. Saaledes stede det: Anders Glob forblev i sin Forlehnning og beholdt fremdeles Navn af Provst, og der var ikke Leilighed til at gjøre nogen ny Anwendung af Noget af dette store geistlige Lehn, f. Ex. til at dotere Kirken, forsørge de overslødige Præster, staffe Boliger for Albani Sogns Præster o. desl. Man indstrænkede sig til at tage de særlig kirkelige Midler i Brug, som forefandtes, altsaa Kirken, Præstegaarden og de Alterrenter eller faste Ejendomme, som tilhørte Kirken. Udsondringen af disse var saameget lettere, som Kirken allerede tidligere var bestyret under en vis Selvstændigheds Form, idet den havde sine borgerlige Kirkeværger som Sognelirke,⁴⁵¹⁾ og desuden de

⁴⁵¹⁾ 1493 findes deres Navne tilligemed Provstiens paa en Kloffe, 1528 paa Skolen (Ved. Sim. 2den D. 1ste h. S. 40 og 174). Derfor kunde ogsaa Kirken være i Gjeld til Provstiet, saaat en Provst af sit Eget kunde betale hvad der skyldtes paa en Altermøde. (Smsbd. S. 17 og D. Mag. 1, 293—94).

flæste Alterrenter med deres tilhørende Gods stod under forskellige Personers Forsvar, saasom Kongens og Magistratens.⁴⁵⁵⁾ Men idet man saaledes noiedes med hvad man foresandt, tænkte man ikke paa, at rimeligvis en ikke lidet Deel af Provstiet egentlig tilhørte Kirken, da dette havde modtaget Jordegodser og Huse for at bekoste Ejælemeſſer eller Kirkesang, som kunde holdes for langt mindre, end saadanne Godser vare værd i Virkeligheden. Saaledes harde engang 1397 Dronning Margrethe og Kong Erik fikkenet hele Gamborg Kirk til Provstiet for at underholde 12 Skoledrenge, som hver Dag skulde syng i Kirken;⁴⁵⁶⁾ Provstiet beholdt nu Godset og vedblev kun at udrede den betingede Underholdning. I andre Tidsfælde, hvor det Betingede ei længere maatte præsteres eller allerede var gaaet i Glemme, kan Provstiet have beholdt Gaven uden nogen Byrde. Men Reformationens Førere vare nsisomme i deres Fordringer til de kirkelige Ejendommes Æhændehavere, naar fun Evangeliets Prædiken kunde sifres Menighederne, og det er rimeligt, at Kong Frederik den Førstes Rentemester i denne Henseende var kommet Tidens Krav imede og allerede forud havde forberedt en evangelist Ordens Indførelse i Kirke og Skole.

Man fjender ligesaalidet den successive Overgang fra det Gamle til det Nye i Frue Kirke som i de andre; men da Frue Kirke alene var en Sognekirke, er det rimeligt, at der tidligere har været evangelist Prædiken i Kirken: Gyldenstjerne og Sadolin have der haft en Sognemenigheds Tårn og Ønske at beraabe sig paa, naar de have sat Kirken en reformatorisk Prædiker; Messepræsterne have maattet føle sig forladte i en Sognekirke tidligere end i en Klosterkirke, og naar de vilde

⁴⁵⁵⁾ Christen Poulsen's handstrevne Beretning om Vicarierne i Bispe-Arch.

⁴⁵⁶⁾ Ved. Sim. 1ste Bd. Det 9. S. 80—81.

drage bort eller lade sig pensionere, lagde man dem neppe nogen Hindring i Veien. En af dem Johan Friis oplod St. Anne Alter : resignerede, og forbeholdt fun sin Søster Residentsen.⁴⁵⁷⁾ Andre kunne have holdt længere fast paa deres Embedsindstægter, indtil de fandt det raadeligt at indgaae en eller anden Accord, som Provsten og, efter 1537, den nye Stiftsørighed funde stadsfæste. Paa saadan Maade havde Frue Kirke, allerede 1537 eller før, sin første evangeliske Præst Anders Roed og mulig Flere, sjælent Embederne først bleve ordnede ved Erik Krummediges Fundats 1541.

Bed denne var det forudsat, at Frue Sogn skulle gaae væsentlig uforandret over i den nye Tingenes Orden. Det arvede som Selvfølge Sortebrødrelosters Grund i det mindste for en Deel⁴⁵⁸⁾, og tillige maatte St. Jørgens Hospital, som laae udenfor Byen mod Øst, nu optages i Sognet, da der ikke funde tænkes paa at holde en særegen Præst for denne lille Stiftelse, og den desuden havde samme Lehnsmand som Provstiet. Det var vistnok Meningen at incorporere dette Hospital i Sognet, da der bestemtes, at Capellanen skulle have St. Jørgens Rente 18 Pund Korn (>: 54 Td. Bhg.);⁴⁵⁹⁾ men det er dog uvist, om det skete før 1555.⁴⁶⁰⁾ Giby, Kilserup, Biskorup og det hele Landdistrikt forblev ved Kirken.

⁴⁵⁷⁾ Erik Krum. Fundats, Høstm. Fund. VI, 259, og om samme Vicarie bemærker Christen Poulsen i den haandskrevne Fortegnelse, at Joh. Friis Nytsen maa vide Besked.

⁴⁵⁸⁾ I Præstens Indberetning af 1690 figes, at en Løkke, som tilhørte Sortebrødre gav halv Tiende til Frue- og halv til St. Hans-Sogn.

⁴⁵⁹⁾ Erik Krummeriges Fundats a. Et. S. 259.

⁴⁶⁰⁾ St. Jørgen var 1525 forlehnnet til Anders Gleb, paa Bilsaar at opretholde Gudstjenesten der, (Ved. Sim. Aten D. 1ste h. S. 164) og det er vel altsaa Præstens Len af Lehnsmanden, sem udgjorde dette Beleb. (Jevrigt finder endel U klarhed Etet med Hensyn til dette kongelige Leh, naar hermed sammenholdes de smstd. S. 136, 166 og eg 202 ansorte Forlehnninger, og ikke mindre u klar er den Forbindelse, hvori det senere forefindes med Skolen.)

Døgsaa Sognets Kirke funde gaae over i den nye Ordning uden Forandring; den havde nogle Torder og Gadejorde, hvorfra den oppebar Landgilde og Jordskyls, og sine mange Vicarier eller Altre, som nu skulde tjene Kirkens og Skolens Embedsmænd, forsaaavidt som de funde beskyttes mod Reclamanter eller reddes som en Afgift af det Altergods, som Arvinger tilegnede sig.

Skolen skulde efter Kirke-Ordinansen egentlig nedslægges eller forenes med St. Albani Skole ved St. Knuds Kirke; men det stete ikke strax, urist hvorfor; maaßke fordi den havde et godt nyt Locale, eller fordi Lehnsmanden ønskede at beholde den. 1539 blev ivertimod en ny evangelist Rector indsat der.⁴⁶¹⁾

Før øvrigt vedblev Provstiet at bestaae som kongelig Forlehnning og skulde efter Anders Globs Død, som indtraf 1545 eller 1546, have tilfaldet Kong Frederik den Høistes Secretair Jørgen Gyldenstiern, der 1533 havde tilfjebt sig Exspectancen af Nest. Johan Walkendorph, som fik den 1531; men Gyldenstiern affstod den 1546 til Kongen, og denne forlehnede da Rigens Canzler Antonius Bryske med Odense Provsti og bestemte, at dette Lehns fremtidigen skulde være Rigscanzlerens Embedslehns, som det og forblev, saalænge dette Embede var til.⁴⁶²⁾ En saa hei Embedsmands Belehnning med dette Kirkegods kunde ikke Andet end medføre adskillige Følger for den Kirke, hvormed det var saa nær forbundet, og har vistnok tilligemed Navnet Provst, som han vedblev at føre,⁴⁶³⁾ bidraget til, at et Slags Patronatsforhold

⁴⁶¹⁾ Nage Lauritsen; ifølge Pont. D. All. VI, 603.

⁴⁶²⁾ Ved. Sim. 2de D. 1ste H. S. 185 og 2de H. S. 29. 35—36 og 3de D. S. 154, jfr. Danske Mag. IV, 163 og 168.

⁴⁶³⁾ En af Canzlerne talber sig endog Domprovst i et Dec. af 1548 i Bispe-Arch.

udviklede sig for denne Sognekirke, som lidet stemmebe med dens retlige Stilling som Kjøbstedkirke, men havde en nærlig- gende Parallel i St. Hans Kirkes Forhold til Lehnsmanden.

I denne Lehnstid reistes udentvivl etter en Hovedbygning i Provstegaarden ned imod Aaen, hvor den sees, tillige med nogle Haveanlæg øst for Byens Bæk, paa Grundtegningen af 1593. Men i Almindelighed funde kun en Forvalter være paa Stedet. Ved Souverainiteten opløstes Lehnet; Gaarden ejedes 1690 af Admiralitetsraad Laassen, men blev i det 18de Aarhundrede (1746) benyttet til Tugt- og Manufakturhuus, senere (1770) til Rytterbaraque og bruges nu af Byen som Caserne.

S 2. Sognekaldets Historie til 1739.

Det var en givet Forudsætning og mulig allerede administrativt udført, at Frue Sogn skulde have twende Geistlige, da Commissionen 1541 trædte sammen for at fordele de fir- kelige Midler mellem Præster og Skoler. Erik Krumediges Fundats anviste Sognepræsten foruden Tiende, Offer og Huuspenge (6 Skilling af hvert Dødsted) twende Ulterrenter, nemlig 8 Mark af Niegels Skriver for St. Andreæ Ulter og 8 Mark af Hr. Hans Clemmentsen, „uden Cudenat?“ han formislder Noget i den Oppebørsel, som han fra hannem faaer udi sin Landsogn.“⁴⁶¹⁾ Den sidste Clausel er dunkel og maa formodentlig forklares saaledes, at Sognepræsten allerede havde et Landsogn, i hvilket Hans Clemmentsen var hans Vicar,

⁴⁶¹⁾ Erik Krum. Fundats, Hofmann Fund. VI, 260. Begge de nævnte Ultere forekomme ogsaa i Christen Povlsens Fortegnelse af 1561: Niels Skriver havde endnu da sit Andreæ Ulter, „som altid hadde ligget til Provstiet“ og altsaa var brugt til Skriverløn: de 8 Mark er den øsn, som Skriveren pleiede at give sin Vicar. Om Hans ClemmentSENS Ulter (hvis Navn ikke heller der angives) siges der, at det var lagt til Capellanen.

der svarede Pens deraf. Et Landsogn synes nemlig strax at være blevet annexeret til Frue Kald formodentlig af Provsten, og denne Foranstaltung blev billiget ved Kongens Brev af 1541, som dersor ikke behøvede midlertidig at tillægge denne Sognepræst Kongetiender som de to andre i Byen.⁴⁶⁵⁾ Men hvilket Kald der saaledes var tillagt denne Sognepræst, er ikke angivet; man tør forudsætte, at det var Seden, som siden findes annexeret dertil indtil 1739; men det er et Spørgsmål, om ikke endog twende Kirker Seden og Agedrup engang vare tillagte denne Sognepræst; thi 1571 blev Sognepræsten haandthævet i sin Ret til begge disse, da en Lehnsmand (formodentlig i Nyborg) havde ladet begge Menigheder i Forening vælge sig en Præst.⁴⁶⁶⁾ Det synes antageligt, at Hans Clemenssen engang har været Præst for disse Kirker paa Frue Sognepræsts Begne; men da der skulde holdes en særlig Capellan til dem, har mulig en senere Sognepræst fundet det fordeelagtigere at give Slip paa den ene Kirke, Agedrup, som blev annexeret til Kjolstrup, og at lade den anden bestride af sin egen Medtjener i Odense; thi saaledes var Forholdet altså redede i det 16de Aarhundredes sidste Deel. I ethvert Tilsædte er Frue Sognekald det eneste i Odense, som blev behandlet efter den kongelige Forstirvt, at Sognepræsten skulde have et Landsogn til Annex.

Dersom endog kun Seden var tillagt Sognepræsten, var det en betydelig Forøgelse af hans Indkomst, da både en Korn- og Drægtiende og en Annergaard i Seden med Landsgilde, Vægt og Arbeide og al Herligheden⁴⁶⁷⁾ derved var ham tillagt. I Embedsforretninger var det ikke meget Tillæg, da

⁴⁶⁵⁾ Øvensor S. 37 Ret. 83.

⁴⁶⁶⁾ Bent. Ann. III, 433.

⁴⁶⁷⁾ En Dom i det 16de Aarh. og et Thingesvidne 1611 bjemlede Zognepræsten den fuldstændige Ret. Bloch i. G. S. 750—51 og 801.

Sognepræsten lod Capellanen besørge Tjenesten og selv kun prædikede der Aanden Helligdag de tre store Feste, formodentlig for at tage Offeret.⁴⁶⁸⁾

Endelig havde Sognekaldet den store Præstegaard, som endnu hører dertil, og indtil 1741 vedligeholdtes af Kirken, saamt Brug af Kirkejorder. Det er ikke bekjendt, naar disse Jorder tillagdes Sognepræsten; men da Ganzleren overhoved var den, som bortsættede disse Jorder, er det rimeligt, at en eller anden Ganzler har tillagt ham dem i ældre Dage.⁴⁶⁹⁾ 1690 drev Præsten paa denne Maade en Avling, som i Matriklen var blevet skyldsat for 8 £d. Hartkorn, og hvoraf han svarede Kirken 7½ £d. Byg⁴⁷⁰⁾ — et Fæste, som er blevet Udgangspunctet for en Erhvervelse af c. 30 £d. Land afgiftsfri Embedsjord.⁴⁷¹⁾

De første Præsters Historie er saare lidet bekjendt,⁴⁷²⁾ dog vides saameget om den første Anders Roed, at han var en ivrig Befordrer af Reformationen, og at han levede i Embedet til 1552, hvorved det bliver vist, at den sværmeriske Præst Christopher Michelsen, som gjorde fælles Sag med Laurids Eliesen, ikke kan have været Sognepræst ved denne Kirke. Rimeligvis var hans Eftermand en Oluf, hvis Efternavn hidtil ikke engang har været bekjendt, saalidet som hans Dødsaar; men af et Document i Bispe-Archivet sees imidlertid, at han har heddet Oluf Sørensen og var

⁴⁶⁸⁾ Bloch 1ste D. S. 801.

⁴⁶⁹⁾ Det synes, at Canc. Eiler Grubbe 1573 foretog sig at ordne Kirkejordernes Bortfæstning; (Ved. Sim. 2det D. 2det H. S. 162) maa- ske stod Præstens Beneficiering i forbindelse med Aftaaelsen af Agen-drup Kirke.

⁴⁷⁰⁾ Indberetn. af 1690 i Bispe-Arch. Desuden svarede han 12 £. af en Haveplads, som 1690 laae øde.

⁴⁷¹⁾ S. nedenf. § 4.

⁴⁷²⁾ See Bloch f. G. 1ste D. S. 737 fgg.

i Embedet 1568.⁴⁷³⁾ Ævrigt vil det ogsaa have været i hans Tid, at Embedet har erholdt et ikke ubetydeligt Tillæg, dersom det forholder sig saaledes, at St. Jørgens Kirke med Sogn, som hidtil have havt sin egen Præst eller været forenet med et Køre-Embede, 1555 blev incorporeret i Frue Sogn.⁴⁷⁴⁾

Mag. Berthel Lang skal være kommet til Embedet 1542 og levede til 1597. Efter ham fulgte Niels Glad, hvis Forseelse ved Alterens Sacrament gav Rigscanzleren Anledning til at saggive ham for den geistlige Domstol; hans Foged („Fogeden over hans Provstie“) optraadte som Actor — i den Grad betragtede man dengang Provstiets Besidder som Kirkes patron. Arild Hvitfeld vilde personlig gjerne have staaet sin Præst, men han kunde ikke undgaae en Mulct, som Provsten mulig selv maatte inddrive.⁴⁷⁵⁾ Ogsaa Niels Glad selv var beredt til at erkjende Ganglerens Patronat, thi da hans Capellan døde, tilskrev han ham et Brev, hvori han overdrog ham den hele Ret til at vælge en Estermand for at forebygge Strid og Uenighed blandt Borgerne. Gangleren modtog denne Opsordring gunstigen, og idet han til egnede sig en Andeel i Besættelsen som Patron, gik han ind paa Forslaget for at tjene Kirken og afværge Strid, og sendte den Person, som Glad havde begjært, for at fremstilles til Menighedens Antagelse.⁴⁷⁶⁾ Det er imidlertid ikke vist, at han fik Embedet; Glad døde kort efter. Ogsaa ved Sogneskaldets Vacance vilde Gangleren nu agere Patron: han skrev til Bisloppen om at opnå en duelig Mand til Embedet, som

⁴⁷³⁾ Provst Axel Urnes Brev om Chersangen (Ælelen Nr. 66).

⁴⁷⁴⁾ Bloch f. G. 1ste D. S. 272.

⁴⁷⁵⁾ D. Mag. V., 84 sgg. og Jac. Mads. Visitatsbog v. Crone S. 27—28.

⁴⁷⁶⁾ Brev af 23de Juni 1602 i Actst. utg. af Gyens Stifts lit. Selsk. 1ste Saml. S. 6—7.

tillige vilde tage Enken.⁴⁷⁷⁾ Men ei heller dette lykkedes: Bisshoppen understøttede Valget af den assatte gullandste Superintendent Mag. Povl Andersen Medelby, som var i Embedet til 1632. Han havde Laurids Nielsen til personel Capellan fra 1627⁴⁷⁸⁾, og da han forventede andet Kald, ses, at Canzleren havde Andeel i personelle Capellaners Antagelse, thi Bisshoppen talede derom med Medelby „paa Canzlerens Begne.“⁴⁷⁹⁾ Ved hans Estermands Valg iagttores alle Former: Canzleren præsenterede, formeentlig bestemt ved en Svisgerinde til Candidaten; der holdtes da Raadslag om Valg, og det faldt ud til at vælge den Præsenterede, hvorefter Canzleren begjærtte Bisshoppens Confirmation o: Collats. Man seer heraf, at Magistratens Ret til at falde eller præsentere til en Røbstedkirke var gaaet over til Patronen. Mag. Ludvig Michelsen blev valgt paa denne Maade. Præstegaarden blev ombygget ved hans Tiltrædelse.⁴⁸⁰⁾ Han oplevede den lohmanste Strid og tog saa levende Deel i Rangstriden i Byen, at Consistorium maatte mægle mellem ham og en anden Magister. Han døde 1643. Mag. Niels Pedersen Brunov eller Bruun var den Sidste, som blev bestillet af Canzleren. Han blev 1661 Provst i Odense Herred. I hans

⁴⁷⁷⁾ Bloch f. G. S. 752.

⁴⁷⁸⁾ Han opføres urigtigen blandt de residerende Capellane Bloch a. St. S. 794.

⁴⁷⁹⁾ Medelbys Gravsteen laae indtil 1850 lige foran Alteret.

⁴⁸⁰⁾ Paa det i 1846 nedbrudte Baaningshus stod en Indstrijt paa en Bjælle over Øren: *Anno Domini MDCXXXIII permittente generoso et illustri viro Dno Christiano Thomæ Senatore et Cancellario Regni, patrono hujus ecclesiæ, curatoribus viro nobili Claudio Mulænio et Erasmo Christiani, hæ ædes in honorem Dei et domicilium pastorum sumtibus ecclesiæ ædificatæ. Psal. CXII Beatus vir, qui timet Dominum; opes et divitiae sunt in ejus ædibus et (in) præceptis ejus manet in seculum seculorum. S. Generosa ultra.* (Meddeelt af den nuværende Sognepræst).

Tid forandredes en Tiende af nogle Jorder under St. Knuds Kloster til en Refusion af 4 Td. Byg., som skulde betales af Odensegaard.⁴⁸¹⁾ Den souveraine Konge fulgte en tidlang Patronernes Exempel at give Exspectancer, og Mag. Niels Pedersen erhvervede sig en saadan Gunst for sin forventede Svigerson, idet han fik Councillor Mag. Peder Winslow 1685 udnevnt til sin Capellan og Successor. Det var imidlertid nærl ved, at han havde maattet fortryde dette, da den udnevnte Successor deels syntes at glemme Betingelsen, deels gjorde forsøg paa at bøvæge ham til Resignation. I sin Misfornøjelse herover vendte han sig umiddelbar til Kongen, berette, hvorledes han havde Grund til at ansee Forbindelsen for sikret, men at han nu tvertimod syntes at indlade sig med en Anden og nølede med at opfylde sit Øfste; han udbad sig Kongens Tilladelse til at paatale det for Retten og ønskede, at Kongen vilde beordre Lehuismanden og Bisshoppen til at paaskjende Sagen. Kongen hørde disse Mænd under 11te Jan. 1667 at undersøge Sagen og indgive Relation i Cancelliet.⁴⁸²⁾ Men videre kom Sagen neppe; thi Peder Winslow ægtede hende d. 20de Oct. 1667. Han succederede i Embedet 1670. Han fik Titel af Consistorialraad, var en agtet Skribent og Fader til de berømte Læger af dette Navn. Fra hans Tid haves en fuldstændig Indberetning om Embedet af Året 1690; man seer deraf, at der hørte 23 hele Gaarde og 12 halve og 4½ Løffer til Sognefaldet⁴⁸³⁾ og endel af St. Knuds Klosters Jord. Korntienden var 37½ Td. Rug og 43 Td. Byg., fors

⁴⁸¹⁾ Kjbr. 17de Nov. 1676, som stadsæster det tidligere af 1661.

⁴⁸²⁾ Præstens brev af 18de Oct. 1666 og Kongens Rescript findes i Bispe Arch.

⁴⁸³⁾ Der nævnes blandt Vennergaardene Rødegaard, to Møllegaarde og to St. Jørgensgaarde, hvorfra den ene lange havde ligget øde, ligeledes en Halegaard ved St. Jørgen. N. Pont. D. Atl. VI, 607.

uden en Refusion af 4 £d. for St. Knuds Kloster Jord, men som i lang Tid ikke var erlagt. Heitidsofferet ved Julen, som skulde være det bedste, beløb sig til 77 Rd. 1 Mk. 15 ½. Dvægtinden, hvoraf Præsten kun havde $\frac{1}{3}$, var ringe, Paaskes renten end mindre og tildeels vanskelig at erholde. Præstegaarden havde ingen Avling selv, men Præsten drev Kirkens Jord, og svarede 7½ £d. Byg til Kirken. Annexgaarden i Seden, som var en Halvgaard, havde ligget øde efter Krigsen, men svarede nu i Tiende og Landgilde 1 £d. Rug, 2 £d. Byg, 2 Lam, 2 Gjæs, 2 Høns og et Læs Hø. Af Annexet opføres ingen anden Indtægt, men Provstigaarden svarede 1 £d. Rug, 1 £d. Byg, 1 £d. Havre. Om Brændsel siges, at Kongen pleede at udvise til Præsten som til de andre i Odense af de kongelige Skove. Der var ingen Skole i Sognet, men Klokkeren boede i den gamle Skolegaard, Bogeskolen, paa Kirkegaarden. Jovrigt er Beretningen gjennemtrængt af Beslagelse over Tiderne og især over Tiendens Aftagelse, ved at Gaarde ligge øde og Marker ikke dyrkes. Skjønt Winsløv fun var i en Alder af 57 Aar, følte han sig svag, og maatte begjære saavel en personel Capellan som Fritagelse fra sine Ugeprædikener, hvilke han efter Tour skulde holde i Graabrodre Kirke og tillige i sin egen, hvorved han kunde have to—fire Ugeprædikener.⁴⁸⁴⁾ Tillige var han tungfindig og ønskede sig bort, uagtet han var meget yndet og agtet af sin Menighed. At Sognepræsten til St. Knuds Kirke var blevet ham foretrukket ved Provstevalget for Odense Herred, kan have haft sin Deel deri, og maaske Bisshoppen ligesom Lægerne troede ham bedst tjet med Forslyttelse. Hans Ven Bisshop Bagger bevirkede, at han 1692 fik Tilladelse til at bytte

⁴⁸⁴⁾ Andrag. af 9de April 1692 i Bispe Arch. Ij. ovens. S. 62.

Embede med Sognepræsten i Præstø Mag. Fred. Chr. von Haven.

Denne Mand tjente i Embedet i henved 47 Aar og har efterladt sig et høderligt Minde i flere Henseender. Han opførte af Ryt og udvidede Sognets lille Fattigboldg, byggede det nye Huus paa Kirkegaarden, hvor senest Catecheten buede, og gav det til en Skole for Sognet;⁴⁸⁵⁾ han antog sig ogsaa Hospitalskirken og har forsøgt Præstegaarden med en stor Ladebygning. Han blev en Tid Vice-Stiftsprovst og var Prorst i Odense Herred.⁴⁸⁶⁾ I hans Tid maa Embedet have forbedret sig, eftersom man ved hans Død funde tænke paa at forsørge baade Sognepræst og Capellan med det alene. En kort Tid havde han en Søn til personel Capellan, som ved hans Død 1739 blev residerende Capellan, da Kirkens residerende Capellan P. d. Olufsen Kryssing blev befordret til Sognefaldet. Men i Vacancen stete en stor Forandring med Sognefaldet, som forudsætter Capellaniets Historie, til hvilket vi derfor her gaae over.

S. Capellaniets Historie.

At Frue Sogn skulde have twende Geistlige, var forudsat i Erik Krummediges Fundats. Capellanen skulde ifolge denne have St. Jørgens Rente 18 Pund Korn (54 D. Byg), St. Anna Vicarie Rente 7 Mark samt Residenten, som dog Johan Friis (midlertidig) havde reserveret sin Gester, fremsdeles 2 Mark af Bagerlauget og 2 Mark af Stræderne,⁴⁸⁷⁾

⁴⁸⁵⁾ Højm. Fund. V, 219—20.

⁴⁸⁶⁾ Hans Gravsteen laae indtil 1850 bag Alteret i det nordlige Hjørne af Choret.

⁴⁸⁷⁾ St. Anne Alter nævnes i Christen Poulsens Fortegnelse som tillagt Capellanen; de andre (Gildealtere) stule sig formodentlig under andre Navne. Derimod saer Christen Poulsen, at Hans

og endelig hvad han kunde faae af de Kirker, han tjente i til Hjelp for Sognepræsten. I Sammenligning med de andre Capellanier i Odense, som aflagdes med 22 Mark og 28 Mark,⁴⁸⁸⁾ var denne Capellans Stilling at ansee for gunstig, ligesom der ogsaa gaves ham strax Anviisning paa en Embedsbolig. Det synes saaledes her at have været lagt an paa, at han skulde være en virkelig selvstændig Aftensangspræst, der foruden denne Tjeneste skulde være Sognepræsten til Hjelp mod særskilt Bederlag. Men det blev ikke saaledes: ingen Capellan synes at have haft ugunstigere Bilkaar end denne; hvorledes det gif til, vides ikke. Men da Sognepræsten fik Annexet, blev Capellanen hans Medhjelper baade i dette og i Byen paa en Maade, som mere lader see en personel Capellan i ham. Det seer ud, som om han ikke heller har faaet hvad der var ham tiltænkt af Kirkerente, thi i Aaret 1600 klagede Capellanen over, at den Rente, som var tillagt ham i Erik Krummediges Fundats, ikke fulgte ham.⁴⁸⁹⁾ Det er tænkligt, at Provstlets Besidder kan have gjort Forandringer, der vare fordeelagtigere for Sognepræsten end for Capellauerne, og bisdraget til, at disse kom til at staae mere i Præstens Tjeneste end i Kirkens. Erik Krummediges Fundats havde selv aabnet Veien for dette Forhold ved at forudsætte, at Capellanen skulde „tjene Præsten i hans Kirker“, altsaa baade paa Landet og i Byen, saa at Præsten funde betragte sig som Besidder af det hele kirkelige Embete og bruge Capellanen, som han selv vilde. I Kjobstaden kunde det mulig ansees som Capellanens eget

Clementssens Alter var tillagt Capellanen 1561, uagtet det (som ovenfor. S. 164 anført) af Erik Krummedige var tillagt Sognepræsten. Maaske var der i Mellemtíden skeet en Ómbytning. Skredderlaugets Alter skal være stiftet 1470 (Bod. Sim. 1ste Bd. 2det h. S. 173).

⁴⁸⁸⁾ Odensf. S. 52 og 92.

⁴⁸⁹⁾ Bloch a. St. S. 751.

Embedes Hverv, at prædike til Aftensang; men i alt Andet, saasom Froprædiken, Tolvpredikener og Ugeprædikener maa han antages at have gaaet i Sognepræstens Sted. Paa Lans det maatte denne nødvendig benytte hans Hjelp til Landsognet, i hvilket hans Tjeneste antog Præg af et fuldstændigt Vicariat, da i Reglen Sognepræsten ikke kom der uden de tre Gange, naar han paa Festernes anden Helligdag tog Høitidsofferet.⁴⁹⁰⁾ Men Bilkaarene for og den nærmere Besemmelse af denne Tjeneste kunde være Gjenstand for særlig Accord ved hvert Skifte af Capellan, og Leiligheden blev uden tvivl saaledes benyttet, at Embedet i det første 100 Aar efter Reformationen sank dybere og dybere i Anseelse og Løn. Man hjender iffe engang Capellanernes Række i nogen Fuldstændighed; En nærvnes 1561, en Anderen 1571;⁴⁹¹⁾ og det er altsaa vel muligt, at den Christopher Michelsen, som gjorde føelles Sag med Lauritz Eliesen og blev domfældt 1552 som Sværmer, kan have været Capellan her. Den Første, som hjendet med Bisched, er Mads Jensen, Timber eller Tyde, som skal være faldet 1577 og døde eller blev forflyttet 1602.⁴⁹²⁾ Hans hyppige Anstød mod Lov og Orden ere fortalte andet steds;⁴⁹³⁾ men hans Strid med Sognepræsten Niels Glad og hans Klage til Ganzleren kaste noget Lys over Embedets da værende Bilkaar. De tidlige Prester skulde have ladet Capellanen hjøre til Seden Kirke af Annexbonden i Seden, hvis

⁴⁹⁰⁾ Blech a. Etz. S. 801. Det lunde dertil siges, at Capellanen „havde sit eget Segn at varetage,” ej tillige, at Segnepræsten var „dets rette Sogneherre” — saal. i Actstykker hos Blech a. Et. S. 747 og 797.

⁴⁹¹⁾ Oluf Lauritsen Graae, Stephan Lauritsen og Christen Andersen nærvnes som afgaede 1561, 1571 og 1590 (Blech a. Etz. 785—86); men den Sidstes Afgang kommer i Strid med Angivelsen, at Estermanden blev faldet 1577 (Smstb.).

⁴⁹²⁾ Blech a. Etz. S. 786 og Jac. Madsens Visitatæbog ved Crone S. 22.

⁴⁹³⁾ Blech a. Etz. og Jac. Mads. Visitatæbog S. 29.

Gaards Herlighed med Egt og Arbeide tilhørte Sognepræsten og var vindiceret ved et Thingssvindne i Berthel Langs Tid. I den senere Tid var denne Tjeneste nægtet Capellanen, og han maatte gaae til Landsognet. Han gjorde nu 1600 Baasstand paa denne lille Andeel af Herligheden over Annergaarden; Canzleren talte for ham til Sognepræsten og skrev til Bisshoppen om at forhjelpe ham, mulig mod et Bederlag, til denne Ret, hvilken han iovrigt ikke erkendte for en Retsforbring og ikke tiltænkte de følgende Capellaner. Ved denne Rettighed udbryder Canzleren i en Betragtning: „Præster tale nu meget om Barmhjertighed, men ingen findes hos dem. Denne fattige Mands Vilkaar ere ringe, har kun 30 Mark Korn, gjør hver Søndag tre Tjenester og maa gaae tilfods.“ Uheldigvis mangler Angivelsen af Kornindtægten, men at den ikke var de 54 Td. Byg af St. Jørgens Rente, sees af det følgende Indhold af Canzlerens Brev, hvori han anbefaler Capellanen til at faae det ham i Erik Krummediges Fundats Tillagte af St. Annæ og St. Jørgens Ulter. Man veed ikke, om Capellanen opnaaede Noget; han afgik kort før Niels Glad 1602; men Befordringen af Annexbonden blev ikke tilstaaet de følgende Capellaner.

Ved Mads Jensens Afgang ervaeres ogsaa saameget om Embedets Besættelse, at Menigheden udøvede en vis Indflydelse derpaa; thi Niels Glad ønskede ved Canzlerens Bisstand at udelukke den, idet han bad ham som Kirkens Patron at bestille den, han anbefalede.⁴⁹¹⁾ Om denne, Jacob Petersen, fik Kaldet, vides ikke; men i saa Fald var han der kun fort; thi den Røste Oluf Andersen var der allerede 1603 og afgik 1605. Denne Capellan geraadede atten i Strid med Sognepræsten om Embedets Pligter og Rettigheder: han

⁴⁹¹⁾ Øvensor S. 167.

havde undsladt at prædike til Helligasten til Alle Helgens Dag, fordi han meente, at det tilkom Sognepræsten saavel som Aftensang, da han „skulde talke til Aftensang, fordi han tog Offer til Hoimesse.“ Bisshoppen mæglede Forlig nærmest efter Capellanens Baastand, saaledes at Aftensangen skulde overtages af Sognepræsten paa Øfferdage, men Helligastener og Fro- prædiken stedse besørges af Capellanen. Tillsige udvirkede han, at Sognepræsten loredé sin Bisstand til at formaae samtlige Seden Mænd til at hjælpe Capellanen, og da skulde Annex- bonden tage sin Tour iblandt dem.⁴⁹⁵⁾ Om det paa denne Maade lykkedes Capellanen at faae Vogn til sin Kirke, er ikke bekjendt; et nyt Thingvidne af 1611 om Sognepræstens Ret til al Ægt og Herlighed af Annexgaarden hentyder til ny Strid, og den Maade, hvorpaa Capellanen omfider 1636 sik denne Besordring, lader ikke formode, at Seden Mænd lode sig overtale til at præstere den. Den næste Capellan Claus Rasmussen Juel kan kun have været der et Par Åar;⁴⁹⁶⁾ thi 1608 var Søren Olufsen og 1614 var An- ders HinrikSEN Weil Capellan;⁴⁹⁷⁾ den Sidste blev senere Præst i Taagerup. Anders Jørgensen Mand kan saa- ledes kun have været der kort, da han 1616 blev kaldet til Skjerteminde.⁴⁹⁸⁾ Oluf Pedersen Holstebro var der i tre Åar. I hans Esterfolgers Kaldsbrev 1620, som haves, er det facitise Forhold udtrykkelig legaliseret: Sognepræst og Kirkeværger udstede Kaldsbrevet med Ganzlerens (Jacob Uls-

⁴⁹⁵⁾ Bloch a. Str. §. 757 og 790 og usigligere i Jac. Mads. Visi- tatesbog ved Kronen §. 29.

⁴⁹⁶⁾ Bloch a. Str. §. 791 tillægger ham og Estermanden til sammen 11 Åar, men der ere trende forbigaarde imellem dem. Claus Juel nævnes 1605 i Jac. Mads. Visitatsbog §. 30.

⁴⁹⁷⁾ Anders Berlestikkels' Beretning i N. Hist. Tidsskr. V., §. 150 og 153.

⁴⁹⁸⁾ Bloch a. Str. §. 791 tillægger ham en langt længere Embedstid.

felts) Bevilling, og der siges deri, at han skal være Sognepræsten og Sognefolkene lydig. Denne Capellan Mouris Christensen var imidlertid længe i Kaldet; han giftede sig 1631, men attræbte da ogsaa et andet Kald, som han muligst 1633. Laurids Andersen var den sidste Capellan før Embedets Gjenoppreisning; han havde lovet den samme Lydhed og tog sin Føde to Dage om Ugen ved Sognepræstens Bord; med Undtagelse af Embedsboligen, var saaledes lidet eller intet Tegn tilbage paa Embedets Selvtændighed, og dersom ikke Kirken havde haft at vedligeholde Boligen, vilde den rimeligtvis ogsaa have været borte. Den laae i Frue Kirkes stræde og forblev ved Embedet ligetil dets Nedlæggelse.

Om Sognepræsten Mag. Ludvig Michelsen's ædle Character eller andre Forhold, mulig den ved hans Død indtraadte Vacance 1643, have været Grunden til Forandringen, vide vi ikke; men den Ordning, der forestuedes senere, maa antages at være truffet ved denne Tid, da den i Aaret 1637 ansatte Capellan Hans Andersen Eblemann forblev i Embedet i 47 Aar og nød megen Anseelse. Muligt var det vel og, at den kunde hænge sammen med Provstiets Oplossning 1661, men det er ikke rimeligt, at han skulde have funnet udholde de gamle Forhold i 23 Aar. I hans Tid (der siges, fra 1636 til 1656) havde Capellanen Befordring af Annexbonden, men siden (maastee da Annexgaarden blev liggende øde efter Krigen) af samtlige Seden Mænd, og da de 1677 efter gjorde Banskeligheder, udstedte Stiftamtmanden Erik Banner et truende Brev af 17de Dec. 1677, hvori han bed dem opfylde denne Pligt uden Indvendinger. Men den vigtigste Forandring bestod i, at Capellanen fik sin faste Løn som Præst af det Embede, hvori han mest tjente Præsten, nemlig hele Seden Sogns Korn- og Drægtiende (med

Undtagelse af Annergaardens) og alle Accidenter;⁴⁹⁹⁾ paa dette Punct forblev Embedet til 1739.

Hans Eblemann er lovligt berømt for sin Fromhed og Ridkærhed, og som han stod i Helligheds Rh hos sin Samtid, saaledes har han derved erhvervet sig en fortjent Plads i Kirkens Annaler.⁵⁰⁰⁾ Han gjorde daglig sin Bon for Alteret, paa Prædikestolen og paa sit Gravsted i Frue Kirke (hvor hans Hustru hvilede fra 1659) og hver Søndag Morgen, før han reiste til Seden, i St. Knuds Kirke.⁵⁰¹⁾ Smag og Dannelsse holdt just ikke Skridt med Ridkærheden, og „Gamle Hans“ maatte erfare, at han ikke var saa yndet Taler, som hans personel Capellan og Estermand Jørgen Clausen Sebbelov. Denne var Hører ved Skolen, ogsaa efterat han 1674 var blevet Eblemands Medhjelper. Som residerende Capellan 1684 fik han Boligen forbedret, men indlod sig i en mislig Strid med Sognepresten om Annergaarden, paa hvilken han meente, som Præst for Seden, at funne gjøre Fordring; han vidste ikke, at den kloge Mag. Windsløv var i Besiddelse af utvivlsomme Adkomster, ligesom han erskendtes for den rette Sogneherre til Seden, der selv forrettede Tjenesten tre Gange om Aaret. Han blev forflyttet 1690 til Strynø. Estermanden Jens Pedersen Beuthen afs gav en Indberetning om Embedet, som ikke mere er til, men hvori han bemærkede, at han ikke tog Offer af dem, som blev offentlig afsløste, hvilket ellers skulde være Skif. Han døde 1692, og Estermanden Jens Pedersen Skaarup, som havde ligget 10 Aar i Kjøbenhavn og strevet nogle smaae

⁴⁹⁹⁾ Saaledes angives i Veretn. 1690 og gjentages i Rsc. 3de Apr. 1739.

⁵⁰⁰⁾ Bent. Ann. Eccl. IV, 321. Blech a. Sl. S. 796 fgg.

⁵⁰¹⁾ Hans Gravsteen laae indtil 1850 midt i det øndre Sidestø.

Skrifter, ægtede hans Enke og levede til 1730, som Præst kaldet „den fromme Hr. Jens“. ⁵⁰²⁾

Peder Olufsen Kryssing tjente i 9 Aar som Capellan og i 5 som Sognepræst. Ved hans Overgang til sidstnævnte Embede, blev en stor Forandring iværksat med begge. Han fandt sig besværet ved Tjenesten i Seden, og forestillede ved Vacancen General-Kirke-Inspectionen, at hans dobbelte Embede, der kunde medføre hentimod 300 Prædikener om Aaret, baade var for omfattende og for slet lønnet, og at Seden Kald kunde bedre forbindes med Aasum, medens han meente, at Kjøbstedindkomsterne kunde være tilstrækkelige til begge, saa at hver af de twende Compastorer kunde faae 400 Rdl. Det var i Tidens Aland at see de uheldige Annexeringer af Landsbykald ophævede, og da Aasum besørgedes af en Vicar for Lectior Theologie, kunde twende Ulemper afhjelpes og begge Sogne vinde en fast Præst. Regjeringen gik ind paa Kryssings Forslag, men bibeholdt dog en Forstiel mellem de twende Geistlige ved Frue Kirke, saaat den Ene blev Sognepræst, den Anden Capellan. Den kaldte Kryssing til Sognepræst, den personelle Capellan Salomon von Haven til residerende Capellan, og Lectorens Vicarius i Aasum til Sognepræst for Seden. Annergaarden tilfaldt dermed Denne, men de Indkomster, der iovrigt havde hørt til Sognekaldet, skulde deles, saaat Capellanen fik ½ af Korn- og Drægtiende og af alle Accidenter, medens hvert af Embederne beholdt, hvad det tidligere havde i Byen, Offer o. s. v. ⁵⁰³⁾ Derned var Capellaniet bragt til sin sidste Epoche og stod uforandret til dets Nedlæggelse.

Salomon v. Haven istandsatte og udvidede Capel-

⁵⁰²⁾ Bloch a. St. S. 804.

⁵⁰³⁾ Rsc. 3de April 1739 og foregaaende Skriv. fra General-Kirke-Inspr. af 24de Febr. 1739.

Ianresidenten 1741 paa egen Bekostning, og gjorde sig ogsaa fortjent af Kirkens Reparation. I hans Tid blev Embedets Byrder betydeligen formindskede ved Aflæsningen af de mange Ugedagsprædikener,⁵⁰⁴⁾ og det kunde derfor ikke falde ham besværligt, at al Altertjenesten 1741 blev ham paalagt formedelst Sognepræstens Svagelighed.⁵⁰⁵⁾ Men Froprædiken vedblev dog i Frue Kirke saavel som i St. Knuds til 1784 (Rsc. 11te Juni). v. Haren blev 1750 kaldet til Sognepræst og forfattede det store kobberstukne Lykønsningsdigts til Kongens Fødselsdag 1757.

Efter v. Harens Forfremmelse fulgte Bo Brodersen Hagen, der 1754 blev Sognepræst til St. Hans Kirke.⁵⁰⁶⁾ Christopher Gottschalch blev 1770 Præst til Hospitaliet og Paarup, Christian Seidelin 1776 Sognepræst ved Kirken,⁵⁰⁷⁾ Henrik Jespersen Clementin 1783 befordret til Lolland,⁵⁰⁸⁾ Lars Christian Dan, forhen Catechet ved Holmens Kirke, 1797 til Sjælland.⁵⁰⁹⁾ Den sidste Capellan var Andreas Borch, forhen Præst i Ribe Stift og 1809 forflyttet til Tommerup og Brølle, hvor han døde 1811.

Dette Capellanie var nemlig et af dem, som Rsc. 30te Sept. 1803 bestemte til Nedlæggelse til Fordeel for Skolevæsenet; en ordineret Catechet skulde træde istedet for at tjene Skolen og Kirken paa eengang. Han skulde beholde Capellans Opper, saaat det Motiv, at befrie Menighederne for altfor megen Opperpligt, ikke her kunde finde Anvendelse. Man meente snarere, at Embedet var overslodigt, da Froprædiken

⁵⁰⁴⁾ Rsc. 1ste Mai 1739.

⁵⁰⁵⁾ Bloch a. St. S. 777.

⁵⁰⁶⁾ S. ovenf. S. 139—40.

⁵⁰⁷⁾ See nedensfor S. 181.

⁵⁰⁸⁾ Nyerup og Kraft Vit. Lexicon S. 124.

⁵⁰⁹⁾ Smid. S. 132.

var affkaffet 1784, undtagen 4 Gange aarlig, og der siden 1739 kun holdtes een Ugeprædiken, ligesom de fem Ugeprædikener i Fasten 1802 (Rsc. 22de Febr.) vare indskrænkede til to; det syntes alene at være Aftensangstjenesten, der derved tabtes, og man anslog ikke en Prædikenen høit i den Tid. Men man oversaae aldeles, baade at to Gange Gudstjeneste er meget vigtig i en stor Menighed, hvor ei alle kunne komme til een Tid, og at den aandelige Paavirkning ikke lader sig maale efter Timer, men høiligen befordres ved flere Persons ligheders Samvirken, og man oversaae, at et stort Landsogn, som laae til Frue Kirke, tabte Lejligheden til at besøge Kirken paa den Tid, som ofte var bequemnest for Landboerne, ligesom at det ogsaa i sig selv er et Missforhold at byde en Menighed, som nu bestaaer af omrent 4000 Mennesker, een eneste Gang Gudstjeneste hver Søndag.

Skolevæsenets Fordel blev ikke stor: Capellanresidenten blev folgt for c. 2500 Rdl., og den tredie Deel af Tienden, som tilhørte Capellaniet og ansloges til 250 Rdl., tilligemed en Jord skyldsafgift af 8 Rdl. 20 s. tilfødt Skolevæsenet, dog først efter den daværende Sognepræsts Afgang, der beholdt saavel den som Renten af Boligen for sit forsøgede Arbeide. Da der nu skulde lønnes en Catechet med omrent Tiendens Beløb, var det kun hans Timer, Skolen vandt, og den tabte endog en Deel af det Bundne, da Landdistrictet Eiby 1826 havde faaet sit særskilte Skolevæsen og reclamerede sin Anpart af Capellaniet. Cancelliet reserverede, at Killerup og Eiby Skolecommune skulde have en Trediedeel af den inddragne Tiende.⁵¹⁰⁾

Saaledes ender Capellaniets Historie med, at tvende Skolecommuner gjennem det har erhvervet en væsentlig Bestanddeel af Sognekaldets og Kirkens oprindelige Ejendom.

⁵¹⁰⁾ R. St. 26de Juni 1827.

Den nye Tæcheter fik ingen Bolig anviist, men har i senere Tid beboet den Bygning, som Sognepræsten v. Haven den Eldre havde skænket Sognet til Skole. Tæcheterne have været Danq. Faaborg fra 1813, Hans Nannestad fra 1825, Jens A. Brasen fra 1829, G. C. N. Borch fra 1832, Fr. C. Petersen fra 1843, Th. Steenbuch fra 1848 til 1854.

S 4. Sognekaldets Historie fra 1739.

Efter P. D. Kryssing, en nidsjær Mand, som fun fort forblev i det besslippede Embede, da han døde 1744,⁵¹¹⁾ fulgte Mag. Laurids Jensen Brøndlund, som var blevet Student i sit 12te Åar og havde med saadan Iver dyrket Astronomien, at han har forfattet Almanakkerne for 1726 til 1729. Han var 1744 kaldet til Capellan til Trinitatis Kirke i København, men forfremmedes allerede 1745 til dette Embede, hvori han tidlig døde 1750.⁵¹²⁾ Nu fulgte den yngre v. Haven, som hidtil havde været Capellan, og efter ham 1776 ligeledes Kirkens Capellan Christian Seidelin, der fort før hans Død var blevet ham formelig adjungeret med Succession. Han var en videnstabelig dannet Mand og deels tog i Tidens kirkelige Polemis; han forbedrede Præstegaarden betydeligt 1778—80; han døde 1799.⁵¹³⁾ Tobias Wirth havde været residerende Capellan til St. Knuds Kirke,⁵¹⁴⁾ var en hyndig Mand i praktiske Forretninger. Om Præstegaarden havde han en Strid med sin Formands Bo, og skjont der ikke var meget at iftandsette, erhvervede han 400 Rdl. under

⁵¹¹⁾ Bloch a. Str. S. 772.

⁵¹²⁾ Lit. Lex. S. 101 og Bloch a. Str. S. 773.

⁵¹³⁾ De samme Skrivter S. 551 og 778.

⁵¹⁴⁾ See ovenf. S. 77 Not. 222.

Form af Indløsningssum af sin Estermand.⁵¹⁵⁾ Han førte en Strid med St. Knuds Sogn om et Huus Syd for Byen og fornyede Striden med St. Hans Sogn om Blæsenborg Huuse.⁵¹⁶⁾ I hans Tid saldt Byens Fattig- og SkolevæSENS Ordning og Frue Kirkes næstsidste Reparation, i hvilke Sager han tog virksom Deel. Ved hans Embedstiltrædelse blev Brugen af Kirkens Jorder vel paa hans Embedstid indrømmet ham, men dog kun mod en forhøjet Afsigt af 15 Dø. Byg, hvorved Forholdet blev staende til hans Estermands Død, skjont der ved hans Afgang blev gjort Skridt til at tilegne Kirken en friere og fordeelagtigere Brug af dem. Medens Embedet leed nogen Afgang derved, vandt det derimod ved det residerende Capellaniess Nedlæggelse, som foregik 1809. Hermed hængte det mulig sammen, at Gudstjenesten ved Rsc. 18de Jan. 1813 blev indskrænket paany: de ugentlige Fredagsprædikener i samtlige Byens Kirker bortsaldt, og i det Sted skulle holdes een hver Maaned for Altergangens Skyld;⁵¹⁷⁾ Fasteprædikenerne indskrænkedes til een hver Onsdag i St. Knuds Kirke af alle Præster efter Omgang. Naar vi hertil føie een Hoimesse i hver Sognekirke og Aftensang alene i een, og ved Festerne i to, samt tre Gange aarlig Troprædiken i twende Kirker, have vi et Prædifereglement, der danner den yderste Contrast til det, som Christian den Fjerdes Dage frembed.⁵¹⁸⁾

Efter Wirth fulgte 1821 Augustin Herm. Steensbuch, som beklædte Embedet til 1845.⁵¹⁹⁾ I Vacancen efter

⁵¹⁵⁾ Ref. 19de Febr. 1802.

⁵¹⁶⁾ Øvensor S. 140.

⁵¹⁷⁾ At denne senere er aflagt, er consequent, da Altergang i sig ikke opfordrer til Prædiken, naar man ellers anseer Ugeprædikener for overflødige.

⁵¹⁸⁾ See ovenfor S. 62.

⁵¹⁹⁾ Barfoed Damm. Geistl. S. 179—80. Erslevs Forf. Lex. 3de Bd. S. 222.

hans Død skete den sidste Forandring med Embedet, idet Spørgsmaalet om Sognekaldeis Forhold til Kirken med Hensyn til den Jord, som Præsten hidtil havde drevet mod en Afgift, blev afgjort ved Rgl. Resol. 24de Juli 1845, saaledes at Præsteembedet beholdt omtrent 30 Td. Land afgiftsfrit og et Huus, som var opført paa en af Markerne.⁵²⁰⁾

S 5. Kirkebetjentene.

Sognedegnens Embede ved Frue Sogn blev 1541 tillagt en af Skolens Hørere. Efter Erik Krumsmediges Fundats fulde han nyde samme Løn som de andre twende Sognedegne;⁵²¹⁾ men da Landsognet, her var saa betydeligt, har han rimeligiis haft en anseelig Indtægt af Dvægtiende og Degnekorn; thi sjæl St. Hans Sognedegrn fik 18 Mark mere, fordi han ingen Bønder havde,⁵²²⁾ var Frue Sogns Degnekald dog bedre, efterdi det laae allerede i Begyndelsen af 17de Aarh. til den næstøverste eller fjerde Lecties Hører.⁵²³⁾ Om han havde Bolig i Kirkens Latinstole, vides ikke; saa-længe den stod i sin gamle Form, er det rimeligt, men efterat den var blevet forenet med Albani eller St. Knuds Skole, boede Klokkeren i det gamle Skolehuus. Sognedegnen havde indtil 1572 daglig Chorsang Morgen og Aften i Frue Kirke; men ved Communitetsfundatsen blev den affaffet.⁵²⁴⁾ Mulig hidrører det herfra, at denne Sognedegrn havde 12 Mf. eller

⁵²⁰⁾ S. nedens. i Kirbens Hist. S. 200.

⁵²¹⁾ Øvens. S. 78.

⁵²²⁾ Øvens. S. 106.

⁵²³⁾ Anders P. Berlest. Beretn. i N. Hist. Tidskr. 5te Bd. S. 157: „Høreren ubi fjerde Lectie siunger til vor Frue.“ Ligeledes 1690 „fjerde Lectieherer og Chorbegn her til Kirken“ (i Kirkeregnsk.) og 1742 l. Hofm. Fund. V, 56.

⁵²⁴⁾ Øvens. S. 43. 100 og 101.

3 Daler af Kirken, som gif over til 2 Rd. ⁵²⁵⁾) Embedets øvrige Historie bestaaer som de andre Sognedegnekaldb meest fun i den successive Opkomst af andre Kirkebetjeninger, til hvilke Degnens Forretninger gif over, inttil denne som de andre Degne gav Blads for den danske Skoles Chordegen, og Latinsskolen kun beholdt enkelte Bestanddele af det gamle kirkelige Degneembede.

Bed Siden af Chordegen stod i ældre Tider et anseeligt Chorpersonale: Frue Kirke havde som de andre Sognekirker sine tolv Degne, en Stiftelse af Dronning Margarethe og Kong Erik. ⁵²⁶⁾) Nærmest bestemte til at gjøre en daglig Tjeneste Morgen og Aften for Stifternes og deres Forældres Sjæle, medens Kirken selv formodentlig havde andre Chorsangere af sin Skole, ⁵²⁷⁾) gif disse Degne i Arv til den evangelske Gudstjeneste og bleve dens eneste Chor. Provstiet maatte nemlig vedblive at udrede Lønnen, som tillige var et vigtigt Skolebeneficium. Saalænge der endnu var en Skole ved Frue Kirke, kunde Bestemmelsen om den daglige Tjeneste let opfyldes, idet en Lærer og 11 Disciple holdt Tjeneste med læsning af den hellige Skrift og Sang, som Kirkes Ordinansen forestrev. Men efter nogen Tid, mulig da Skolen var blevet forenet med St. Knuds, finder man, at denne Tjeneste blev forsømt; dette var tilfældet en Tidlang før 1568; men da fornhyede Rigscangler Axel Urne ved en Forhands-

⁵²⁵⁾ De kalbes „Hørerens Løn“ og „Chordegenpenge“, og forefindes allerede i det første Regnskab 1664. Hos Hofm. (Fund. V, 74) kalbes det Nytt-Aars-Gave. Nu ere de formodentlig indbesatte i Klokkerens Løn.

⁵²⁶⁾ Bed. Sim. 1ste D. 2det H. S. 81 efter Hvitfeldt S. 1086; s. ovenf. S. 161.

⁵²⁷⁾ Dette er ikke blot rimeligt, fordi Skolen var ældre og havde andre Stipendier, men forudsættes ogsaa, naar det engang vides at være skeet, at denne Kirketjeneste standsede i nogle Aar 1501 (simst. 2den D. 1ste H. S. 71).

ling med Bisshoppen og Skolen alvorligen den til Beneficiet knyttede Betingelse.⁵²⁸⁾ Imidlertid varede den fornryde daglige Sang kun i tre Aar, thi 1572 (ved Communitetsfundatsen) blev al Skolens daglige Tjeneste henlagt til St. Knuds Kirke. Men da blev det tillige indskærpet baade, at det samme Antal Disciple skulde synge om Søn- og Helligdage i Frue Kirke, og at de skulde have den samme Løn derfor af Provstiet som hidtil.⁵²⁹⁾ Skolens Forpligtelse vedblev til Foran dringen 1803; men om Lønnen ogsaa vedblev, og hvorledes den mulig ved Provstiets Oplosning er blevet Skolen vederlagt, vides ikke; men eftersom Bislop J. c. Madsen ikke omtalte Provsten, da han klagede over Lehnsmanden i St. Hans Kloster, der tilbageholdt en lignende Understøttelse til Skolen,⁵³⁰⁾ er det rimeligt, at Provstiet ikke har unddraget sig en Øvelse, der formodentlig ved en Ansættelse i Penge var blevet meget ringe i Tidens Løb. Dersom den blev paaagtet ved Provstiets Oplosning, kan den være indbefattet i det, som blev uds redet af St. Hans Kloster til Skolen;⁵³¹⁾ men den burde da egentlig saa etter i 1803 have været oversørt til Borgerstolen og Chordegnen.

En Klokker forekommer vel ved denne Kirke allerede i det først bekjendte Kirkeregnstab 1664; men han faldes endnu indtil 1677 fun Ringer; men „Matthias Ringer“ blev da til „Matthias Ludvigsen, Klokker,“ og hans Bolig

⁵²⁸⁾ Decum. af 24de Dec. 1568 i Bispe-Arch. Tjenesten betragtes af Canzleren fra de tvende Sider, at den var til Guds ære og til Disciplenes Ærelse og Forbedring; og han driver først paa, at den fremtidig skulde holdes „uden al Forskennelse, Utugt og anden Letser dighed“ (o: Mangel paa Orden og Paapassenbed). At han istilude have tilbageholdt Beneficiet, antydes ikke, men kun at Locat og Disciple havde forsømt Tjenesten og hans Formand ikke paaseet det.

⁵²⁹⁾ Hofm. Fund. V, 65.

⁵³⁰⁾ Lænsf. S. 105.

⁵³¹⁾ Lænsf. S. 105.

faldtes allerede tidligere Klokkerresidenten. Klokkerens løn af Kirken var 98 Mfl. eller $24\frac{1}{2}$ Daler, som blev 16 Rdl. 2 Mfl., og desuden Betaling for at reenholde Inventarium.⁵³²⁾ Iovrigt havde han Indtægt af at grave Gravene (ester Tarter af 1672 og 1683), saa at Kirken endnu intet Graverembede havde.

Blandt Klokkerne har Johan Parmann, som levede til 1751, stiftet sig et Minde i sin Kirke, idet han skænkede to Lysekroner til at opfænges i Choret og et af Sideafstøtene (Mandscapelet) og til Lys til samme bestemte efter sin og Hustrues Død (1756) et Legat (50 Rdl.).⁵³³⁾ I hans Embedstid oprettedes de muleste Skoler, hvoraf en fik sin Blads paa Frue Kirkegaard, formodentlig i den Skolebygning, som Præsten v. Haven paa samme Tid opførte paa et Hjørne af Kirkegården og skænkede Sognet; men Joh. Parmann blev ikke Catechet, hvormod hans Eftermand Fred. Kühl, der i Regnskabet benævnes „Seigneur Kühl“, og de følgende Klokkere⁵³⁴⁾ forenede Catechetembedet med Kirketjenesten, indtil de ved Skolevæsenets nye Ordning gik ind under det almindelige Skolevæsen. Kort før (1802) var Klokkeren tillige blevet Chordegen, og fik Højtidsoffer, Drægtiende og Undeel i Versicularpengene samt 1 Tavle, hvilket Alt beregnedes til 47 Rdl. Af Kirken har han endnu 26 Rdl.

Som Catechet havde Klokkeren et Huus til Skole og et

⁵³²⁾ I de Regnskaber, hvoraf dette er taget, ses tilfældigtvis, at Hans Hebbe var „Ringer“ til St. Knuds Kirke 1680 og Jørgen Skræder Klokker ved samme fra 1683, med hvilke tvende Narne saaledes Rækken af St. Knuds Kirkes Klokkere (ovenfor S. 81 Not. 234) kan forsuges; de fik 2 Rdl. af Frue Kirke for at ringe de Dage denne Kirkes Præst gjorde Tjeneste efter sin Tour i Domkirken eller maastee i Graabørsbre Kirke, jf. ovenfor S. 63 Not. 172.

⁵³³⁾ Hofm. Fund. VI, 298—99.

⁵³⁴⁾ C. N. Herslev 1775 forflyttet til St. Knuds Kirke 1799, H. A. Barfoed 1799 til 1835, F. L. Faber 1836, H. A. L. Schönberg 1848.

andet til Bolig. Det sidste var oprindelig den gamle Latin-skole paa Kirkegaardens sondre Side, som med Føje kaldes „den største Antiquitet i Odense“, ⁵³⁵⁾ thi det er den Bygning, som spores fra det 14de Aarh. og modtog sin sidste Ombygning 1528. I Tidens Løb havde Klokkeren ombyttet disse twende Huse: den gamle Klokkerresident var blevet Skolelocale og fik den Marmorplade paasat, hvorpaa den betegnes som en af de muleste Skoler; Klokkeren havde Bolig i det nyere Skolehuus paa Hjørnet af Kirkestrædet, indtil det 1835 overlodes den ordinerede Catechet. Klokkeren har Bolig som Skolelærer.

En Graver nævnes vel ved denne Kirke i Slutningen af det 17de og i det 18de Aarh., men han var kun Klokkersens Karl og havde ikke anden Løn af Kirken end 2 Rdl. senere 4 Rdl. for at træde Bælgen og lidet Vedertilag for andet Arbeide, Reengjoring, Sneekastning, Kirkeuhret o. desl. ⁵³⁶⁾ Da der i Aaret 1802 af Regeringen blev forlangt Oplysning om alle Gravertjenesters Løn, svarede derfor Klokkeren ved Frue Kirke ligesom ved St. Hans Kirke, at der ingen Gravertjeneste forefandtes; paa gjentaget Fordring maatte Klokkeren forklare, at han pleiede at give ham 10 Rdl. for at ringe, og at han for andre Smaatjenester havde 12 Rdl. af Kirken og omrent 66 Rdl. uvisse Indtægter. Da Graverembedet fra denne Tid blev en særlig Kirketjeneste, fik han 20 Rdl. af Kirken for Ringningen. Paa Assistentskirkegaarden bidrager Kirken til Under-Graverens Løn med 42 Rdl.

Organisten eller Orgemesteren havde fra gammel Tid 3½蒲. Rug og Byg, som gik over til 8蒲. 6 Skp. Rug og 10蒲. 4 Skp. Byg, og som formodentlig var ham til-

⁵³⁵⁾ Pont: Danile Atlas VI, 593.

⁵³⁶⁾ Jens Graver 1675, Søren Graver 1740, Henrik Ahrensen 1754, Niels Larsen 1770, C. Krone 1791, D. W. Nielsen 1813, B. Andersen 1849: (tildeels meddeelt af den nuværende Klegger).

lagt af Provstiet, ligesom Organisten ved St. Hans Kirke havde sin Løn af Klosteret. Men denne Lønning forblev paa Kirken, som ogsaa udredede 3 Rdl. 2 Mk. som Huusleie til ham. Om han engang har haft en Bolig, vides ikke.⁵³⁷⁾ I Aaret 1758 paatog Nic. Bruun sig efter Menighedens Ønske at spille Orgelet ogsaa til Aftensang, og paa samme Tid blev hans Kornindtægt (omrentet efter døværende Kornpriser) og Huusleie ansat til 50 Rdl. Senere forhøiedes hans Løn (1774) til 60 Rdl. og er omsider steget til 100 Rdl., som udredes af Kirken. En Bælgetræder har nu 15 Rdl. og Kirkens Uhrmager 40 Rdl.

S 6. Frue Kirkes Historie.

Frue Kirke havde i Aaret 1467 modtaget en Hovedreparation⁵³⁸⁾ og havde rimeligiis allerede da væsentligen erholdt det Udsende i Henseende til det Udvortes, som den senere har bevaret. Kun har den i ældre Tider haft et Spitr paa Kirketagets Kors, thi saaledes er den afbildet paa Grundtegningen af 1593; naar det er nedtaget, vides ikke. En af Kirkens Tilbygninger er mulig tilkommen efter 1467, men dog før Reformationen, da Provst Urne synes at have opført det Capel ved Kirken, hvori han tog sit Hvilested, rimeligiis den Tilbygning, som nu kaldes Sacristiet.⁵³⁹⁾ De tvende andre

⁵³⁷⁾ Af de mange Organister, der have været ved denne Kirke, ere mig forekomne Jac. Pahl (1690), Lauritz Jacobsen (1701), Enoch Enochsen (1720), (Zimmer?) Koch og J. Fibiger (1729), Nic. Bruun (1743), S. Fange (1772), S. F. Schönberg (1804), N. Fischer (1805), F. Foersom (1836), L. P. L. Tellefsen (1854). Ved Schönbergs Beskrivelse 1804 findes, at det langelige Capel overlod Stiftserrigheden at besette Embedet, fordi Stadsmusicanten som ulyndig i Orgelspil ikke vilde overtage det og ingen af Capellets Medlemmer attræede det.

⁵³⁸⁾ Ved. Sim. 1ste D. 2det h. S. 167—67.

⁵³⁹⁾ Den betegnes nemlig: „Sønden i vor Frue Kirke for vor Frue Alter,”

Tilbygninger, som nu danne Kors-Kirkens Sidefløje og som ogsaa indvendig nocksom adskille sig fra den oprindelige Bygning, vare i den catholiske Tid Capeller og tjente formodentlig baade til Begravelse og til Altertjeneste; de kaldes endnu, efterat de forlængst ere indrettede til Menighedens Brug, „Karlcapellet og Fruentimmercapellet;“ maaske har eet af dem engang i de allercaldste Tider været bestemt til Præsternes Bolig.⁵¹⁰⁾ Kirken har ogsaa haft et Vaabenhuus, frembragt ved Forlængning af Taget paa den nordlige Sidefløj vestlige Side, hvorfra var Indgang saavel til dette som til Kirkens Skib. Menigheden havde desuden Indgang gennem Taarnet og i den sondre Sidefløj, ligesom nu. Kirkegaarden har sien-synlig strakt sig videre i sydlig Retning end nu: den gamle Skole laae paa dens Grund, og dens Ringmuur gaaer som Grundvold ind under den ene Side af det første Huus i Kirkestrædet syd for Kirkegaarden.⁵¹¹⁾

Det er overhovedet kun stumme Vidner, af hvilke Frue Kirkes ældste Historie maa øses. Blandt dem er eet, hvis Indhold er saare dunkelt: en Steen har der været i Kirken, paa hvilken alene læstes: MCCCLIII in octava assumptionis beatæ Mariæ, — maaske et Minde om en Restauracion.⁵¹²⁾

(Dansl Mag. I, 294), og et vor Frue Alter befandt sig i Sacristiet. S. Not. 544.

⁵¹⁰⁾ Resen i Atl. Dan. omitaler, at „vor Frue Kloster blev forsvaret og Bygningen forvandlet til et Capel, som forenedes med Kirken.“ Men da der ikke kan have været noget særligt Kloster ved denne Sognekirke, maatte det mulig være at forslaae om Præstestabets Hællebolig ved Kirken, der ogsaa kaldtes claustrum. (Vfr. Ved. Sim. 1ste D. 2et H. S. 202—3).

⁵¹¹⁾ Om denne Catheholig s. ovenf. S. 187. I dette Aar indbræues Kirkegaarden lidet paa den vestlige og nordlige Side til Fordeel for Gaberne, og den nærværende Bygning, som tilhører Slolevæsenet, agtes borttaget.

⁵¹²⁾ Ved. Sim. 1ste D. 2et H. S. 48.

Andre Bidner ere Altere og Vicarier, af hvilke denne Kirke ikke havde faa, uagtet den ingenlunde blev søgt som Begrauelsessted i den catholske Tid. Da Christen Poulsen i Aaret 1561 skulde samle, hvad han kunde erindre eller opspørge om Altergodset i Odense, kunde han give Kongen Beretning om 11 Vicarier og formodentlig ligesaa mange Altere (foruden Høialteret) i denne Kirke.⁵⁴³⁾ De have da opfyldt dens Capeller og Ydermure. Det mærkligste var det, som skal have været i det nuværende Sacristicie, stiftet 1470 af Skrædderlauget, som tilligemed dets Altertavle, et smukt udskaaret Arbeide, befandt sig der til vore Tider (nu indsendt til Museet), lige som et colossalt Skab til dets vasa sacra befinder sig der endnu.⁵⁴⁴⁾ Dersom det er det samme, som Provst Urnes Alter, saa havde de Urner taget dets Gods; fun en Rente af Skrædderlauget skulde tilflyde Capellanen. Paa lige Maade gif det med alle de øvrige: de bleve enten reclamerede⁵⁴⁵⁾ eller ans vendte til Lønninger; Kirken beholdt Intet af disse Stiftelser, i alt Hald intet Andet end Ornamenter og Klæder, af hvilke sidste den endnu i Aaret 1664 havde 4 couleurte Messeshageler og 1 Munkekappe.⁵⁴⁶⁾

Men hvad der tilhørte Kirken selv, blev her ret vel besvaret. Det stod allerede før Reformationen i et heldigere Forhold til Provstiet end Klosterkirernes Eiendele til Klostre; thi som ovenfor bemærket havde Kirken allerede tidlige tvende

⁵⁴³⁾ Af Altere nævnes af ham St. Ibs, Hellig-kors, St. Gjertuds, Karinæ, Andreæ, Martini, Laurentii og St. Anne Alter. Ved de øvrige Vicarier nævnes Alteret iste; et benævnes Provst Urnes Alter. I Pont. Atlas (VI, 592) tilskrives St. Jørgens og Bartholemei.

⁵⁴⁴⁾ Alteret var indviet Gud, Jf. Maria og St. Knud — og da man maa troe, at det var for dette, at Provst Urne lod sig begrave, kunde det ogsaa være det, som berefter sit Navn af hans.

⁵⁴⁵⁾ Øgsaa Kongen tog sin Part: han var Patron for St. Gjertuds Alter (Ved. Sim. 2den D. 2det h. S. 119 og Chst. Pouls. Beretn.).

⁵⁴⁶⁾ Invent. i Regnskabet.

borgerlige Kirkeværger, der deelstog med Provstien i dens Forvaltning.⁵⁴⁷⁾ De Midler, som da stode under deres Bestyrelse, maatte følge Kirken, da Provstiet i protestantisk Betydning gik over til at være Kirkens Patronat; men de vare vel ikke meget tilstrækkelige, naar Provstiet unddrog sig de Forpligtelser, som det dog vel stundom forhen havde overtaget mod sin Kirke. Den betydeligste Indtægt havde Kirken af Ejende af Sognet, og den blev mulig ved Reformationen forsøget, da Bispetienden skulde deles mellem Kirke og Præst. Dernæst havde den Acre og Jordskyl af Huse i Byen; men andet Gods fik den ikke, om end mulig Et og Andet kunde have været tillagt Provstiet for Kirkens Skyld, og man finder ikke Spor af noget Krav paa Provstiet for nogen øldre Dotation, undtagen alene den Pligt at holde de 12 Chorsangere, som dog mere var Skolens end Kirkens Krav.⁵⁴⁸⁾

Men med disse sine Rettigheder og Ejendele blev Kirken ikke ved Reformationen behandlet efter Lovens Forstrift, som Kjøbstedkirke at overgives Borgerstab og Magistrat. Den forblev i det nedarrede Forhold til den kongelige Lehnsmand for Provstiet, og jo anseeligere dennes Stilling var (da det fra 1546 skulde være Rigens Canzler) desto lettere kan det forstås, at man lod ham mere og mere handle med Kirken som Patron; maaske har ogsaa Rigscanzlernes Liberalitet imod deres Kirke funnet tjene til at dække det Unnaturlige i Forholdet. 1596 siger endog Biskoppen ligefrem, at Canzleren havde jus patronatus til Frue Sogn.⁵⁴⁹⁾ Kirkeværgerne vedblvere vel, men det er rimeligt, at de bestikkedes af Canzleren, og at han reviderede og decidede Kirkens Regnskaber, hvorfed de

⁵⁴⁷⁾ S. ovenf. S. 160.

⁵⁴⁸⁾ Ovensor S. 184—185.

⁵⁴⁹⁾ Sac. Mads. Visitatsbog v. Crone S. 26.

da mere bleve hans Betjente end Medbestyrere.⁵⁵⁰⁾ Det var dersor ogsaa ham, der med deres Samtykke bortfæstede Kirkens Ejendomme, og navnlig synes Eiler Grubbe at have foretaget saadanne Bortfæstninger til Mænd og deres Arvinger — som det hedte „forat Kirkens Jorder kunde desbedre holdes ved god Hævd“, men ikke til Forsegelse af Kirkens Indtægter, thi Fæsteorholdet blev glemt og Afgisten usorandret.⁵⁵¹⁾ Præsten sik mulig ogsaa da sine Jorder af Kirken for 2½ Bund Byg,⁵⁵²⁾ og flere andre Fæstere de Jordlodder, hvorfra der under Navn af Landgilde endnu den Dag idag svares en yderst ubetydelig Kornafgift (7 Eb. 7 Skp. Byg) som en perpetueret Canon.⁵⁵³⁾

Derimod blev Kirkeordinantsens Forordnede bogstaveligen fulgt i en anden Henseende ved denne Kirke, nemlig i dens Forhold til Skolen. Når en Stiftelse som Provstiet havde en Skole, hvis Bygning Provsten 1308 havde bygget,⁵⁵⁴⁾ hvis Rector og Disciple underholdtes af Provstiets almindelige Indtægter eller særegne til samme overdragne Ejendomme,⁵⁵⁵⁾ maatte den naturligt betragtes som hvilende paa Stiftels-

⁵⁵⁰⁾ Dette besyrlæs derved, at da Rigscanzlerens Patronat faldt hen 1660, blev det Stiftsamtmænd og Bislap, der strax (mod Sæbvanen i Kjøbsteder) udsvede disse Rettigheder. (En Erklæring af Magistraten 1688 siger dette, samt at Magistraten Intet havde med dens Regnskaber at gjøre).

⁵⁵¹⁾ Saaledes 1573 (Ved. Sim. 2den D. 2det h. S. 164) en stor Byggegrund i Byen for 2½ Mark aarlig Afgift. Og den Dag idag oppeholder Kirken af 12 Huse og Gaarde i Byen kun en Jordskylb af 6 Rbl. 3 Ml. 14 §.

⁵⁵²⁾ S. ovenf. S. 166.

⁵⁵³⁾ Et Forsøg paa at fornye Fæstet og forhøje Afgisten 1704 blev uden Frugt.

⁵⁵⁴⁾ Ved. Sim. 1ste D. 2det h. S. 11.

⁵⁵⁵⁾ Rectorens Øsn, 24de Eb. Korn, maa antages at hidrøre fra Provstiet (smstd. og S. 100 og 160); Gamborg Provsti var givet til 12 Disciple (ovenf. S. 161); Bisloppen forsørgede 32 (Ved. Sim. a. St.)

sen og ikke særlig paa Kirken (saaledes som ogsaa St. Knuds eller Albani Skole opretholdtes af St. Knuds Kloster).⁵⁵⁶⁾ Alligevel anvendtes Kirke-Ordinantsens Bud, at Kirkerne i Kjøbstederne skulde vedligeholde Skoler og Embedsboliger for Lærerne, paa Frue Kirke. Om det stede, saalænge den gamle Skole blev staaende selvstændig eller dog benyttedes til Skole,⁵⁵⁷⁾ vide vi ikke, saalidet som det er bekendt, naar denne Skole blev sammensmeltet med den, som skulde være Byens eneste;⁵⁵⁸⁾ og selv efterat denne Forening var stede, synes det, at St. Knuds Kloster afholdt de Omkostninger, som mulig netop i den Anledning blevne fornødne til Udvidelsen af St. Knuds Skoles Bygning.⁵⁵⁹⁾ Men da St. Knuds Kloster var blevet seculariseret, blev det forlangt, at Provstiet skulde tage Deel i Omkostningerne ved den folgende Udvidelse af Skolen, og Prorosten Arild Hvitfeldt lod da udbetale 150 Rdl. af Frue Kirkes Midler, medens Lehnssherren paa St. Knud udsredede den større Part, ikke af St. Knuds Kirke, men af sit Eget o: af Lehnets Indtægter.⁵⁶⁰⁾ Deslige Krav maatte saameget mere glemte sig, som Cathedralskolen ved St. Knuds Kirkes Adstillelse fra Lehnet esterhaanden alene faldt St. Knuds Kirke til

⁵⁵⁶⁾ Kirke og Kloster havde fælles Kasse, og Skolen hvilede altiaa ogsaa paa Klosteret s. oveni. S. 41.

⁵⁵⁷⁾ 1539 fil den en Rector (oveni. S. 163) og formedentlig en anden senere, Christen Christensen (Bloch s. G. S. 337), som derefter fil Provstiets Kirke Fraugde.

⁵⁵⁸⁾ Maadee 1552 jf. ovenfor S. 34.

⁵⁵⁹⁾ 1554 fil Prioren Befaling at forlænge Skolen; (D. Mag. 2, 74) og den Steen med hans Navn og Aarstallet 1561, som deg nok oprindelig har haft Plads i Skolen, (Henrils. Bidrag t. Ødense Skoles Historie S. 13 Net.) kan være et Tegn paa Befalingens Esterlevelse; men hvad han gjorde, maatte ikke paa Klosterets Regning.

⁵⁶⁰⁾ Skolen blev dengang „bygget og forlænget 12 Alen“ paa denne Maade, (Jac. Mads. Visitatsb. S. 26) og dermed betegnes en Embrygning, der snart kalbes en ny Bygning, snart en Forlængning. If. Henrilsen a. Str. S. 15.

Byrde, og denne havde ved Overgangen til Sognekirke 1618 kun faaet meget ringe Midler. I Aaret 1628 befalede Kongen, at alle Kirkerne (i Odense) skulde bidrage til Skolens Vedligeholdelse;⁵⁶¹⁾ men da deslige Bidrag skulde maales efter enhver Kirkes Evne, er det ikke rimeligt, at Frue Kirke bidrog Meget, og den synes at være ganste forstaanet ved den store Reparation af Skolen 1696, hvorimod den i det 18de Aarhundrede blev sat i stadig Contribution til at udrede Bidrag til Rectors Huusleie, efterat Rectorboligen var solgt; dens Bidrag ansattes dog kun til 4 Rdl., medens St. Knuds Kirke udredede 16 Rdl. og tillige alene skulde afholsde Skolens Vedligeholdelse.⁵⁶²⁾ Denne lille Rest af Forpligtelse mod Skolen er blevet staende, efterat Kirkens Forpligtelse imod den øvrigt er bortsaldet.

Imidlertid maa Kirken dog under Rigscanzlerens Patronat have fundet Udsal til det Nødvendige; thi der er ikke Spor af Forlegenhed for dens Vedligeholdelse eller for Opfyldelsen af dens andre Forpligtelser, saalænge Patronatet varede. Maaske har endog Patronatet bidraget til at redde Kirken, da der engang var Spørgsmål om at staafe St. Knuds Kirke Subsistentsmidler ved at nedlægge Frue Kirke og forlægge Menigheden til den.⁵⁶³⁾ Kirkens betydeligste Indtægt var Tienden af Sognets store Landdistrict, om hvis Modtagelse in natura en aarlig Udgift paa Regnskabet vidner længe efterat denne Oppebørsel var ophört;⁵⁶⁴⁾ Rigscanzleren oppebar den formodentlig paa Provstegaarden eller i St. Jørgens Hospital,

⁵⁶¹⁾ Henriks. a. St. S. 16 Not.

⁵⁶²⁾ Stiftsøvr. Res. 2den Juni 1728 (i Bispe-Arch., Skolen Nr. 52.) St. Hans Kirke blev ganske fritaget, da den Intet eiede, og St. Knuds Kirke vedkjendte sig Forpligtelsen til at holde Skolen vedlige.

⁵⁶³⁾ Lævns. S. 47.

⁵⁶⁴⁾ Ligetil 1718 fik Hornup, Killeup og Eiby Mænd aarlig 4 St. Daler af deres Sognekirke, see nedens. Not. 575.

som ifølge Sagnet blev benyttet til Kirkelade efter Reformationen og laae under Provstiet.⁵⁶⁵⁾ Mindre Indtægt kan Kirken have haft af Begravelser, da den ikke var meget søgt udenfor Sognet, men adskillige rige Borgerfamilier og enkelte Adelsmænd havde dog deres Belevesteder der.⁵⁶⁶⁾ Af Stolestader havde den Intet i Canzlerens Tid, idet mindste intet Bist, og det er ikke bekjendt, om han benyttede Kirkens Ret til at besjære Tilstud af Menigheden under denne Form.⁵⁶⁷⁾ I Canzlerenes Tid fil Kirken en ny Syv-klokke 1589 og en Storm-klokke, hvorpaa Arild Hvitfelds Ravn findes.⁵⁶⁸⁾ Af private Velgjørere kendes Is. Ida Schenkel, som 1601 lod Prædikestolen opsette og 1639 prydede Kirken med et Epitaphium,⁵⁶⁹⁾ og Is. Pernille Lykke, som delte en siden Rente mellem de Fattige og Kirken.⁵⁷⁰⁾

Bed Provstiets Inddragelse blev Frue Kirke behandlet som en kongelig Kirke, og kom strax under Stiftsstriverens Bestyrelse og Kirkecommisairens Overbestyrelse,⁵⁷¹⁾ indtil den omtrent 1672 tillige indordnedes i den almindelige Bestyrelse af Kjobstedkirker ved Stiftsovrigheden, idet Sognepræsten reviserede Kirkeværgens Regnskab og Byfogden var Kirkestriver. Tilsidst blevé disse twende Kirkens Inspection, nu i Forening med en Borgerrepræsentant.

Da Kirkestriven Rasmus Andersen overtog Frue

⁵⁶⁵⁾ Bloch a. St. S. 588.

⁵⁶⁶⁾ Især Familien Mule og flere Borgemestere. Is. Pont. D. Alt.

⁵⁶⁷⁾ Efter Rec. 1613 1-4-42.

⁵⁶⁸⁾ Ved. Sim. a. St. 3die D. S. 38. Pont. D. Alt. III, 445.

⁵⁶⁹⁾ Pont. D. Alt. III, 445, og Marm. Dan. I, p. 227.

⁵⁷⁰⁾ Hofm. Fund. V, 220.

⁵⁷¹⁾ Efter Rasmus Andersen, som døde 1675 og er begravet i St. Knuds Kirke, (Pont. D. Alt. VI, 593) blev Borgemester Jenø Madsen Stiftsstriver; men fra samme Tid ferte han ikke mere Regnskabet, især han vel fil 1 Afd. i Stiftsstrivervenge. Generalecommisairen var Plum, hvis Ven også ophørte 1675.

Kirke, vare dens oeconomiske Wilkaar lidet gunstige: dens Korntiende var borlæstet for 15 Pd. 4 Skp. Rug (ɔ: 37½ D.) og 14 Pd. 8 Skp. Bvg (ɔ: 43 Tønder), og dens andre Indtægter vare meget ubetydelige, saa at den hele aarlige Indtægt var mellem 200 og 300 Daler (ɔ: 800—1200 Mf.). Paa den anden Side havde den endeele faste Udgivter, som maa ansees arvede fra Provstens Bestyrelse, saasom Organistens betydelige Løn, 164 Mf.,⁵⁷²⁾ Klokkerens 98 Mf., 4de Lecties Hører fil 12 Mf., Vælgetræderen 12 Mf., en Trompeter (Bassunblæser) 32 Mf., Uhrmageren 20 Mf., og Eiby, Korup og Kollerup Mænd 16 Mf., hvilket i Forening med endeele smaa Afgifter til Geistlige og Andre allerede udgjorde næsten Halvparten af Indtægten, og nu kom Stiftsskriverens og Kirfecommissairens Løn til, 12 Mf. og 15 Mf., og flere af Regjeringen paabudne Afgifter, hvoriblandt Princesestyr 4664 til Beleb 120 Mf. Alligevel skulde Kirken vedligeholde ikke alene sig selv, men begge de Geistliges og Klokkerens Residenter. Kirken trængte allerede stærkt til Reparation 1671, og man maatte see sig om efter nye Indtægter. Under 10de Jan. 1672 forordnede derfor Stiftsævrigheden, at de, som havde Stolestader, skulde komme Kirken til Hjælp ved aarlig Afgift de øverste Stole paa begge Sider tilhørte Kongen og Dronningen, de øvrige skulde betales efter deres Beliggenhed; tillige blev sat Taxt for Gravsteder og Klokker, som fornyedes 1682.⁵⁷³⁾ Udentvivl indbragte Stolestaderne i Tidens Løb ikke meget, og Begravelser tilførte ikke heller denne Kirke betydelige Indtægter, thi Summerne, som testamenteredes til Vedligeholdelse, gave lidet

⁵⁷²⁾ Øvens. S. 187, her angivet til Penge efter det første Regnskab fra 1664.

⁵⁷³⁾ Begge Actst. i den ældste Regnskabsprotocol.

Overstud eller være ikke store.⁵⁷⁴⁾ Nogle smaae Udgifter fiers nedes, saasom den besonderlige Afgift til Tiendedyderne.⁵⁷⁵⁾ Men den bedste Bei til at forbedre Kirkens Bilkaar vilde have været at vinde et højere Udbytte af Tienden; men da den af Kirkecommissairen 1666 og efter 1674 var blevet bortfæstet paa de gamle Bilkaar, hvilket maaske dengang var antageligt nok,⁵⁷⁶⁾ erhvervede Landcommissair Otto Pedersen sig 1692 kongelig Bemaadningebrev paa, at denne Kirketiende, paa hvilken han havde tilkøbt sig det daværende Fæste, maatte forblive under hans Sædegaard Hollusgaard;⁵⁷⁷⁾ som følge heraf maatte Stiftssovrigeden 1721, da den blev fæsteledig, fæste denne Tiende til Gaardens daværende Eier Justitsraad Jver Andersen, der tilbød sig at betale 100 Rdl. i Indfæstning, og med Undtagelse af en Forhøstelse af Indfæstningen til 160 Rdl. har fra den Tid hverken Afgift eller Indfæstning funnet lade sig forandre, hvor usordeelagtig end Handelen er for Kirken.

Kirkens trange Bilkaar blev icke følelige, da den 1740 behøvede en omfattende Reparation, der først var anslaaet til c. 3000 Rdl., men dog nedbragtes til 2300 Rdl. I total Mangel paa Hjælpemidler henvendte man sig til Kongen. De Geistlige og Kirkeværgen foreslillede, at ingen Kjebstedkirke

⁵⁷⁴⁾ Dog vilde General Deviks Begravelse under Sacrifiet 1680 have været at undtage, da den ledsgedes 1691 med en heel Bondgaard, der som ille netop fun en bestemt Landgilde af 12 Rdl. var blevet tillagt Kirken. Gaarden blev solgt 1715 for 240 Rdl., der siede hos Præsten og senere laantes til St. Hans Kirke. Hesm. Fundb. V, 218 og VI, 295—98. If. Schack 5te Bd. S. 12.

⁵⁷⁵⁾ Det blev omfider i Aaret 1718 befundet, at denne Udgift var ubjemlet som en Levning fra den Tid, da Benderne bragte Tienden i natura og havde faaet de 4 Rdl. til CL.

⁵⁷⁶⁾ Afgiften er Matrikvens Skyldebetaling. Indfæstningen var 1666 fun 30 Dal., men 1674 dog 88 Dal.

⁵⁷⁷⁾ Kongebr. 30te Jan. 1692.

skulde findes i slettere Stand, og anholdt om enten at faae Kirkens Tiende frigjort igjen eller at faae Hjælp ved en Collect. Kongen bevilgede da under 22de Jan. 1740 Kirken 1 Rdl af hver Kirke i Byen, en Bækencollect ved alle Kirker og en Collectbog ligeledes i Byen alene; hvorhos han bød, at Stiftsørvigheden skulde ligne det Øvrige paa Odense By og sætte Menighed fremtidig for Kirkeskat. Det hele Udbytte af den bevilgede Contribution og Indsamling blev 324 Rdl., og det var umuligt at ligne det Manglende paa Byen. I denne Forlegenhed kom den virksomme Capellan Sal. v. Haven sin Kirke tilhjælp; han tilbedt at støtte 300 Rdl. som Gave af Menigheden og udkastede en Plan til at udføre Arbeidet med egne Kræfter; denne blev vel ikke ganske fulgt af Stiftsørvigheden, men i Tillid til hans Øfste indstillede den, at 200 Rdl. maatte lignes paa de to andre Sogne og det Manglende laasnes. Kongen bifaldt det og fritog Kirken for at vedligeholde Embedsboligerne, saalænge som den havde Gjæld.⁵⁷⁸⁾ Paa denne Maade og mod en Gjæld af 1300 Rdl. til Hospitalet og Communiteten erholdt Kirken en fuldstændig Reparation, ved hvilken Tagene blev fornhyede, Gulvene omlagte, alle Stole gjorte af Ny ic, og under den nidsjære v. Havens Meds-virkning, der selv kort efter blev Sognepræst, blev Kirken snart i stand til at begynde at afdrage sin Gjæld.

Kirkeskatten blev saaledes dengang undgaaet; de fornødne Midler erhvervedes ved en rigeligere Indtægt af de nye Stoles-tader, som vidner om en hæderlig Nidsjærhed baade fra Menighedens og fra Præsternes Side; ethvert Stolestade ligetil Klapperne i Sidegang og Hovedgang varer udleiede eller fæstede ved Midten af det 18de Aarh., og de indbragte omtrent 200 Rdl. aarlig, saat Kirkens Indkomst steeg til 5 à 600 Rdl.

⁵⁷⁸⁾ Ric. 10de Jan. 1741.

Tillige var den ved Rsc. 24de April 1741 for stedse befriet for Præsternes Embedsboliger.

I Lebet af det 18de Aarh. sidste Deel forsøgedes Kirkens Midler med endel Capitallegater,⁵⁷⁹⁾ og efterhaanden afbetales dens Gjæld; i det nittende Aarhundrede benyttede den 1806 den gunstige Lejlighed til at erhverve den herlige Altertavle fra Graabrodderkirke, hvis Opsættelse og Transport kostede over dobbelt saameget som Indkjøbet;⁵⁸⁰⁾ den gamle Tavle blev solgt 1812 for 80 Rdl.⁵⁸¹⁾ Men ved Pengervæsenets Forandring geraadede Kirken atter i en betydelig Tilbagegang. Højgæves stræbte Kirkens Forsvar i Aaret 1822 at bøde på denne ved Gjenerhvervelse af de Kirken tilhørende Jorder, som vare fæstede til Sognekalvet, og ved hvis Afhændelse den forsindne Sum til en Hovedreparation formeentes at kunne indvindes.⁵⁸²⁾ De blev endnu før den davarende Sognepræsts Embedstid ved Kaldet mod den tidligere Afgift af 15 Dø. Byg.⁵⁸³⁾

Kirken maatte dersor omfider gribe til det allerede forsængt paaviste Middel at sege det fornødne hos Menigheden. Dette var allerede skeet 1822 for St. Knuds Kirkens Bedkommende ved en Hjelpestat, og da en betydelig Reparation i Aaret 1825 var fornoden, erhvervedes en kongelig Ref. af 7de

⁵⁷⁹⁾ Schack Fund. 5te Bd. S. 12.

⁵⁸⁰⁾ Transport og Opsættning kostede 462 Rdl. 2 Ml.; Muren i Choret maatte gjennembrydes, for at bringe den ind.

⁵⁸¹⁾ Den blev kjøbt af Baron Stampen til Stampenborg, og er altsaa formebundtlig anbragt i en sjællandsk Kirke. Det er rimeligtvis den samme Altertavle, som Kirken havde anslæftet i Provst Urnes Tid, (s. ovenfor S. 160 Ndt. 451).

⁵⁸²⁾ Stiftsørigheden anteg dengang, at de tilberette Kirken; de blev ubudt til Salg, men da der kun blev kundt 3381 Rdl. for samtlige 49 Dø. Land, fandt man det utilraadeligt at sælge dem, og Kirken fil ikke engang høiere Afgift.

⁵⁸³⁾ Ref. 11te Dec. 1822 s. ovenfor S. 182.

Jan. 1826 for Paaligning af en lignende Hjelpestat i Frue Sogn, der beløb sig til c. 478 Rbd. Ved denne blev Tran-
gen afshjulpet, saant Kirken baade 1835 funde opheve Stoles-
stadepenge og fra 1840 af endog undlade at opkræve den halve
Hjelpestat. Uden fremmed Hjælp kunde den endog see en mes-
get omfattende Reparation imøde i Aaret 1839. Den vandt
nemlig i Aaret 1846 områder en forsøg Indtægt af sine Jorder,
idet Spørgsmaalet om Kirkens eller Sognekaldets Ejendomret til
disse endelig ved Vacance i Præstekaldet blev afgjort, saaledes
at de deltes mellem begge, hvorved Kirken erholdt fri Raadighed
over omtrent 19 Td. Land (Koruplyffen) samt Renten af 400
Rdl. af Kaldet, istedetfor den tidlige aarlige Afgift af dette⁵⁸⁴⁾
— et Resultat, som man temmelig vilkaarlig udbragte for at
see ligeligt paa begge Stiftellers Tarv, da Meningerne vare
saa ulige og vækende i Henseende til det egentlige Retsspørgs-
maalet, om Kirken havde Dispositionsret over Jorderne, eller
de vare (som de andre til Private forbudt faststillede Jorder)⁵⁸⁵⁾
blevne Fæsterens Ejendom mod den nedarvede Afgift. Ved
Bortfæstning af denne Jord (paa 9 Aar) erhvervede Kirken
en aarlig Indtægt af 300 Rdl. istedetfor de 15 Td. Byg, som
de sidste Præster havde svaret.

Bed de saaledes forsøgede og bevarede Indtægter er Kir-
ken nogenledes betrygget med Hensyn til det allernødwendigste;
men det gjør dog et sorgeligt Indtryk at see en vel funderet
Kirke saaledes indstrækket til det Tarveligste og henvist til
Menighedens Hjælp, hvor den havde rige Midler i sit Eget,
dersom det ikke var den berøvet: den halve Tiende af over
305 Td. Hartkorn, som tilhører den, er ved Perpetuationen
til en Herregård indsvundet til tredie Delen af dens Værdie.

⁵⁸⁴⁾ Agl. Ref. af 24de Juli 1845.

⁵⁸⁵⁾ See ovenfor S. 192 og Not. 553.

Dette Misforhold vil dobbelt føles, dersom engang Landdistriktet skulde kunne faae sin egen Kirke, som det vel kunde behøve; da vilde ikke engang den hele Tiendeafgift være tilstrækkelig til at vedligeholde denne, medens Sogneboerne udrede mere, end der til behøvedes.

I de sidste Aar har Frue Kirke modtaget en overordentlig Forbedring; efterat den i Krigsaarene var blevet benyttet til Varedepot, er dens Indre i Aarene 1851—52 blevet fuldstændigen ombannet, overeensstemmende med nyere Tids Smag og Fordringer, saaat den afgiver en særdeles hyggelig og lys Helligdom, hvori den prægtige Altertavle har en værdig Plads. Dens Ødre og især dens Omgivelser har ligeledes modtaget Forbedring, saaat den tillige vil vanne en skøn Prydelse for Byen. Men desværre har Arbeidet ikke funnet strække sig til den mærkelige Altertavle, hvis tilbørlige og kunstforstandige Restaureration vilde medtage en meget betydelig Sum. Et Kunstmærke, som dette, er vel ikke heller af de Ting, som en ubemidlet Kirke kan være i stand til at vedligeholde saaledes som det fra et høiere Standpunkt maatte fordres, ligesaalidet som nogen Kirke (i det mindste ikke nogen almindelig Sogneskirke) har funnet lade et saadant forsædige. Men naar Forstidens Fromhed har skænket saadanne Gaver til at pryde et Guds Huus, turde det vel ei heller være umuligt, at følgende Tiders gode Willie vilde række hjælpsom Haand til dets Vedligeholdelse, hvor det findes og omhyggeligen bevares og fredes.²⁸⁵⁾

²⁸⁵⁾ En lidt Beskrivelse af den haves af Mülery (Ødense 1813), men en fuldstændigere og høist interessant kan ventes offentliggjort i Kirkehistoriske Samlinger af Pastor Dr. Viborg.

Tillæg og Berigtigelser.

- S. 24 Not. 47. Christian den Anden opholdt sig 1521 i Dronningegaarden (B. Sim. Det. Bb. 1ste h. S. 148), men da som den efter Dronningens Død blev besat med Nennuerne allerede 1522 (1ste Sept.), maa den Gaard, som han beboede i Jan. 1523 og kalder „sin Gaard i Odense“, være en anden Kongsgaard. (Smstb. S. 156).
- S. 34 L. 7. Om St. Jørgens Gaards senere Historie s. Pont. Danske Atl. VI, 607.
- S. 46 L. 14. Kongebrevet af 1589 omtales ogsaa af Jac. Madsen (Bistatsb. S. 31), og de til St. Knuds Kirke derved henlagte Tieder siges at beløbe sig til 18蒲. Korn. Ligeledes sees det (af samme Skrift), at denne virksomme Bisstop satte private Belgjøreres Bistand i Requisition; han fik en Prædilekstol til Kirken (1590) af Giler Brochenhus til Nallebøl, og Penge til nye Vinbuer (1591) af Hjens Abel.
- S. 50 L. 6. En af Klosterets Ejere, Kjøbmand Eilshov, lod paa Ladens Plads opføre de 3 Huse, som han stjernede til Fribolig for Trængende. (D. Atl. VI, 607).
- S. 52 L. 28. Funds løs: — Fund.
- S. 52 L. 29. dette. — udstedes (.)
- S. 58 L. 22 og Not. 157. Til det, som hidtil har været henvendt om Mag. Jørgen Simenhusen, kan tilføjes, at han havde mange Barn og megen Sorg i sin Familie, thi han mistede 8 Barn i Ekret af 14 Aar før 1587. Dette omtales i Fortalerne til de af ham i dette Aar udgivne Småstrifter. Det ene af disse er ogsaa urigtigen benævnet i vore Literaturlexica (Worm 2, 382 og Nyerup S. 556); det har Titel: „tvende Tractater, den første et Trøstestrist for frugtsommelige Kvinder og Børnqvinder, den anden en Undervisning for Foster-Moderes efter kgl. Maj. Ordinante.“ Dette lille Skrift er 88 S. i lille 8vo; den første Tractat er tilegnet Odense Byes frugtsommelige Danneqvinder og Børnqvinder og er et ørligt og frontt Ord af en christelig Sjælesøger; den anden er henvendt deels til Ørigheden, som bør drage Omsorg for Jordemodres Ansættelse, deels til disse selv, i Samlang med de i Kirke-Ordinansen givne Anlyndninger. Fostermoder siges at bruges i somme Lande (Provinser) eensctydende med Jordemoder (som ogsaa i Vid. Selsk. Ordbog bemærkes); men det sidste Navn udsleder han af Jordesærd eller Begravelse, fordi Jordemoderens Forhåmmelighed saa let kan blive Narhag dertil.
- S. 63 Not. 172. Ligeledes betalte Frue Kirke for Ringning hver tredie Uge, s. S. 186 Note 532.
- S. 64 Not. 177. Dette hiderer fra, at Hospitaliet havde højt Hæselagergaard 1725 som Prioritethaver og solgte den igjen 1726 med Und-

tagelse af Uhret og en Kakkelen, som Kjøberen, Commerceraab Bagesen, ikke vilde afskrive det. (Bispe-Arch. Gudme §. Nr. 26.) Her ved berigtinges ogsaa Nekken af denne Gaards Eiere i Daniske Atlas III, 558.

- S. 81 Note 234. Foran disse Klokkere hænbes endnu Hans Hebbe Ringer 1680 og Jørgen Schrøder klokker ved St. Knuds Kirke 1683 (s. S. 186 Note 532). Hvoraf ses, at Navnet også først da opstod ved Domkirken.
- S. 88 §. 24. Denne Kirkesat paa St. Knuds Menighed, som blev påalagt 1822, er ophevet fra 1850.
- S. 109 Note 318 tilhøres: s. ovenf. S. 96 Not. 274.
- S. 119 §. 23. St. Hans Kirke fik saaledes engang 200 Rdl., som Kong Christ. 5. paalagde en Abelsmand at betale for en overordentlig Dispenstation til Egteslab i forbudet Land, og ligeledes afgøre villaarligen dicterede Bøder, saasom 180 Rdl., som to Præster maatte betale for en Bielse 1695. (Bispe-Arch. Ødense §. Nr. 10).
- S. 129 §. 12. 1660 læs: — 1560.
- S. 144 §. 22. Mogen læs: — Mogens.

